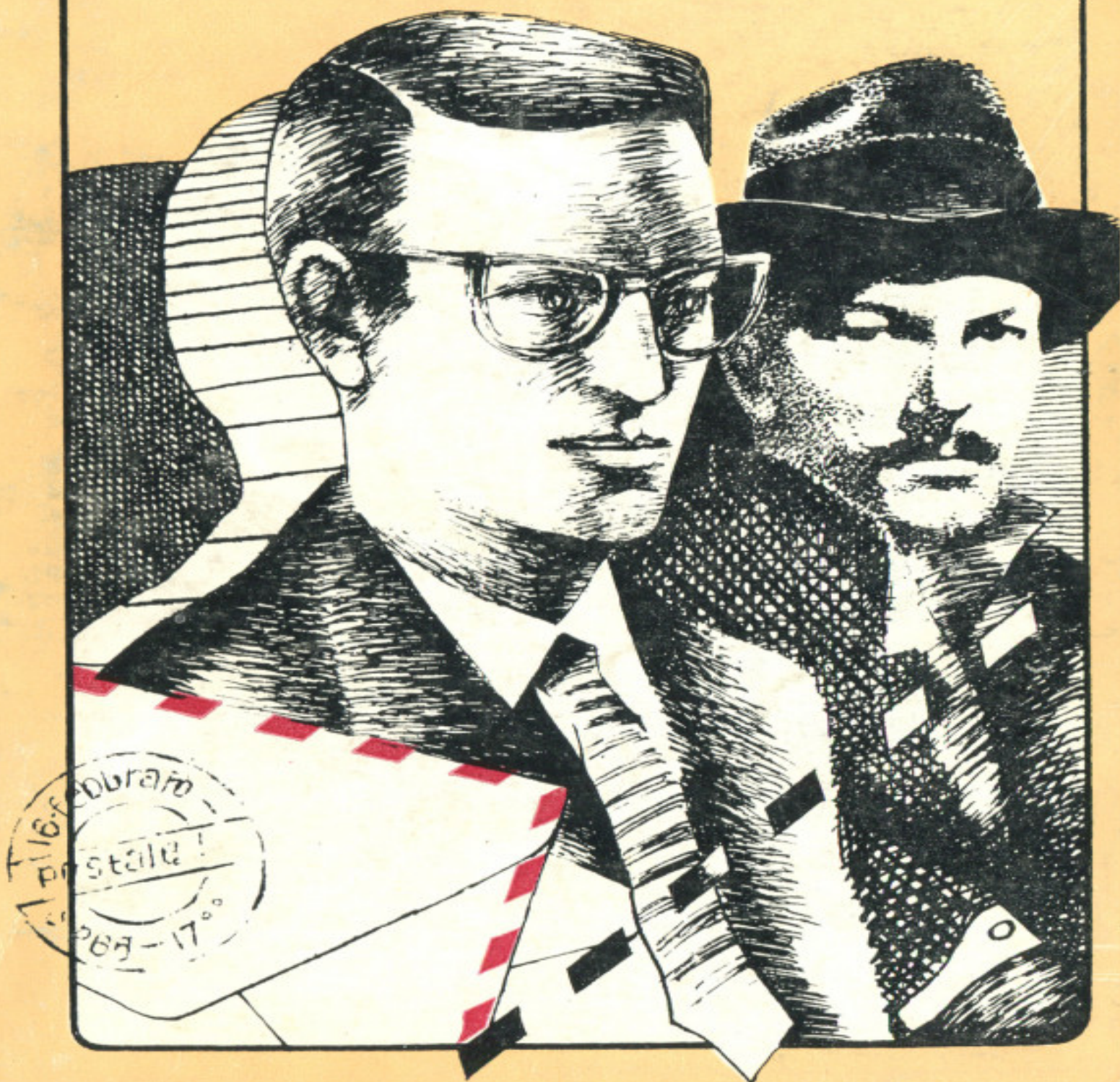

Леонардо Шаша

ИЗЧЕЗВАНЕТО НА МАЙОРАНА

**ЛЕОНАРДО ШАША
ИЗЧЕЗВАНЕТО НА
МАЙОРАНА. ВСЕКИМУ
СВОЕТО**

Превод: Никола Иванов, Петър Драгоев

chitanka.info

ИЗЧЕЗВАНЕТО НА МАЙОРАНА

*„О, благородни учени, аз не мога да
отвърна на вашите усилия с нищо, което да е по-
силно от смъртта!“*

Виталиано Бранкати
„Минутарно“ (27
юли 1940 г.)

*„Той предпочиташе Шекспир и
Пирандело“.*

Едоардо Амалди
„Биографични
бележки за Еторе
Майорана“

I

Рим, 16.IV.1938-XVI^[1]

„Ваше превъзходителство,

Моля Ви да приемете и изслушате доктор Салваторе Майорана, който желае да разговаря с Вас по повод нещастния случай с неговия брат — изчезналия професор.

Според нови сведения изглежда, че се налага да се предприеме ново разследване в манастирите в Неапол и околността, а може би и из цяла Южна и Средна Италия. Моля Ви най-настойчиво да се занимаете с този въпрос. През последните години професор Майорана бе едно от най-изтъкнатите имена на италианската наука. И ако — както се надяваме — все още има време да бъде спасен и върнат към живот и на науката, трябва да се опитат всички средства.

Сърдечни поздрави и пожелания за Великден.

Ваш

Джовани Джентиле“

Това писмо, написано на бланка с надпис „Сенат на кралството“, с надпис на плика „От сенатора Джентиле — Бързо — До негово превъзходителство сенатора Артуро Бокини — Лично“, сигурно е било връчено на началника на полицията Бокини, и то лично, в същия ден, когато е било написано. Два дни по-късно в приемната на неговата канцелария се явява доктор Салваторе Майорана. Попълва молбата да бъде приет и в графата на формуляра, озаглавена „Предмет на посещениято (да се уточни)“, той уточнява: „Сведения за важни следи относно изчезналия професор Еторе Майорана. Писмото на сенатора Джовани Джентиле“.

Бива приет, при това може би с нетърпение. Бокини, който е имал време да се осведоми за случая, сигурно си е помислил онова, което са му подсказвали опитът и професията, а именно, че както винаги, и в този случай вероятно са замесени две безумия — безумието на изчезналия и безумието на неговите близки. Нали, както се казва, науката, подобно на поезията, е само на крачка от безумието; младият професор сигурно е направил тази крачка, като се е хвърлил в морето или във Везувий, или пък е избрал по-изтънчен начин да сложи край на живота си. А близките — както се случва всеки път, когато трупът не е намерен, или пък бива намерен по-късно и е неузнаваем — изведнъж биват обзети от безумието да смятат, че е още жив. И в края на краищата това тяхно безумие би стихнало постепенно, ако не се подхранва от онези смахнати хора, които изведнъж започват да дърдорят, че са срещнали изчезналия, че са го разпознали по сигурни белези (които, преди те да се разговорят с близките са съвсем смътни, и именно близките, с настойчивите си и несдържани разпитвания, стават причина онези да мислят, че са съвсем сигурни). Така и членовете на семейство Майорана стигат — неизбежно, както всички — до манастира, тоест до мисълта, че младият професор се е скрил там. Бокини вероятно ще да си е помислил, че след като са се убедили в това, на тях не им е струвало кой знае колко да убедят и Джовани Джентиле — един философ, към когото обаче началникът на полицията не е могъл да се отнася само като към философ.^[2]

Подканата да се търси из манастирите — в Неапол и околността, в Южна и Средна Италия, а защо не и в Северна Италия, Франция, Австрия, Бавария и Хърватско? — би била достатъчна за сенатора Бокини да прати този случай по дяволите; но все пак тук е замесен сенаторът Джентиле. Но за манастирите — дума да не става; нека близките на изчезналия се обърнат към Ватикана, към Папата — техните молби сигурно ще се окажат по-ефикасни от искането, отправено от италианската полиция, от италианската държава. Единственото, което сенаторът Бокини може да направи, е да се разпореди за ново, по-задълбочено разследване въз основа на онези показания и улики, които според доктор Салваторе Майорана са сигурно доказателство, че брат му не се е самоубил.

Секретарят на негово превъзходителство е резюмирал този разговор, посочен е и изходът. Това е забележително резюме, от ония,

които се срещат във всички досиета на нашата полиция, където онова, което от гледна точка на граматиката, синтаксиса и логиката, би могло да ни направи впечатление като нарушение на правилата или на логиката, е в действителност език, който намеква или дава указания, или пък предписва. И така, разглеждайки този документ, ние оставаме с впечатлението — а то безспорно е правилно, — че от Пол. отдел (Политическия отдел?), към който е адресиран, както и от полицейските управления в Неапол и Палермо, не се иска друго освен да потвърдят най-вероятната и най-лесната за приемане хипотеза, а именно, че професор Майорана се е самоубил. Или с една дума, изходът от допълнителните разследвания е предопределен.

„Предмет: Изчезването (с намерение самоубийство) на професор Еторе Майорана.

Господин Салваторе Майорана, брат на професор Еторе Майорана, изчезнал от 26 март т.г., дава сведения за други подробности, установени от тях самите, от близките:

След разследването с помощта на полицията (Полицейското управление в Неапол), в Неапол и Палермо не са могли да установят нищо. Професор Майорана е заминал от Неапол за Палермо с намерението да се самоубие (съдейки по оставени от него писма) затова са предположили, че е останал в Палермо. Но сега това предположение трябва да отпадне поради обстоятелството, че в управлението на «Тирения»^[3] е бил намерен билета за връщане, и защото в пет часа в кабината на парахода, по време на обратния път, той е бил видян, че спи. В началото на април е бил видян и разпознат в Неапол, между кралския дворец и Галерията — идвал е откъм Санта Лучия — от една медицинска сестра, която го е познавала и която е видяла и познала и цвета на дрехите му.

Като се има предвид това и тъй като близките сега са убедени, че професор Майорана се е завърнал в Неапол, те искат да бъдат прегледани наново регистрите в хотелите в Неапол и провинцията (Майорана се пише с първото «й» — Майорана, поради което е твърде възможно името да е

убегнало при първите проверки), а полицията в Неапол, която вече има неговата снимка, да засили търсенето. Може би би трябвало да се провери дали той не е купувал оръжие в Неапол от 27 март насам.“

Прави веднага впечатление грешката с „първото й“ в името Майорана, където всъщност има само едно „и“; но това може да бъде прието и като обичайна грешка от недоглеждане. Или пък — вижте за каква излишна подробност се залавят тези обезумели близки. Но не бива да приемаме като недоглеждане или грешка думата „познала“, отнасяща се до цвета на дрехите, която следва веднага след „видяла“. Става дума за оценка на показанието на медицинската сестра: тя твърди, че е видяла, но само е познала. При това в цялата „докладна записка“ непрекъснато се подразбира предупреждението: имайте предвид, че не друг, а близките настояват за ново разследване, имайте предвид, че именно те са събрали тези свидетелски показания; ние сме убедени, че професорът — неизвестно къде и как — се е самоубил, и тъй както досега не сме успели да открием нищо, и новите разследвания няма да дадат никакъв резултат.

„Докладната“ е изпъстрена с резолюции, нахвърлени с едър, припрян почерк. Първата — с виолетов молив — гласи: „Да се док(ладва) бързо“. Втората е със зелен молив: „Да бъде уведомен Пол. отдел, че негово превъзходителство желае търсенето да се засили“. Под двете резолюции има нечетливи подписи. Но третата — „Изпълнено“ — написана със син молив, не е подписана. По всяка вероятност трите цвята обозначават низходящите степени в йерархията; виолетовият цвят, който по онова време е бил белег на демодирана изтънченост (с виолетови мастила си е служил Анатол Франс, а и почти всички писатели през периода от 1880 до 1930 г. са подписвали онова, което в каталозите на антикварните книжарници е отбелязано като „пратки“, с мастила с литургичен виолетов цвят) е може би на самия Бокини (човек, за когото навремето са казвали, че е бил изтънчен, без предразсъдъци и бонвиван); зеленият — на човек, който най-угоднически — при това просташки — е искал да подражава на оригиналността на своя началник — може би секретарят; а

ученическият, бюрократичен син цвят е вероятно на началника на Политическия отдел.

На обратната страна на втората страница е отбелязано: „Говорено с доктор Джорджи, който си взе бележка и даде разпореждания. 23.4. КЪМ ДЕЛО“.

Едва пет дни след разговора на доктор Салваторе Майорана със сенатора Бокини тези думи „Към дело“ фактически приключват случая и го препращат в архивата. По-късно към досието ще бъде прикачено едно анонимно известие (парафирано от служителя, който го е прочел) с дата „Рим, 6 август 1938 г.“ (налага се да отбележим, че липсва годината от фашистката ера — един необичаен и сериозен пропуск за служебно лице), което гласи: „Все с оглед на машинации против интересите на Италия, в някои среди се предполага, че изчезването на Майорана, извънредно ценен човек в областта на физиката и особено в областта на радиото, единственият, който би могъл да продължи изследванията на Маркони в интерес на отбраната на страната, е станал жертва на зловещ заговор, целящ той да бъде премахнат“.^[4]

Анонимният осведомител, специализирал се очевидно да слухти за машинациите против интересите на Италия, е изпреварил времето с някоя и друга година; и както се случва в подобни случаи, никой не се е отнесъл сериозно към неговото съобщение. На подобно известие през 1938 г. не биха погледнали сериозно нито германската, нито американската тайна служба; може да допуснем, че английското или френското разузнаване са могли да му обърнат незначително внимание. Но можем да вярваме, че за италианската полиция това е означавало да се приключи случаят Майорана — толкова невероятно е изглеждало подобно предположение. Вярно е, че по онова време италианците са приказвали твърде много за разни открития, разработени и оставени от Маркони, и са мислели, че благодарение на тях — поради липса на друго, както са съзнавали — Италия няма да бъде победена във войната, която са очаквали като предстояща. Говори се най-вече за някакъв „смъртоносен лъч“, който по време на един опит бил изпратен от Рим и поразил крава, нарочно поставена на поляна в околностите на Адис Абеба. Този слух е отбелязан в онова подобие на „речник на баналните мисли“, каквото е комедията „Рафаеле“ от Виталиано Бранкати:

- „— В Етиопия е умряла някаква крава!
— Крава ли? В Етиопия?... И какво от това?
— Да, но важното е от какво е умряла и защо е умряла!
— Защо е умряла?
— Изглежда, че Маркони е изпробвал в Етиопия някакъв смъртоносен лъч, който изтребва безмилостно всяко животно и всеки човек, които се изпречат на пътя му!
— Така ли? Щом е така, значи сме много добре!“

Разбира се, всичко било само празни приказки и нищо повече. А това е било добре известно и на Артуро Бокини.

---

[1] С римско число по време на фашизма в Италия е била отбелязвана всяка година от така наречената „фашистка ера“. ↑

[2] Джовани Джентиле — философ идеалист, историк, политически деец. Привърженик на фашизма. След капитулацията на Италия през 1943 г. става председател на Академията на науките на фашистката република на Мусолини. Убит от бойна група на съпротивителното движение във Флоренция през 1944 г. — Б.пр. ↑

[3] Параходно дружество — Б.пр. ↑

[4] Това кратко съобщение е красноречиво доказателство за социалната принадлежност и за равнището на „доверените лица“ изобщо. „Средите“, в които по онова време би могло да се породи подозрението, че изчезването на Майорана е свързано с шпионска интрига „против интересите на Италия“, не са могли да бъдат други освен най-долните слоеве на буржоазията, портиерите (категория, към която най-вероятно е принадлежало анонимното „доверено лице“), бакалите; но не и физици, дипломати, висши военни или министерските кръгове. Не е трудно да предположим, че това подозрение се е породило сред читателите на седмичника „Ла Доменика дел Кориере“, след като той е публикувал съобщението за изчезването на професора. — Б.а. ↑

II

Гражданинът, който никога не престъпва закона или не става жертва на неправди, принуждаващи го да се обърне към него; гражданинът, който живее така, сякаш полицията съществува единствено за административни въпроси, като издаването на паспорти или на разрешителни за оръжие (за ловно оръжие), ако внезапно бъде принуден да си има работа и със закона, и с полицията, да се обърне към онова, което те представляват като институция, се обърква, бива обзет от нетърпение, от ярост, причинени от убеждението, че сигурността на обществото — дотолкова, доколкото може да се разчита на нея — се дължи повече на слабата и спорадична тенденция у хората да вършат престъпления, отколкото на старанието, ефикасността и прозорливостта на полицията. Убеждение, което има и своя дял на обективност, по-голям или по-малък в зависимост от времето, по-голям или по-малък в зависимост от различните страни. Но изчезне ли някое лице това убеждение, поради тревогата и нетърпението на тези, които искат да го намерят, може да бъде и изцяло субективно, а оттук — и несправедливо. Затова признаваме чистосърдечно, че и ние сме несправедливи към италианската полиция заради начина — според нас небрежен, недалновиден — по който италианската полиция е водила разследването във връзка с изчезването на Еторе Майорана. Нещо повече — тя не е водила никакво разследване; оставила е с това да се занимават близките, ограничавайки се — както личи от „докладната“ — да „сътрудничи“ (а в определен момент — което не е трудно да си представим — да се преструва, че сътрудничи). Ние също не сме справедливи, защото и ние, цели тридесет и седем години по-късно, искаме да „намерим“ Майорана, а за да го „намерим“ не разполагаме с друго, освен с малко документи, и с много малко документи в неговото досие в Генералната дирекция на обществената безопасност.

Преглеждайки тези малобройни документи, ние отново изживяваме тревогите, нетърпението, разочарованието, преценката за

липсата на интелигентност и за неефикасността на полицията, които по онова време — при това по-мъчително, по-драматично — са изживели близките на Еторе Майорана.

Но трябва да имаме предвид и основанията на другите, основанията на полицията. Разглежданият случай е бил класифициран по бюрократически начин и обективно като „изчезване с намерение самоубийство“. Има две писма — едното до близките, другото до един приятел, — в които това намерение е ясно изразено; в писмото до приятеля е указан и часът, указан е и начинът, по който е щяло да стане. А че това намерение не е било осъществено в единайсет часа вечерта на 25 март в залива на Неапол, за полицията е означавало — въз основа на опита, на статистиките, — че е било осъществено покъсно и другаде. Да се земе да открие къде и кога е станало, за нея би било равнозначно на губене на време. Не е ставало дума да се предотврати нещо или да бъде наказан някой; въпросът се е свеждал единствено до намирането на трупа. Разрешаването на този проблем е бил от значение единствено за семейството — това се е изразявало а ла Пирандело в мъчителната и примирена увереност (примирение, което се е засилвало с годините), в погребението, в некролозите, в траурните дрехи, които са носели, в гробницата, която е трябвало да бъде издигната и посещавана; но това не е било от значение за полицията, нито пък, както биха казали американците, за всички останали данъкоплатци. Дори да са допускали, че Еторе Майорана не се е самоубил, а че се е скрил, въпросът се е свеждал до откриването на един луд човек. С една дума, няма никакъв смисъл да „се отклоняват хора“, за да бъде търсен някакъв труп, който може да бъде намерен само случайно, или пък някакъв луд, който рано или късно ще бъде забелязан и посочен (и тук отново идваме до опита, до статистиките)...

Никой — и то не само полицията — не е знаел, нито е допускал, че Майорана не е мъртъв или че ако е жив, не е полудял. Случаят е предлагал една алтернатива — или смърт, или полудяване. И ако полицията би се отклонила от тази алтернатива, за да хукне да търси Еторе Майорана, допускайки, че е жив, при това, както се казва, в състояние на пълна вменяемост, самата тя би изпаднала в състояние на лудост. При това по онова време нито една полиция, а още по-малко италианската, е могла да заподозре наличието на някаква рационална и логична подбуда в изчезването на Майорана; нито една полиция не би

била в състояние да направи нещо „против“ него. Защото става дума именно за една партия, която трябва да бъде изиграна срещу един извънредно интелигентен човек, решил да изчезне, който при това е изчислил с математическа точност начина, по който ще изчезне. Ферми^[1] ще каже: „Ако беше решил да изчезне или да заличи следите от своя труп, Майорана, със своята интелигентност сигурно би успял“. Само един детектив би се съгласил да изиграе подобна партия — кавалерът Шарл Огюст Дюпен, и то на страниците на някой разказ на По^[2]. Но полицията, такава, каквато е била, каквато е, каквато не може да не бъде... С една дума, това ни кара да си припомним думите на професор Котар за лекаря, за лекарите, които Бергот е написал в „Изследването“: „Той е глупак. Дори да приемем, че това не му пречи да бъде добър лекар, с което трудно мога да се съглася, все пак му пречи да бъде добър лекар за актьори, за интелигентни хора... Три четвърти от болестите у интелигентните хора се дължат на тяхната интелигентност. На тях е нужен лекар, който поне да си дава сметка за това. Как можете да искате от Котар да ви лекува? Той е предвидил трудното храносмилане на сосовете, тежестта в стомаха; но не е предвидил четенето на Шекспир...“

Ние не искаме да кажем, че полицията е заражена от глупост. Но ни е невъзможно да си представим, че драмата на един интелигентен човек, желанието му да изчезне, мотивите му да стори това са могли да се видят през очилата на един полицейски комисар, през очилата на самия Бокини, освен като безумие и лудост.

Останалото е мълчание.

Че Мусолини, уведомен и подканен от една „молба“ на майката на Еторе и от едно писмо на Ферми, е поискал от Бокини досието с разследването и е драснал енергично на корицата „Искам да бъде намерен“, думи, последвани от парафа с по-скромен почерк на Бокини: „Мъртвите се намират, живите са тези, които могат да изчезнат“; че е имало подозрение, че е отвлечен или избягал в чужбина; че със случая се е занимавало и разузнаването; че търсенията са били особено усърдни и дори трескави — за всичко това в семейството не са останали други документи освен преписи от „молбата“ на госпожа Майорана и от писмото на Ферми. Възможно е „молбата“ да е указала известно въздействие върху Мусолини, но не можем да твърдим същото за писмото на Ферми.

Вече сме в края на юли 1938 г. На 14 същият месец е публикуван „Манифестът за расата“. Ферми се чувства несигурен, мисли вече да емигрира. А по отношение на него режимът изпитва известно неудобство: както Меаца е футболен „шампион“, така и Ферми е „шампион“ във физиката, пък е и академик на Италия, при това най-младият. Истински възел, който трябва да бъде развързан или отрязан; не е трудно да си представим изпитаното облекчение, когато Ферми приема Нобеловата награда, без да отвърне с фашисткия поздрав^[3] и заминава за САЩ. Затова в този момент писмото на Ферми е неуместно, може да даде обратни резултати. Същото можем да кажем и за начина, по който е написано — като от специалист, който се обръща към неспециалист: „Заявявам Ви без колебание, и то без да преувеличавам, че измежду всички италиански и чуждестранни учени, с които съм имал възможност да бъда в допир, Майорана ми е направил най-силно впечатление със своя ум. Способен да нахвърли смели хипотези и едновременно с това да подлага на остра критика своята работа и работата на другите, извънредно опитен изчислител и задълбочен математик, който при това зад булото на цифрите и алгоритмите никога не изпуска от погледа си реалната същност на физическия проблем, Еторе Майорана притежава в най-висока степен онази така рядко срещана съвкупност от способности, присъщи на типичния теоретик от висока класа...“ С оглед на целта, която си е поставял, би било много по-уместно да напише: „Вие знаете много добре кой е Еторе Майорана...“, защото през 1938 г. никой в Италия не е могъл да изпитва и най-малкото съмнение, че Мусолини би могъл да не знае нещо.

Не е трудно да си представим как цялата работа е приключила с няколко реплики по време на някой от всекидневните доклади на началника на полицията при министър-председателя. Мусолини сигурно го е запитал за случая Майорана, докъде е стигнало следствието. А Бокини сигурно е отвърнал, че са стигнали до мъртва точка — в смисъл, че полицията вече се е примирила, че не ще може да изясни случая, в смисъл че и той, и полицията са убедени, че професор Майорана е мъртъв. Сигурно е добавил, че нормалното следствие, започнато след известието за изчезването е било последвано от друго, много по-старателно, по настояване на Джовани Джентиле, при това е

било водено от политическата полиция, а нейното старание и усърдие са били добре известни на Мусолини.

И ако Мусолини не е останал доволен, ако е наредил търсенето да продължи, ако наистина е казал „Искам да бъде намерен“, Бокини е отбелязал и този пристъп като проява на безумието, в което е бил изпаднал Мусолини и което той е наблюдавал с все по-голямо безпокойство.

---

[1] Енрико Ферми — ядрен физик, Нобелова награда за физика през 1938 г. — Б.пр. ↑

[2] Едгар Алан По — Б.пр. ↑

[3] Италианските вестници от онова време коментират жлъчно факта, че Ферми не е вдигнал ръка за фашистки поздрав, а се е ръкувал с краля на Швеция. За човек, който не е живял при фашизма, е трудно да си представи неприятностите, които биха могли да сполетят този, който от разсеяност би се ръкувал с някого, вместо да поздрави по фашистки. Ще се обърнем отново към комедията „Рафаеле“, за да покажем до какви мъчителни и неразрешими трудности е довеждало премахването на ръкуването:

— Извинете, федерални секретарю, ако, както се очаква, кралят посети нашия град и ми подаде ръка, как трябва да постъпя?

— Ако ви подаде ръка ли?... Да, трябва да го обмислим... Ако ви подаде ръка... Елате насам! Да предположим, че аз съм кралят...

— А аз какъв съм? Питам ви, за да знам как да се държа.

— Вие сте това, което сте — политическият секретар... Как се казвате?

— Горгони.

— Политическият секретар Горгони!... Поздравете ме!... Хайде, поздравете ме!

— Поздрав на краля!

— Не, не, не, не!... Трябва да кажете: поздрав на дуче!

— Но вие сте кралят!

— Това не ви засяга! Трябва да кажете: поздрав на дуче!

— Добре, ще кажа така.

— Задръжте ръката си вдигната!... Аз ви подавам ръка... Не, не, не!... Я да се сменим! Аз съм вие. Аз съм политическият секретар Горгони — наблюдавайте ме внимателно! — а вие сте кралят... Не, вие

сте доста висок! Седнете! Елате вие, Скармака! Вие сте кралят... Не, аз съм кралят, а вие сте политическият секретар Горгони.

— Защо трябва да бъде Горгони? Аз бих желал да съм си аз... пред краля!

— Добре, вие сте си вие. Вдигнете ръка за поздрав. Аз ви подавам ръка, така... вдигнете ръката си още по-високо!

— Ами ако не дай боже кралят помисли, че не искам да се ръкувам с него от надменност и се отдръпне, засегнат от обида?

— Негово величество кралят император никога не ще помисли... А бе, всичко това са дребни работи... неща, които никога не се случват... Седнете! Кой повдига такива глупави въпроси? ↑

III

„Роден съм в Катания на 5 август 1906 г. Завърших класическа гимназия и се дипломирах през 1923 г.; след това следвах инженерство в Рим до началото на последната година.

Тъй като желаех да се занимавам с чиста наука, през 1928 г. подадох молба и ми бе разрешено да се прехвърля във Физическия факултет; през 1929 г. се дипломирах по теоретична физика под ръководството на негово превъзходителство Енрико Ферми със следната дипломна работа: «Квантовата теория на радиоактивните ядра»; завърших с пълно отличие и похвала.

През следващите години посещавах свободно Физическия институт в Рим, като следях развитието на науката и се занимавах с теоретически изследвания от различно естество. Непрекъснато съм ползвал вдъхновеното и умно ръководство на негово превъзходителство професор Енрико Ферми“.

Еторе Майорана е написал тези „бележки за своята квалификация“ през май 1932 г., очевидно по искане на администрацията, твърде вероятно като приложение към молбата за помощ до Националния съвет за научни изследвания във връзка с пътуването му до Германия и Дания, по настояване на Ферми. Прави впечатление небрежността, с която той намеква за своите изследвания („от различно естество“, докато други биха ги изброили най-подробно) — нещо съвсем противоположно от гледна точка на бюрокрацията — както и наречието „свободно“, което е в известно противоречие с твърдението, че се е ползвал непрекъснато от „вдъхновеното и умно ръководство“ на Ферми. В тези пестеливи редове като че ли долавяме някаква принуда, някакво насилие — необходимостта да отвърне на

настояванията и подканванията на приятелите, да прави онова, което правят другите, или онова, което другите са очаквали от него, с една дума необходимостта един непригаждащ се човек да се пригоди.

Всъщност Майорана наистина е посещавал по свое желание Физическия институт, а Ферми не е бил негов ръководител. Амалди пише: „През есента на 1927 г. и в началото на зимата 1927–1928 г. Емилио Сегре, в новата група, която се беше образувала от няколко месеца около Ферми, често говореше за изключителните качества на Еторе Майорана и в същото време се опитваше да убеди Еторе Майорана да последва неговия пример, като му сочеше, че изучаването на физиката отговаря в много по-голяма степен на неговите научни стремежи и способности, отколкото следването на инженерство. Преминаването на Майорана към физиката стана в началото на 1928 г. след един разговор с Ферми; подробностите от този разговор могат да ни подсказат много добре някои черти от характера на Еторе Майорана. Той пристигна във Физическия институт на улица Панисперна и бе въведен в кабинета на Ферми, където се намираше и Разети. Тогава го видях за пръв път. Отдалеч изглеждаше слабичък, походката му беше плаха, почти неуверена; отблизо се виждаше, че косите му са гарвановочерни, кожата — мургава, бузите — леко хлътнали, очите — извънредно живи и блестящи, приличаше на сарацин“ (Ако съдим по снимките, той е приличал на Джузепе Антонио Борджезе^[1], за когото също казват, че приличал на сарацин). „Ферми работеше по онова време върху статистическия модел, който по-късно бе наречен модел Томас-Ферми. Разговорът с Майорана се поведе веднага около изследванията, провеждани в Института; Ферми изложи накратко основните особености на модела и показа на Майорана резюметата от последните си трудове по този въпрос както и таблицата, на която бяха отбелязани числените стойности на така нареченото универсално взаимодействие на Ферми. Майорана го изслуша внимателно и след като поиска някои разяснения, си отиде, без да каже какво мисли и какво възнамерява да прави. На следния ден, късно сутринта, той отиде отново в Института, влезе направо в кабинета на Ферми и му поиска веднага да му покаже таблицата, която бе погледнал за малко предния ден. Като я получи, той измъкна от джоба си листче, на което беше нахвърлена подобна таблица, изчислена от него в къщи през изтеклото денонощие, превръщайки,

както си спомня Сегре, уравнението от втора нелинейна степен на Томас-Ферми в едно уравнение на Рикати, допълнено с числа. Той сравни двете таблици и след като установи, че са верни, каза, че таблицата на Ферми е добра...“

Следователно той не отива, за да провери дали е вярна изчислената от него таблица през последните двацет и четири часа (от които е трябвало да отдели и време за сън), а за да провери дали е вярна таблицата, изчислена от Ферми в продължение на кой знае колко дни. Не е известно дали той е преобразувал уравнението Томас-Ферми в уравнение на Рикати ей така не принудиено, по хрумване, или пък това е било свързано с определена оценка. Така или иначе, след като Ферми издържа този изпит, Майорана се насочва към физиката и започва да посещава Института на улица Панисперна — редовно, докато се дипломира, а след това — много по-нередовно. Но трябва да допуснем, че неговите отношения с Ферми са останали такива, каквито са се установили още при първата им среща (Сегре по-късно ще каже, че в Рим единствено Майорана е могъл да спори с Ферми) — не само като на равен с равен, но и малко студени, критични, дори конфликтни. У Ферми и неговата група има нещо, което буди у Майорана чувство на отчуждение, ако не и на недоверие, стигащо понякога до антагонизъм. От своя страна Ферми не е могъл да не изпитва известна неловкост пред Майорана. Състезанията помежду им по най-сложни изчисления — Ферми със сметачна линийка, на черната дъска или на лист хартия, а Майорана на ум, обърнат гърбом към него, и когато Ферми се обаждал „готов съм“, Майорана му казвал резултата — тези състезания всъщност са начин за изява на някакъв латентен, несъзнателен антагонизъм. Един почти детински начин (не бива да забравяме, че и двамата по това време са били твърде млади).

Като всички „добри“ сицилианци, като всички най-добри сицилианци, Майорана не е имал склонност към създаването на група, към установяването на някаква солидарност, в която да се вмести (склонността към „групата“, към „мафията“ е присъща на най-лошите сицилианци). А освен това между „момчетата от улица Панисперна“ и него има дълбока разлика: Ферми и неговите момчета търсят, докато той чисто и просто намира. За тях науката е въпрос на воля, за него — въпрос на природна дарба. Първите я обичат, искат да стигнат до нея и да я овладеят; Майорана, може би без да я обича, я носи у себе си. За

Ферми и неговата група тя е тайна извън тях, която те трябва да улучат, отворят и разкрият. За Майорана тя е тайна, която той носи дълбоко в себе си; тайна, чието изтичане би означавало изтичане на живота, бягство от живота. При ранно съзрения гений^[2], какъвто именно е бил Майорана, животът има някакво непреодолимо измерение — измерение по време и по дела. Измерение, което сякаш е предопределено, неотменно. Стигне ли работата до определен завършек, до някакво съвършенство, разкрие ли се докрай някаква тайна, даде ли се съвършена форма, или с други думи — разкрие ли се някаква тайна по отношение на познанието, или приблизително казано — по отношение красотата, науката, литературата или изкуството — веднага след това настъпва смъртта. И тъй като е „едно цяло“ с природата, „едно цяло“ с живота, а природата и животът са „едно цяло“ с ума, преждевременно съзрения гений знае това, без да го съзнава. Всичко, което той върши, е просмукано от това предупреждение, от този страх. Той си играе с времето, със своето време, със своите години, с измами и отлагания. Опитва се да разшири измерението, да отмести границата. Опитва се да се измъкне от работата, от работата, която щом бъде довършена довършва и него. Която довършва живота му.

Да вземем за пример Стендал. Неговият случай е случай на забавено до краен предел ранно съзряване. Но той е и случай на двойно ранно съзряване, защото и неговите книги изпреварват времето, в което са публикувани, изпреварват неговото съвремие. Стендал съзнава това второ ранно съзряване. Но от първото, от което се бои и което предчувствува, той се опитва да се измъкне всячески. Бави се. Преструва се, че има кариеристични и светски амбиции. Крие се. Прикрива се. Крета зад плагиати и псевдоними (които са обратната страна и лицето на същия този страх). Една игра, в която успява до известна степен. Нека приемем, че успява до момента, когато написва „За любовта“. Но след като написва тази книга, става ясно, че той вече няма много шансове да продължи играта. Съпротивлява се още няколко години, после за кратко време бива принуден да напише „всичко“. Не може повече да се бави, не може повече да казва „аз не съм аз“. Продължава да твърди това ей така, някак си по инерция; но Анри Брюлар има точно определената задача да предаде Анри Бейл, да го предаде на смъртта — да го предаде такъв, какъвто е бил от

детството до младежките си години, през периода от Гренобъл в годините на революцията до Милано от времето на наполеоновата кампания; с една дума такъв, какъвто е бил през периода, който му е бил отреден за творчество и който той е успял да отложи, да се забави, да се измъкне до крайния възможен предел. Именно от това несъответствие, от това ранно съзряване, отложено до зрялата възраст, от това ядро живот, запазено непокътнато и недокоснато като под стъкленица, от тази възраст, която напират и се устремяват в друга, идва очарованието на всяка страница, написана от Стендал. Можем да добавим, че за нас сигурен белег за ранното съзряване на Стендал, за неговото „отместено ранно съзряване“, е естеството на неговия ум (а бихме могли и да обърнем израза: умът на неговата природа) — също като у други подобни нему — Джорджоне, Паскал, Моцарт, за да се ограничим с най-известните случаи. Един математически ум, един музикален ум. Един „изчислителен“ ум.^[3]

Противоположен на Стендал, противоположен, но доказващ същата истина, е случаят с Еварист Галоа^[4]. Докато Стендал прави всичко, за да отлага, двайсетгодишният Галоа през нощта, предшествуваща дуела, в който той „знае“, че ще загине, се старее да изпревари, и нахвърля трескаво в писмо до приятеля си Шевалие творбата, която му е било отредено да напише, творбата, която не може да не бъде „едно цяло“ с живота му: теорията за групите и полетата.

Без да го знае, без да го съзнава, Майорана, подобно на Стендал, се опитва да не направи онова, което трябва да извърши, онова, което не може да не направи. И ако някой го принуждава пряко или косвено, да направи нещо, това са Ферми и „момчетата“ от улица Панисперна със своите подкани и със своя пример. Но го прави като на шега, като че ли се е хванал на бас. С лекота, с ирония. Като човек, който, прекарвайки една вечер с приятели, изведнъж се превръща във фокусник, в жонгльор, но щом започват да му ръкопляскаат, се оттегля и започва да се извинява, че това е лесна работа, че всеки може да я свърши. Във всяко нещо, което открива, във всяко нещо, което разкрива, той предчувствува смъртно приближаването към смъртта, че неговото „откритие“, разкриването, което природата му възлага на някоя своя тайна, ще означава смърт. Той е „едно цяло“ с природата

също като растение, също като пчела; но за разлика от тях има някаква, макар и малка възможност да играе; възможност да я заобикаля и заобикаля, възможност да търси, макар и напразно, някаква пролука, някакво място, откъдето да се измъкне.

Мнозина от онези, които са го познавали и са били край него, а след това са писали или разказвали за него, си го спомнят като „чудак“. И той наистина е бил такъв: и чудак, и странец. И особено по отношение на групата от улица Панисперна. Лаура Ферми пише: „Все пак Майорана имаше чудноват характер, беше крайно плах и затворен. Сутрин, докато пътуваше с трамвая към Института, той се намръщваше и започваше да мисли. Хрумваше му някоя нова идея, или решението на някоя трудна задача, или обяснението на някои резултати от изследвания, които на пръв поглед изглеждаха необясними; тогава почваше да рови из джобовете си, изваждаше молив и пакет цигари и нахвърляше върху него сложни формули. Слезнеше ли от трамвая, продължаваше да крачи унесен, с наведена глава, с кичур черни, разрошени коси, паднали над очите му. Стигнаше ли в Института, той търсеше Ферми или Разети, изваждаше пакета цигари и поясняваше мисълта си“. Но щом другите почват да одобряват, да се въодушевяват, да го подканват да публикува, Майорана се затваря в себе си, измърморва, че това е дребна работа, че няма смисъл да се вдига шум; и след като допушва последната си цигара (а за него, страстния пушач, не е било нужно много време да стигне до последната от десетте цигари „Македония“ в пакета), той хвърля пакета заедно с изчисленията и теориите в кошчето. Такъв е краят на теорията за ядрото, състоящо се от протони и неутрони, намислена и изчислена още преди да бъде публикувана от Хайзенберг^[5] и взела неговото име.

Не е изключено (и като че ли едно внимателно проучване на записките му ще потвърди това) той да е бил до известна степен и мистификатор със склонност към театралничене — в смисъл че тези теории не са му хрумвали изведнъж, че не е правел единствено в трамвая изчисленията, с които е изумявал своите колеги; а така също и в смисъл че по всяка вероятност той се е забавлявал да разлива и пръска водата на науката пред хора, зажаднели за нея. Но фактът, че той наистина е разливал тази вода, захвърляйки в кошчето с късчетата хартия теории, заслужаващи Нобелова награда, като при това

несъмнено е съзнавал, че те са важни и представляват нещо ново, може да ни подтикне да го подозираме в мистификации и театралничене поради начина, по който е постъпвал, но не и поради мотивите. Мотивите са били дълбоки, скрити, „от жизнено значение“. Те са били свързани с инстинкта за самосъхранение. Днес можем да кажем, че те са били двойно свързани с инстинкта за самосъхранение — да запази и себе си, и човешкия род.

Този епизод — за Майорана, който преди Хайзенберг изработва теорията за ядрото, състоящо се от протони и неутрони и не само отказва да я публикува, но и забранява на Ферми да споменава за нея на един конгрес на физици, който е трябвало да се състои в Париж (съгласен е само при едно, при това абсурдно условие: само ако Ферми се съгласи да участва в една шега и да припише теорията на един италианец, професор по електротехника може би в римския университет, когото Майорана презира дълбоко; те са знаели, че професорът щял да вземе участие в конгреса) — този епизод ни говори за дълбоко „суеверие“, за суеверието, което поражда неврозата; затова и мистификацията, театралниченето, шегата, са неин противовес, както при всяка невроза. И когато теорията на Хайзенберг е приета и приветствувана, Майорана не само не споделя съжалението на другите физици от Римския Институт загдето не я е публикувал своевременно, но се отнася към германския физик с възторг (тук се намесва чувството за самосъхранение) и благодарност (тук се намесва неговият страх). За него Хайзенберг е като непознат приятел, човек, който без да го знае и познава, го е спасил от някаква опасност, избавил го е от саможертва.

Може би именно поради тази причина той лесно се поддава на уговарянията на Ферми и заминава за Германия, в Лайпциг. При Хайзенберг.

---

[1] Джузепе Антонио Борджезе — професор литературовед и писател, починал през 1952 г. — Б.пр. ↑

[2] За ранното съзряване на Майорана се пише много през последните години в статиите, публикувани във вестници, седмичници и списания. За това пише и Амалди в „Биографичната бележка“, на която често се позоваваме (тя бе публикувана в Рим от Националната Академия дей Линчеи през 1966 г., в тома „Животът и делото на Еторе Майорана“). Така, както по онова време другите деца са ги карали да

декламират пред гостите — роднини и приятели — разни стихотворения, и най-вече „Игривата Тереза“, което Трилуса удължи на подбив: „Ако това е историята /която знаят наизуст едногодишните / малцина знаят/ какво ѝ се случи /като стана на двайсет години/...“, Еторе пък го карали да смята — да умножава трицифрени числа по трицифрени, да изважда квадратен и кубически корен. И то на тричетиригодишна възраст, когато той още не е знаел числата. „Когато поискваха от него да направи някакво изчисление, малкият Еторе се пъхваше под някоя маса, сякаш да се усамоти, и оттам, след няколко секунди, даваше отговора“. Крил се е под масата, за да се усамоти, защото, подобно на всички малки деца, подканени да покажат какво умеят, се е срамувал. И може би стеснението, което е изпитвал като малък, се е отразявало в неговата свитост, в затруднението, което е изпитвал, вече като възрастен, да съобщава резултатите от своите изследвания. — Б.а. ↑

[3] В биографията и творчеството на Стендал можем да намерим много други белези. Ще изброим накратко някои от тях.

Още от ранна младост Стендал знае, че е писателят, какъвто ще стане. И ако не изхожда от творбите, които ще напише „после“, неговото поведение би означавало истинска мегаломания, би било маниакално, стигащо дори до делириум. Той съзнава много добре, че има да каже много неща. Има и волята, и съзнанието да отлага: дори когато не съзнава ясно защо, дори когато мисли, че може да оправдае губенето на време с причината, че има да казва много неща (1804 г. „Дневник“: „Имам да пиша за много неща, затова не съм написал нищо“). А неговата графомания е начин да удължи в пространството един живот, застрашен от неговата краткост — да остави „следи от живот“ във всяко пространство, което му попадне (От предметите от „фонда Бучи“, сега в „Сормани“ в Милано, особено ни трогва пудриерата — или табакерата — цялата изписана отвътре). А неговата криптография е начин да превърне тези следи в очевидни като ги скрие, да ги направи интересни и по-пространствени, забулвайки ги в тайна, в проблематиката. И двете — и графоманията и криптографията — са свързани съответно с детството и юношеството, с откриването на писмеността, с нейната интериоризация и преоткриване. Едно дете пише навсякъде. А един юноша винаги се стреми да открие някаква „тайна“ писменост. — Б.а. ↑

[4] Еварист Галоа — френски математик (1811–1832 г.), един от основоположниците на съвременната алгебра. — Б.пр. ↑

[5] Вернер Хайзенберг — германски физик теоретик. Един от създателите на квантовата механика. — Б.пр. ↑

IV

Няколко месеца преди Еторе да замине за Германия, най-последно приключва едно чудовищно съдебно дело, с което името на семейство Майорана остава в съдебните анали. Случаят Майорана. Процесът Майорана. Наричаме го чудовищно — съдейки по документите от онова време, по пледоариите на защитата и обвинението — защото чудовищно ни изглежда не толкова престъплението, породило този случай, колкото средата и съдебния механизъм, сред чиито зъбчати колела попадат явно невинни хора, за да бъдат смазани и докарани до обезумяване.

През лятото на 1924 г. в дома на Антонио Амато, заможен жител на Катания, едно дете, единственият син на Амато, изгаря в люлката си; пламва дюшечето, пламва и мрежата против комари. Започват да мислят, че е извършено престъпление едва когато от изгорелите останки се заражда подозрението, а след това и увереността, че люлката е била залята със запалителна течност. От кого? Откриват веднага — от една шестнайсетгодишна прислужничка на име Кармела Галиарди. Защо е извършила това чудовищно престъпление? Момичето обяснява: защото майка ми настояваше да работя в дома на Амато, а аз исках да се върна при семейство Платания — бях се привързала към тях, а и те ме обичаха. Обяснението не убеждава, именно защото е убедително. Огромното несъответствие между подбудата и престъплението, типично за „престъпления, извършени от прислужнички“, както ги е нарекъл един френски криминолог, който ги е изучавал, събужда подозрения у Амато още преди да ги събуди у полицията. Той е водил дело за делба на бащиното си наследство със своите сестри и зетьове; а зетьовете — братята Джузепе и Данте Майорана, юристи, хора с име и авторитет в града и извън него, го принуждават по съдебен път да заплати онзи дял от наследството, което не може да бъде отнето от децата дори по изричното желание на този, който оставя това наследство, и който се нарича „законен дял“. Събитията се развиват така: за да се уреди въпроса по взаимно

споразумение сестрите, тоест зетьовете, поискват примерно пет; братът предлага едно; след като се обръщат към закона те получават седем и братът е принуден да плати. Следователно у сестрите и зетьовете остава задоволството, че са получили повече, отколкото са искали. А у Амато остава недоволството и неприязънта, загдето е трябвало да плати. И в мъката по жестоко загиналото си дете Амато прехвърля това чувство, тази неприязън, макар и неоснователно, върху своите сестри и зетьове, като подмята на водещите следствието, че момичето може да е действувало и по поръка.

Оказва се, че не са нужни кой знае колко усилия, за да бъде накарано едно шестнайсетгодишно момиче — ненавиждано от близките си, нещо повече, тяхна жертва, само, объркано, изпитващо не толкова угризения, колкото срам от това, което е извършило — да признае, че е действувало по поръка. Мисълта, подсказана ѝ по време на разпитите, че наличието на един подбудител може да смекчи, дори да заличи нейната вина, заедно с неудържимото желание да отмъсти на близките си (на майка си, която я принуждава да служи у Амато и я бие, когато тя се осмелява да протестира; на брат си, който се е опитал да я изнасили; на сестра си, която безделничи у дома и е сгодена за младеж, в когото Кармела се е влюбила и който проявява към нея известно внимание) я подбуждат да сипе обвинение след обвинение. Най-напред обвинява Розарио Шоти, годеника на сестра си; нека вкарат и него в затвора, та да не принадлежи на сестра ѝ. Шоти, твърди тя, ѝ е дал шишето със запалителната течност, с която е заляла люлката. А брат ѝ и майка ѝ са я принудили да се подчини на Шоти.

Но това не е достатъчно за следователя. Добре, Шоти ѝ е поръчал да извърши престъплението, дал ѝ е шишето (от бяло стъкло, от 250 грама, напълнено с течност, която по миризмата напомняла газ). Но кой е подбудил Шоти да постъпи така, след като лично той не е имал никакви основания да желае смъртта на детето?

Момичето долавя едно име, което шепнат отвсякъде: Майорана. Но кой, Джузепе или Данте, кой от двамата зетьове на Амато? Минават дни, а според нас и месеци на колебание. Най-сетне изборът пада върху Данте.

Арестуват Шоти. Арестуват Джовани Галиарди, брата на Кармела, арестуват и майка ѝ Мария Пелегрино. Те отричат.

Продължават да отричат отчаяно. А докато те отричат, Данте Майорана не може да бъде арестуван.

Минават месеци, години. В затвора тримата намират приятели, намират съветници. Съветници, които не са безкористни, щом защитниците на Майорана обвиняват открито Амато, че посредством престъпния свят в Катания е успял да подкупи някои хора в затвора. И Шоти, Галиарди, Пелегрино, биват убедени да отстъпят пред обвиненията на момичето. Така, в навечерието на процеса, на който ще бъдат осъдени на доживотен затвор, те се признават за виновни и започват да сипят име след име на съучастници, на подбудители. Цяла върволица имена. Първото звено от тази върволица са Данте и Сара Майорана. Те, по думите на Шоти, не само са му поръчали да извърши престъплението, но са му дали и шишето със запалителната течност — зеленикаво, пълно с бензин. Как след това, попадайки в ръцете на Кармела, шишето е станало бяло, как е замирисало повече на газ отколкото на бензин, как, опровергавайки и двамата, при анализа на останките от пожара вещите лица са установили, че е бил използван денатуриран спирт, полицията и следователите нито за миг не се опитват да развържат този възел.

Тук трябва да признаем, че макар и користно, затворниците-съветници, убедили Шоти, Галиарди и Пелегрино да се самообвиняват и да обвиняват, всъщност — от техническа гледна точка, като оставим настрана всякакви морални съображения — им дават единствения съвет, който може да им помогне да се измъкнат от отчаяното им положение. Приковани от обвиненията на момичето (приети като двойно достоверни, въз основа на две схващания, които можем да приемем като обичайни за правораздаването, че малолетните, и особено децата, казват винаги истината и че за един обвиняем или свидетел е по-лесно да излъже при първите си показания, отколкото при вторите), за тях няма друг изход освен да обвиняват, да замесят в тази работа колкото се може повече хора — до пароксизъм, до абсурд. Само стигайки до абсурд процесът е могъл — като огромен надут балон — да слезе отново на почвата на здравия разум, на истината.

Така и става. От 4 април до 13 юни 1932 г. — Данте и Сара Майорана са от три години в затвора, другите — от осем, а Джовани Галиарди междуременно е полудял — Апелативният съд във Флоренция се връща към малкото звено истина, към мизерната (и

жалка) истина за „престъплението, извършено от прислужничка“. Ридаейки отчаяно, вече жена, Кармела Галиарди за втори път, след осем години, признава: „Само аз съм виновна“. И само нейният плач, само нейните угризения напомнят, че в основата на този истински лабиринт от омраза, лъжи и отчаяние е малкият Чичуцу Амато, детето, изгоряло в люлката си.

Лаура Ферми пише: „Майорана продължи да посещава Института в Рим и да работи там от време на време, по присъщия му начин, до 1933 г., когато замина за няколко месеца за Германия. След като се завърна, той не зае отново мястото си в Института; напротив — не пожела да се среща повече със старите си другари. Върху тази промяна в характера му сигурно бе повлияло едно трагично събитие, засегнало семейство Майорана. Едно пеленаче, братовчедче на Еторе, бе изгоряло живо в люлката си, която се беше подпалила по необясним начин. Говореше се за престъпление. В него бе обвинен един от вуйчовците на детето и на Еторе. А той се зае да докаже, че вуйчо му е невинен. Зае се енергично, и то лично, с процеса, говори с адвокатите, погрижи се за подробностите. Вуйчото бе оправдан, но усилията, непрестанните тревоги, вълненията около процеса не можеха да не оставят трайни следи у такъв чувствителен човек, какъвто беше Еторе“.

Споменът не е точен. Между Еторе Майорана и детето няма никакво родство. Люлката не пламва по необясним начин. Младият Еторе не се е нагърбил — той не е могъл да го стори, именно защото е бил много млад, пък трябва да държим сметка и за структурата на едно сицилианско семейство — с ролята на детектив, на координатор, на ръководител на защитниците. Той несъмнено е „размишлявал“ (често срещащ се израз в неговите писма, когато става дума за трудност, която му предстои да превъзмогне) по този въпрос; но именно защото го е разглеждал като проблем, трябва да допуснем, че той е съумял да изживее това събитие по-хладнокръвно, без да се разтревожи толкова, колкото другите членове на семейството. А че адвокатите са се ползували от неговите изводи, от неговото решение на този проблем — това е съвсем невероятно. Почти всички те са били „лъвове“ — единственият, който не е бил такъв е Роберто Фариначи^[1], но

политическото му влияние е компенсирало с лихви неговата професионална негодност — затова можем да си представим колко студено, дори с какво презрение те биха приели съветите на един „профан“.

В спомените на Лаура Ферми долавяме и известно колебание по отношение времето, когато според нея е станала тази случка — дали преди или след пътуването на Еторе до Германия. Но именно защото всичко е приключило преди това, можем да твърдим, изхождайки от писмата от Германия, както и от думите на близките му, че тази случка, макар и да е предизвикала продължително безпокойство и тревоги в цялото семейство, не е оставила никакви следи и не е разстроила Еторе Майорана, както са склонни да допуснат, заедно с Лаура Ферми всички, които са работили с него в Института в Рим. „Според някои наши приятели — пише Едоардо Амалди — този епизод е имал решаващо влияние върху отношението на Еторе към живота; но братята му, които помнят ясно всичко станало през този период, изключват това по най-категоричен начин“. А това значи, че и Амалди — един от малцината, продължили да поддържат връзка с Майорана след завръщането му от Лайпциг — не е могъл да твърди, въз основа на собствените си спомени, дали това събитие е повлияло или не върху засилването на отчуждението и мизантропията у техния приятел.

Твърде силно е изкушението да предполагаме, че тези неточности, тези колебания имат дълбоки мотиви и значение. Хората, които са били край него и „си спомнят“, отбягват да твърдят, че е възможно Еторе Майорана да е видял (забелязал или предвидил) нещо ужасно, нещо жестоко, някакво видение за огън и смърт в този дял от науката, с който се е занимавал, за който е правел изчисления, в науката, която е „носел у себе си“; и ето че онова, което те съзнателно и компетентно се отказват да допуснат, което отричат категорично, излиза на преден план като лапсус на паметта, като едно истинско „*qui pro quo*“, като някакво смътно „кой вместо кого“. Така те приближават Еторе Майорана до една представа, която наемква за „другата“; до една представа, която емблематично, символично, съдържа „другата представа“.

Детето, изгоряло в люлката. За да си послужим с израз, който е от областта на ядрената физика и изследванията на Майорана, тази представа съдържа неудържими „обменни сили“. И то не само за

онези, които са изживели историята на ядрените изследвания и у които това е оставило незаличими следи, но и за всички, които се докосват до живота на Еторе Майорана, до тайната на неговото изчезване.

---

[1] Роберто Фариначи — активен деец на фашистката партия, един от нейните генерални секретари, убит през 1945 г. — Б.пр. ↑

V

Според нас срещата с Хайзенберг е била най-значителната, най-важната в живота на Майорана — и то повече от човешка гледна точка, отколкото от гледна точка на научните изследвания. Разбира се, ние изхождаме от това, което знаем за живота му по документите, защото по отношение на онова, което не знаем, сме склонни да допуснем, че се е състояла друга, по-важна среща.

Той пристига в Лайпциг на 20 януари 1933 г. Грозен град, но за Майорана е достатъчно да се отбие във Физическия институт, за да реши, че е приятен. На 22 януари той пише на майка си. „Във Физическия институт ме приеха много сърдечно. Разговарях продължително с Хайзенберг — изключително любезен и симпатичен човек“ (В същото писмо той описва „чудесното разположение“ на Института: „между гробището и лудницата“). На 14 февруари пише отново на майка си: „Написах статия за структурата на ядрата, която се хареса много на Хайзенберг, въпреки че съдържа известни корекции на една негова теория“. Четири дни по-късно пише на майка си: „На последния «колоквиум», седмично събиране, на което участвуват стотина физици, математици, химици и други, Хайзенберг говори за теорията за ядрата и ми направи голяма реклама във връзка с една работа, която направих тук. Станахме много добри приятели след много научни спорове и няколко партии шах. Да поиграем шах имаме възможност на приемите, които той урежда всеки вторник вечерта за професорите и студентите от Института за теоретична физика“. Американският физик Финберг, който по онова време също е бил в Института в Лайпциг, в разговор с Амалди си спомнил за един семинар върху ядрените сили, на който Хайзенберг е говорил много за приноса на Майорана в изследванията. На семинара е присъствувал и Майорана и Хайзенберг го е поканил да се изкаже. Майорана отклонил поканата: на четири очи с Хайзенберг това е друга работа, но пред стотина души... Може би става дума за „колоквиума“, за който пише в писмото до баща си, без да споменава, че е отказал да говори; това

баща му не би одобрил. А колкото до шахмата, Майорана още от дете е бил отличен играч; името му като шахматист се споменава в хрониката на един вестник от Катания когато е бил на седем години.

Той споменава Хайзенберг почти във всяко свое писмо. На 28 февруари пише на баща си, че се налага да остане в Лайпциг още два-три дни, преди да замине за Копенхаген, защото трябвало да „си побъбри“ с Хайзенберг: „Компанията му е незаменима и желая да се възползвам от нея докато той е тук“. За „бъбренето“ става дума в друго писмо, три месеца по-късно: Хайзенберг, пише Майорана, „обича моите брътвежи и ме учи търпеливо на немски“. Според нас, използването на тези изрази — да си побъбрим, бъбрене — има двойно значение; едното, това е сигурно, да омаловажи, да прикрие темите, за които говори с Хайзенберг (едно постоянно негово отношение към науката, доказващо в действителност обратното), и друго, вероятно, да подсказже на близките си, че престоят му в Лайпциг е довел до промяна в неговия характер и поведение. Дотогава е бил мълчалив и затворен, но в Лайпциг „си бъбри“, и то любезно, с Хайзенберг. Но единствено с Хайзенберг, щом датският физик Розенфелд, който по онова време също е бил в Лайпциг, си спомня, че е чул само веднъж гласа на Майорана, и то само за да каже няколко думи.

Ако е разговарял с Хайзенберг за литература или за икономически въпроси, за морски сражения или за шахмат — неща, които са предизвиквали у него страстен интерес и с които често се е занимавал — в такъв случай не би ставало и дума за „бъбрене“. Сигурно са разговаряли за ядрена физика. Но също така е сигурно, че са разговаряли по различен начин, с различни подтекстове, така, както би могъл (а очевидно не е искал) да говори за това с Ферми или Бор^[1], с физиците от Института в Лайпциг или с физиците от Института в Рим. Идеалният начин, по който общува с физиците е същият, по който е общувал в Института в Рим и към който се придържа в Лайпциг с американеца Финберг: Майорана не е знаел английски, Финберг не е говорел италиански, но те са били винаги заедно, учили са на една и съща маса; общували помежду си „като си показвали някоя формула, написана на лист хартия, и то рядко“ (Амалди). Но отношенията с Хайзенберг са съвсем различни. Според нас — хвърляйки един ретроспективен поглед — поради факта, че Хайзенберг е изживявал

проблемите на физиката, своите изследвания на физик, в един обширен и драматичен мисловен контекст. Или казано по-просто, той е бил философ.

Всеки, който макар и бегло (като нас, колкото да надзърнем в този проблем) познава историята на атомната бомба, може да направи следната проста и мъчителна констатация: че учените, които поради обективните условия не са били свободни хора, са се държали свободно, тоест като свободни хора, и обратно, като роби са се държали и са били роби онези, които са се радвали на обективни условия на свобода. Свободни са били тези, които не са я направили. Роби — тези, които са я направили. И то не поради обстоятелството, че съответно не са я направили или са я направили — което от своя страна би ограничило въпроса до практическата възможност да бъде направена, каквато първите не са имали, а вторите са имали — а главно поради това, защото робите са се тревожели, безпокоили, измъчвали; докато свободните без всякакви задръжки, дори с известна радост, са я предложили, работили са по нея, завършили са я, и без да поставят условия или да поискат поемането на известни ангажменти (чието повече от вероятно неспазване е щяло поне да смегчи тяхната отговорност) са я предали на политическите и военни дейци. А че робите са били готови да я предадат на Хитлер — диктатор, обзет от жестока, нечовешка лудост, а свободните са я предали на Труман, човек със „здрав разум“, представляващ „здравия разум“ на американската демокрация, в това няма никаква разлика, след като Хитлер би взел абсолютно същото решение, взето от Труман, тоест да заповяда разполагаемите бомби да бъдат хвърлени над грижливо, „научно“ подбрани градове в някоя вражеска страна, които биха могли да бъдат достигнати — градове, на чието пълно разрушение е могло да се разчита (ето някои от „препоръките“ на учените: целта да е гъсто застроен район с радиус една миля, с голям процент високи дървени постройки; район, който до този момент да не е подлаган на бомбардировки, така че да могат да се установят с най-голяма точност последиците от единствената и окончателна бомбардировка... [2]).

Вернер Хайзенберг е бил без съмнение най-изтъкнатият измежду всички учени, които биха могли да направят атомната бомба за Хитлер. Физиците, които са се занимавали с този въпрос в Америка, са били дълбоко убедени, че той наистина се е занимавал с атомната бомба; а

един от тях, който е вървял заедно с челните американски части, за да търси германските физици, изхождайки от мисълта, че където би се намирал Хайзенберг, би се намирал и заводът за атомната бомба, го е търсил трескаво в целия район на Германия, окупиран от западните съюзници. Но Хайзенберг не само не е дал ход на проекта за атомната бомба (нека оставим настрана въпроса дали е щял или не да успее да я създаде, едно е сигурно — той е могъл да я проектира), но е прекарал цялата война с мъчителната мисъл, че другите, от другата страна, работят по нея. Една за съжаление мъчителна мисъл, която се оказва основателна. И се опитва, макар и не много умело, да уведоми другите, че и той, и останалите в Германия физици нито имат намерение, нито биха могли да произведат атомната бомба; казваме не много умело, защото той си въобразява, че може да прибегне до услугите на датския физик Бор, който е бил негов учител. Но за Бор още през 1933 г. се говори, че е започнал да се вдетинява; така пише за него Еторе Майорана на баща си, а после и на майка си от Лайпциг, преди да се е запознал с него — следователно трябва да го е чул или от Хайзенберг или от други лица от неговото обкръжение; така пише и от Копенхаген, след като се е запознал с него: „На 1 март ще отида в Копенхаген при Бор, най-големият вдъхновител на съвременната физика, който сега е поостарял и е доста оглупял... Бор замина за десетина дни. Сега е на почивка в планината с Хайзенберг. От две години насам размишлява упорито по същия въпрос, а отскоро у него се забелязват явни признаци на умора“. Можем да си представим състоянието му седем години по-късно, през 1940 г. Той тълкува съвсем обратно онова, което Хайзенберг иска да съобщи най-предпазливо на колегите си, които работят в САЩ^[3].

Все пак, в един по-човечен, по-внимателен и по-справедлив в подбора на своите ценности и митове свят, фигурата на Хайзенберг би трябвало да бъде изтъкната като по-благородна в сравнение с други учени, които по същото време са работили в областта на ядрената физика — в много по-голяма степен в сравнение с ония, които създават бомбата и я предават, приемат с ликуване новината за нейния ефект, и едва по-късно (но не всички) се ужасяват и започват да страдат от угризения.

[1] Нилс Хенрик Давид Бор — датски физик, създал модел на водородния атом и квантова теория на атома. Тази теория дава тласък на развитието на атомната физика. Нобелова награда. — Б.пр. ↑

[2] У нас организационната структура на проекта „Манхатън“ и мястото, където той е бил осъществен, будят безброй представи за затвор и робство, също като хитлеровите лагери на смъртта. Когато човек се занимава със смъртта, макар тя да е предназначена за други — така, както са се занимавали в Лос Аламос — той е на страната на смъртта, замесен е в нея. Или с една дума в Лос Аламос се възсъздава онова, срещу което са мислели, че се борят. Отношенията между пълновластния ръководител на проекта „Манхатън“ генерал Гроувс и физика Опенхаймер, директор на атомната лаборатория, фактически не са се различавали от отношенията, които често са се създавали в нацистките лагери между комендантите и някои от лагеристите. За тези лагеристи „колаборационизмът“ е бил само по-различен начин да бъдат жертви в сравнение с другите жертви. А за палачите — един по-различен начин да бъдат палачи. И наистина Опенхаймер излиза от Лос Аламос толкова смазан, колкото един лагерист „колаборационист“ би излязъл от някой лагер на смъртта на Хитлер. Неговата драма — която не ни трогва ни най-малко, и която приемаме само като поука, урок, предупреждение за другите учени — е личната, субективна драма вследствие един пагубен „колаборационизъм“, която хиляди хора се изживели обективно (в смисъл, че са загинали), тъй като са били обект, жертви на този колаборационизъм. И нека се надяваме, че този все още неликвидиран „колаборационизъм“ няма да причини нови, още по-големи жертви. — Б.а. ↑

[3] Въпреки че Майорана дава още подробности за оглупяването на Бор, фактът, че по време на войната съюзниците полагат толкова големи усилия, за да го измъкнат от окупираната от германците Дания доказва, че той не е бил съвсем оглупял. Може би това впечатление се дължи на неговата постоянна и прекалена разсеяност. И независимо от това дали е бил оглупял или само разсеян, изглежда сигурно, че той е изтълкувал думите на Хаизенберг повече като заплаха, отколкото като загрижено и успокояващо послание — Б.а. ↑

VI

В Германия, по настояване на Хайзенберг, той публикува в „Цайтшрифт фюр Физик“ труда си за ядрената теория, за който споменава в едно от писмата си. И нищо друго. Пък и няма какво друго да научава освен немския език.

Той е привидно безразличен наблюдател на тогавашните събития в Германия — завземането на властта от Хитлер, расистките и антисемитски закони, катастрофалното икономическо положение, безразличието на хората, което улеснява нацистите. А когато си позволява да даде някаква оценка, тя е израз на общо възхищение от Германия, от нейната ефективност. Разбира се, като имаме предвид, че по онова време той е само на двацет и шест години, че е израснал в условията и с илюзиите на фашизма, всичко онова, което се говори и пише за Италия от Хитлер и немските вестници — възхищение от фашизма, от Мусолини, от успехите на страната — не може да не му направи впечатление. Но оттук до твърдението, както искат да го изкарат, че е бил възхитен от нацизма, има разлика. Всичко това става през 1933 г. В Италия човек може да срещне антифашисти само в затворите. Четири години преди това става „помирението“ между държавата и църквата; католиците са прекратили резервираното си отношение към фашизма, епископите благославят щандартите на фашистите и провъзгласяват Мусолини за „човек на провидението“. Предната година и Пирандело застава на почетна стража на изложбата, уредена по случай десетгодишнината от „фашистката революция“. Маркони е председател на Италианската кралска академия, учредена по волята на Мусолини. Ферми, който е академик, е негово превъзходителство Ферми. Д'Анунцио (в цялата тази жалка атмосфера той е единственият, който се забавлява, единственият, който си позволява да дава израз на някакво неопределено презрение) продължава да праща на Мусолини приветствени послания. Писатели, в чието присъединяване към антифашистите по-късно — след загубването на войната и края на фашизма — никой не се осмели да се

усъмни, по това време пишат хвалебствия за фашизма и дуче (а по време на испанската гражданска война някои от тях ще пишат, че да присъствуваш на разстрели на републикански милиционери от страна на франкистите е укрепващо духа удоволствие). Най-скъпият на младото поколение поет посвещава всяка своя сбирка на Бенито Мусолини — човекът, който през 1919 г. е влязъл в сърцето му. Никой не се съмнява, че Италия е на първо място във въоръжаването, във футбола и във физиката. Цял свят се възхищава от постиженията на италианската авиация. Критици — академици и членове на фашистката партия — възхваляват прозата на Мусолини. При всяка реч на Мусолини на площад Венеция в Рим отеква подкрепа, която намира отклик и в богаташките домове, и в бордеите... Нима би трябвало да искаме именно от Еторе Майорана, странец, вгълбен в мислите си, откъснат от политиката толкова, колкото е могъл да бъде откъснат от нея човек по онова време, да отрече категорично фашизма, да осъди строго зараждащия се нацизъм?

Трябва също така да имаме предвид, че по онова време писмата от чужбина често — ако не и редовно — биват отваряни и прочитани; ако в тях има нещо против фашизма или нещо, което би могло да бъде изтълкувано в този смисъл, те биват задържани или преписвани, и ако не водят веднага към неприятности, остават в досиетата на политическата полиция, която ги запазва за по-сгоден случай — тоест за един добре скроен капан. По онова време в Италия няма нито един що-годе съобразителен и досетлив човек, който да не знае това и да не се съобразява с него; повечето дори не се възмуцават, сякаш става дума за норма, чието беззаконие се компенсира от бдителната защита на националната сигурност, на социалния мир, и така нататък. А що се отнася до семейство Майорана, можем да допуснем, че поради токущо преживените неприятности (в които политиката все пак сигурно е играла известна роля — подсказва ни го обстоятелството, че полицията и съдебните власти са били уверени, че няма да направят нещо неприятно за режима, занимавайки се с това объркано следствие; оттук и взетата противомярка, взетия антидот — включването на Фариначи в защитната колегия) те са били особено нащрек, особено предпазливи, допускали са, че са следени, наблюдавани. С една дума, дори Еторе да е изпитвал известна неприязън към фашизма, дори нацизмът да е будел у него известно негодувание, в писмата си той просто разказва

фактите, а това вече е елементарна мярка за предпазливост. Ето например как пояснява на майка си нацистката „революция“: „Лайпциг, чиито жители в мнозинството си са социалдемократи, прие революцията без особени усилия. По централните улици и из покрайнините минават често националистически шествия — мълчаливо, но с достатъчно войнствен вид. Рядко се срещат кафяви униформи, но навсякъде се развява пречупеният кръст. Преследването на евреите изпълва със задоволство арийското мнозинство. Много голям е броят на онези, които ще постъпят на работа в администрацията и частните предприятия след изгонването на евреите; това обяснява популярността на антисемитизма. В Берлин над 50 процента от прокуристите са били евреи. От тях са отстранени една трета; другите остават, защото са били на служба още през 1914 г. и са участвували във войната. Чистката в университетите ще приключи до края на октомври. Немският национализъм се дължи предимно на расова гордост. Всички преподаватели са получили нареждане да възхваляват в училищата приносът на северната раса за цивилизацията, а и еврейският конфликт се оправдава повече с расовите различия, отколкото с необходимостта да бъде репресиран един социално опасен манталитет. Всъщност не само евреите, но и комунистите и изобщо противниците на режима биват отстранявани масово от обществения живот. Общо взето делото на режима отговаря на една историческа необходимост: да се даде път на младото поколение, което е изправено пред опасността да бъде задушено от икономическия застои“^[1].

В описанието на тази картина не забелязваме ни най-малко възхищение. Напротив, безпристрастието, което сме склонни да тълкуваме като преднамерено, придава на това описание един зловещ дух, който напразно бихме търсили в други документи от този период (с изключение, разбира се, на писаното от противници на нацизма). А що се отнася до признаването на историческата необходимост, на която отговарял нацизмът, това може да означава или предпазливост, или убеждение. Но дори и да е било убеждение, ние не бихме се възмутили; като оставим настрана обстоятелството, че не подлежи на морална оценка, то се подчинява на един обичаен за тогавашното време, пък и днес историцизъм, който приема подкрепата на масите като оправдание на дадена политика. Днешните млади революционери

твърдят: масите не се оставят да бъдат водени; има за какво да се чудим, загдето мислят така днес, когато за тях нацизмът и фашизмът са скъпо платен и осъден исторически опит; но няма за какво да се чудим, загдето през 1933 г. така е могъл да мисли един дваисет и шест годишен младеж.

Ние се спряхме доста произволно на тази подробност — за впечатленията на Майорана от нацизма. За човек, какъвто е бил Майорана, няма кой знае какво значение дали се е поддал или не на нацистката пропаганда. И едното и другото биха означавали измама. Но той не се оставил да бъде измамен — или поне не до степента, до която други, много по-опитни, по-зрели от него са се оставили да бъдат измамени (стига да приемем, че са искрени).

---

[1] В друго писмо, писано преди това, той отбелязва: „Вътрешнополитическото положение изглежда направо катастрофално, но ми се струва, че хората не се вълнуват кой знае колко“. В същото писмо той осмива един офицер, който не може да мръдне, без да „чукне с все сила токовете си“; той е винаги готов да му запали цигарата, но именно тази механична учтивост не им позволява по време на цялото пътуване да си разменят друго, освен любезности. — Б.а. ↑

VII

Майорана се завръща в Рим от Германия в началото на август.

От разменените между него и майка му писма преди да отпътува от Лайпциг разбираме, че като се прибере у дома, той ще остане сам, защото цялото семейство се готви да замине за Абадия. Майка му се безпокои, предлага да се върне в Рим — малко изнудване, за да го принуди да отиде при тях в Абадия. Но той е непреклонен: „Ти ще ме огорчиш напразно, ако предприемеш такова дълго и уморително пътуване, което е безсмислено. Но аз нямам намерение да изменя програмата си от боязън, че ти би могла да изпълниш тази неразумна закана“. Очевидно той не е „мамино детенце“ (и би трябвало да го имаме предвид, ако бихме понечили да го психоанализираме по най-елементарния начин). Внимателен, сърдечен, грижлив към всичките си близки и особено към майка си; но вземе ли решение по някакъв въпрос — голям или малък — той е непоклатим.

И така той се завръща от Лайпциг може би с набелязана програма за работа, но сигурно копнее за усамотение. И след като се завръща в Рим, през онзи месец август, в който сигурно е успял да се наложи да остане сам, да се усамоти в града, ще направи всичко, за да живее като „самотен човек“.

В продължение на четири години — от лятото на 1933 г. до лятото на 1937 г. — той излиза рядко от къщи, още по-рядко се обажда във Физическия институт. Дори по едно време престава да се отбива. Амалди, Сегре и Джентиле (Джовани младши, син на философа) понякога се отбиват при него, за да се опитат, както казва Амалди, „да го върнат към нормалния живот“. Обстоятелството, че Ферми не отива с тях означава, че техните отношения никога не са били приятелски, или че вече са престанали да бъдат такива.

Майорана избягва старателно всякакви разговори за физика. Разговаря за флоти, за морски сражения, за медицина, за философия. „Той винаги проявяваше голям интерес към философските въпроси; сега интересът, му се беше засилил още повече“. Но фактът, че не

желае да говори за физика доказва не че се е отказал да се занимава с нея, а напротив — че за него тя е станала истински кошмар. „Никой от нас — пише отново Амалди — никога не може да разбере дали той продължаваше да се занимава с теоретична физика; мисля, че се занимаваше, но нямам никакво доказателство за това“.

Той работи много, „изключително много“. Върху какво е работил, щом от целия този период са останали „Симетрична теория за електрона и позитрона“, публикувана от него през 1937 г. и студията за „Стойността на статистическите закони във физиката и обществените науки“, издадена четири години след като изчезва? Тези, които мислят, че той е престанал да се занимава с физика, може и да са прави, но не по-малко прави са и онези, които са на точно обратното мнение. Той пише в продължение на часове, на много часове — и денем и нощем; дали е писал по въпроси от физиката или философията не знаем — от всичките му трудове са останали само две кратки статии. Несъмнено той е унищожил всичко малко преди да изчезне, като е оставил случайно или нарочно студията, която Джовани Джентиле младши ще публикува в списанието „Scientia“ през 1942 г. в броя от февруари-март. За нас, които разбираме твърде малко от физика, а още по-малко от обществени науки, заключителният пасаж на тази студия е особено впечатляващ: „Разпадането на един радиоактивен атом може да накара един автоматичен броител да го регистрира с механичен ефект с необходимата амплификация. Следователно достатъчни са обикновени лабораторни съоръжения, за да бъде подготвена една голяма и сложна верига от явления, която да бъде «командувана» от случайното разпадане на един радиоактивен атом. От чисто научна гледна точка нищо не може да ни попречи да допуснем, че в основата на някои човешки събития би могъл да се намира един също така прост, невидим и непредвидим жизнен елемент. Ако е така, както ние смятаме, ролята на статистическите закони на обществените науки нараства; тяхната роля е не само да установят по емпиричен път резултата от голям брой неизвестни причини, но най-вече да дадат непосредствен и конкретен документ за действителността. А неговото тълкуване изисква особено умение, едно от важните допълнения на уменията да се управлява“. Това тълкуване според нас е особено впечатляващо в смисъл, че буди безпокойство и страх. Някакси машинално в определен момент ние започнахме да го версифицираме,

да разполагаме думите на лист хартия в определен ритъм на четене. Необичайна, произволна работа, би казал някой; но факт е, че докато я вършехме, почувствувахме как у нас нарастваха и тревогата, и страхът. Опитайте се и вие, ако желаете — пред вас ще се изпречи една ужасна епиграма (казваме епиграма в смисъл на кратка, съдържателна поетична композиция, а кой знае — може би и иронична, и насмешлива).

Сестрата на Еторе, Мария, си спомня, че по онова време той често казвал: „Физиката е на погрешен път“ или (тя не помни точно) „физиците са на погрешен път“; той сигурно не е имал предвид изследванията сами по себе си, а експерименталните резултати или опитите, вършени във връзка с тези изследвания. Може би той е имал предвид живота и смъртта, може би е искал да изрече думите, приписвани на германския физик Ото Хан в началото на 1939 г., когато започва да се говори за освобождаването на атомната енергия: „Бог не може да иска подобно нещо!“

Но нека се спрем на онова, което ни е известно от сигурни, съвпадащи свидетелства, а именно, че по онова време Еторе Майорана се държи като „изплашен“ човек. Стиховете на Елиот или Монтале биха могли да ни помогнат да определим неговата „уплаха“, а редица герои на Бранкати — да я обосновем психологически. Имаме предвид, разбира се, онези второстепенни герои, като Ерменджилдо Фазанаро от „Красавета Антонио“, които изпитват страх от онова „разпадане у човека“, от разразяването на енергията на злото у човека, което се извършва (през 1939–1945 г.) пред очите им; имаме предвид най-вече героя от разказа „Дървеницата“, към който ни препраща една подробност, разказана от Амалди, а именно, че Майорана си бил пуснал „ненормално“ дълга коса (за онова време; но днес пускането на дълги коси, нещо обичайно, не е ли свързано с една още по-разпространена и по-всеобща уплаха?), до такава степен, че някакъв негов приятел „му пратил в къщи, въпреки неговите протести, един бръснар“.

Нервно изтощение, заявяват единодушно очевидците (същото твърдят и домашните лекари); някои дори биха били склонни да говорят за лудост, ако нямаха под ръка този деликатен, модерен „евфемизъм“. Но нервното изтощение или лудостта не са отворени врати, през които човек влиза или излиза когато пожелае. А Майорана

доказва, че може да се върне когато пожелае към онова, което Амалди нарича „нормален живот“. Според нас, той се връща към този живот поради една съвсем „нормална“ обида, поради пробуждането на онзи латентен антагонизъм по отношение на „момчетата от улица Панисперна“, които вече не са момчета, а редовни или хонорувани професори, с всичко онова, с което е свързано да си професор в Италия, да участвуваш в академичния живот в Италия (пък и не само в Италия), по отношение на вътрешните стратегии и тактики, по отношение на нравите. Трябва да кажем, макар и със съжаление, че академичната версия за възвръщането на Майорана към нормалния живот, или по-точно, че именно Ферми и приятелите му го били убедили да участвува в конкурса за катедрата по теоретична физика, ни се струва като малка мистификация. В действителност сметките за определянето на титулярите на трите катедри, за които е бил обявен конкурса, са били правени без участието, а не с участието на Майорана; според нас на Майорана му е хрумвало да се яви на конкурса заради удоволствието да развали една игра, подготвена без негово знание, за да го изключи от участие. Лаура Ферми най-невинно разкрива заговора, свързан с този епизод и разказва нещата така, както са станали в действителност. Както е прието, тримата победители в конкурса са били определени още преди конкурса, и то по следния ред: първи Джан Карло Вик, втори Джулио Рака, и трети — Джовани Джентиле младши. „Комисията, в която участвуваше и Ферми, се събра, за да разгледа достойнствата на кандидатите. И ето че едно непредвидено събитие обърна, всичко наопаки: изведнъж Майорана реши да участвува в конкурса, без да се допита до никого. Последниците от неговото решение бяха очевидни; той щеше да бъде класиран пръв, а Джовани Джентиле щеше да бъде изключен от тройката“. При тази опасност философът Джовани Джентиле като добър баща започна да действа най-енергично. Издействува от министъра на просветата да анулира конкурса, който бива възобновен след елегантното елиминиране на конкурента Еторе Майорана, удостоен с катедрата по теоретична физика в Неаполитанския университет поради „всепризнати заслуги“ въз основа на един стар закон на министър Казати, възстановен от фашизма през 1935 г. Всичко си идва на мястото. А Майорана наистина трябва да се върне към „нормалния живот“, защото е участвувал в конкурса само за да изиграе

лоша шега на своите колеги. А те, по-късно, след като той изчезва, се убеждават, че е избягал от паника, от травмата, породена от необходимостта да общува, да преподава.

Или с други думи — така му се пада.

VIII

И така от самолюбие, на инат, той задвижва един механизъм, за да попадне в него като в капан. А ние без друго можем да допуснем, че той наистина вече се чувства като попаднал в капан, в капана на един „нормален живот“, който го принуждава да продължава да работи, да публикува, да поддържа онова равнище на „всепризнати заслуги“, заради които е бил удостоен с катедрата; с една дума — да прави редовно, непрекъснато онова, което винаги се е стремил да избягва, което е избягвал решително през последните години, сякаш се е отказал окончателно. Ала вече няма как да не се стреми да бъде наравно с човек като Ферми.

Разбира се, той изпитва и неудобство, загдето се налага да преподава, да говори, да общува, да излага мислите си. Но от писмата до близките му и от спомените на сестра му, пък и на всички, които са били край него през този период не личи, че преподаването му е причинило особени травми. Малцина са били в неговия курс, а това сигурно го е карало да изпитва облекчение; само един го е слушал с внимание, с интерес, а това е било достатъчно, за да го радва.

През първите три месеца на 1938 г. животът му в Неапол протича между хотела и Физическия институт. След всяка лекция той разговаря продължително с директора на Физическия институт Карели по въпроси из областта на физиката. И макар Майорана да отбягва да говори за своята работа, без дори да намеква за нея, Карели остава с впечатлението, че той работи по „нещо много важно, за което не искаше да говори“.

От време на време се разхожда сам по крайбрежния булевард и търси пансион, където да се премести от хотела. Чудно, въпреки „добрите адреси“, които споменава, че е получил, макар и на 22 януари да уведомява майка си, че скоро ще се премести от хотела в пансион, изглежда, че той не успява да намери нещо, което да му хареса, щом през февруари се премества от хотел „Герминус“ в хотел „Болоня“ — по-чист, по-уютен. И тук възниква първото ни съмнение, първото ни

подозрение: че именно през февруари той намира подходящ пансион и че оттогава, готвейки се да изчезне, започва да води двойствен живот между пансиона и хотела. Защото ние гледаме на неговото изчезване като на една изчислена до най-малките подробности рискована конструкция — нещо като шегата, изиграна от Филипо Брунелески на дебелия дърводелец^[1]. Една от ония леки, въздушни конструкции, които могат да рухнат от най-малката „дреболия“, но се крепят именно защото тази „дреболия“ е точно пресметната. Разбира се има и непредвидими, неизчислими неща; успехът на шегата не зависи, както е с купола на катедралата Санта Мария дел Фиоре, само от изчисленията, от умението, от надзора на Брунелески; нужно е и щастие, както във всяко нещо, в което непредвидимото може да се намеси и да събори всичко. Щастието се усмихва на Брунелески. Ала ще бъде цинично да твърдим, че то може би се е усмихнало и на Еторе Майорана; той е искал да изчезне жив или мъртъв, да се самоубие или да избяга; и всички онези непредвидими неща, които не са се случили, за да бъде намерен, трябва следователно да бъдат разглеждани като признаци на онова, което наричаме щастие.

Но нека вървим подред. Първо нека отбележим, че той чете лекции в университета два пъти седмично, затова, след като има къща в Рим, няма защо да живее в Неапол. Няма съмнение, че на него му харесва да живее в хотела, където може да се радва на по-голямо усамотение, отколкото сред близките си. Като сравняваме писмата му от Неапол с тези от Германия виждаме, че той вече се е поотчуждил от близките си, че не ги чувства вече толкова близки; това ще ни направи впечатление най-вече в последното му писмо. Може би в „нормалното“ задоволство на неговите близки заради възвръщането му към „нормален живот“ или за това, че го е намерил, в тяхната гордост заради изключителното признание, оказано с назначаването му за „всеизвестни заслуги“, той вижда някакво неразбиране, преувеличено от прекалената му чувствителност. Така или иначе в Неапол той прави още една крачка към пълното усамотение, към което се стреми. Остава му още една — последната.

Според нас, той е „размишлявал“ доста, за да преодолее трудностите и да осигури успеха на тази крачка. Думите, които приписват на Бокини — „Мъртвите се намират, живите са тези, които могат да изчезнат“ — и които почти сигурно са апокрифни, прилягат за

случая, но трябва да добавим, че само умните живи хора са в състояние да изчезнат безследно, или ако неизбежно оставят някоя следа — да предвидят правилно и пресметнат точно погрешната оценка, която ще й дадат другите и неумелия начин, по който ще тръгнат по нея. Другите — това е полицията. Според нас Майорана си е съставил определено мнение за полицията, подобно на онова на Берго за професор Котар въз основа на опита, придобит от многобройните протоколи, преобладаващи в над двайсетте хиляди страници, с които Данте и Сара Майорана биват предадени на Апелативния съд във Флоренция.

Вечерта на 23 март в 22.30 ч. Еторе Майорана потегля с парахода Неапол — Палермо. Преди това пуска едно писмо за директора на Физическия институт Карели, а в хотела оставя друго, адресирано до близките му. Не е трудно да разберем защо не е пуснал второто писмо — той е предвидил как ще протече търсенето — както и протича в действителност — така че близките му да бъдат уведомени не изведнъж, а постепенно. Съдържанието на писмата е известно, след като те бяха публикувани от младия физик професор Еразмо Реками, който се занимава с писмата на Майорана в „Домус Галилейана“. Но смятаме за нужно да го напомним отново. Писмото до Карели гласи:

„Драги Карели,

Аз взех решение, което беше вече неизбежно. В него няма нито зрънце егоизъм, но си давам сметка за неприятностите, които моето внезапно изчезване може да причини на теб и на студентите. Моля те да ми простиш и за това; но най-вече загдето се показах недостоеен за цялото доверие, искрено приятелство и симпатията, които ти прояви към мен през тези месеци. Моля те също така да ме споменеш пред тези, които опознах и ценях в твоя Институт, и най-вече пред Шути; за всички тях ще запазя скъп спомен поне до единадесет часа тази вечер, а по възможност и след това“.

Какво могат да означават думите „в него няма нито зрънце егоизъм“, освен че решението се дължи на съвсем други чувства и подбуди, на страдание, съвсем различно от страданието, причинено от гастрита и мигрена, с което някои биха желали да свържат това решение? Фразата е ясна и недвусмислена, и въпреки това досега сякаш е била забулена в невидимост. Трябва да отбележим също така двусмислието на този час, на това „единадесет часа тази вечер“ — на ръба на неувереността в безсмъртието на душата, на съмнението; но едновременно с това на границата между живота и смъртта, между решението да умре и решението да продължи да живее. Пък и защо точно този час? Нима той не е най-малко подходящият час за самоубийство на парахода Неапол — Палермо? Параходът потегля в 22.30 ч., в 23 ч. той е все още в залива на Неапол, все още се виждат и пристанището, и светлините на града, всички пътници са на палубата, всички моряци сноват наоколо. Човек, който се хвърля в морето половин час след потеглянето на кораба рискува, ако не да бъде спасен, то поне да бъде забелязан. Нима Майорана, ако наистина е имал намерение да се самоубие, не би могъл да предвиди тази подробност?

В това число единадесет може би има някаква тайна, някакво послание. Може би един математик, един физик или познавач на морето биха могли да се опитат да го дешифрират. Освен ако Майорана не го е оставил нарочно, та да го изтълкуват като намерение, като послание; по едно време ние вярвахме, че той е изчислил точно часа, в който трупът му не би могъл да бъде намерен поради морските течения в залива на Неапол.

Виждали сме и други писма на самоубийци; винаги, във всяко писмо може да се установи по-голямо или по-малко изменение на почерка. Нещо хаотично, нещо разбито. Но в двете писма на Майорана има ред, предварително обмислен ред, стегнатост, които — след като го познаваме така, както вече го познаваме — не могат да не бъдат тълкувани като преднамерени. Според нас и думата „изчезване“ вместо смърт или край, е използвана, за да бъде сметната за евфемизъм, докато всъщност не е било така.

А ето и писмото — ако може да бъде наречено така — до близките му: „Имам едно единствено желание: да не се обличате в черно. Ако все пак искате да се преклоните пред обичая, сложете някакъв знак за траур, но за не повече от три дни. А след това, ако

можете, помнете ме с обич и ми простете“. Тук също има едно число — три. 3, 11, $3+11 = 14$. Възможно ли е тези числа да значат нещо? Не разбираме от числа, разбираме от думи. А в кратката бележка има две думи — „ако можете“ — които сигурно са причинили рана.

Карели още не е получил писмото, а му връчват бърза телеграма от Палермо, с която Майорана го моли да не обръща внимание на писмото. По-късно той получава писмото, разбира смисъла на телеграмата и се обажда по телефона в Рим на семейство Майорана. След това получава друго писмо от Еторе, от Палермо, на бланка с надпис „Гранд хотел Соле“:

„Драги Карели,

Надявам се, че телеграмата и писмото са пристигнали едновременно. Морето отказа да ме приеме и утре ще се завърна в хотел «Болоня», като може би ще пътувам заедно с това писмо. Но възнамерявам да се откажа от преподаването. Не гледай на мен като на Ибсенова героиня, защото случаят е различен. Оставам на твое разположение за допълнителни подробности“.

Писмото е от 26 март. Както установява полицията, същият ден в седем часа вечерта Майорана се качва на парахода за Неапол, където пристига на следния ден в 5,45 ч. Но ние имаме известни съмнения; и то не по отношение на хипотезата, че при завръщането си се е хвърлил в морето, а че на 26 вечерта изобщо не се е качвал на парахода в Палермо.

---

[1] Филипо Брунелески — флорентински архитект и скулптор (1377–1446), построил редица църкви във Флоренция, както и купола на катедралата Санта Мария дел Фиоре. Тук става дума за шегата, която той изиграл на дебелия дърводелец Аманатини, когото е успял да убеди, че се е превърнал в някой си Матео. — Б.пр. ↑

IX

Че е пътувал до пристанището на Неапол се съди по билета, който е предаден и намерен в управлението на „Тирения“. Че в кабината, отговаряща на кабината, отбелязана в билета, е пътувал човек, който е могъл да бъде и Майорана, заявява професор Виторио Страцери, прекарал нощта в същата кабина.

От върнатите билети се оказва, че в същата кабина са пътували англичанинът Прайс, Виторио Страцери и Еторе Майорана. Да се проследи Прайс е невъзможно, но не е никак трудно да се стигне до професор Страцери, преподавател в университета в Палермо.

Подканен от едно писмо на брата на Еторе (към което вероятно е била приложена и снимка) професор Страцери изказва две съмнения: че наистина е пътувал с Еторе Майорана, и че „третият човек“ наистина е бил англичанин. Но все пак той е „абсолютно убеден: ако човекът, който е пътувал с мен е бил вашият брат, той не се е самоубил, поне докато пристигнахме в Неапол“. Що се отнася до англичанина, той не поставя под съмнение презимето Прайс, но твърди, че той е говорел италиански „както нас, южняците“, и е бил малко грубоват, помислил го е за търговец или нещо подобно. Ние наистина имаме работа с „трети човек“. Въпросът обаче не е чак толкова труден за решаване. Тъй като професор Страцери разменя няколко думи с мъжа, който според него е Прайс и не разменя нито дума с мъжа, който би трябвало да бъде Еторе Майорана, не е трудно да приемем за достоверна хипотезата, че мъжът, който не е говорил, и за когото после Страцери научава, че е Еторе Майорана, е всъщност англичанинът; докато този, за когото му казват, че е Прайс, е всъщност сицилианец, южняк, вероятно търговец, който пътува на мястото на Майорана. В това няма нищо невероятно: възможно е Майорана да е отишъл на билетното гише на „Тирения“ в подходящ час и да е подарил билета си на някого, който се е канел да си купи, и който може би — по възраст, ръст, цвят на косата — е приличал на него (няма нищо по-лесно от това да срещнеш някого, който да прилича на сарацин, макар и сред

малобройна група сицилианци). Ако не се съгласим с тази хипотеза, би трябвало или да сметнем за неприемливи показанията на професор Страцери, или — както някои са се опитвали — да предположим, че нещата са станали като в роман, а именно, че Прайс не е бил Прайс, а южняк, сицилианец, преоблечен като англичанин, придружаващ Майорана и ръководещ неговите действия. Ала по този път можем да стигнем и до глупостта, че мафията се занимава с търговия на физици, сякаш става дума за търговия с бели робини.

Независимо от различните хипотези, многозначителен е фактът, че професор Страцери не е ни най-малко сигурен, че е пътувал с Еторе Майорана; той обаче е уверен, че лицето, което е могло да бъде и Майорана, е слязло в Неапол. Толкова е уверен, че препоръчва на брата на Майорана да го търсят в някой манастир; случвало се е, пише той, „не много религиозни хора“ да се оттеглят в манастир; в тази преценка личи неговото предубеждение, че един учен не може да не стои далеч от религията, че може дори изобщо да е невярващ. Но той греша. Еторе Майорана е бил вярващ. Неговата драма е една религиозна драма, бихме казвали а ла Матия Паскал^[1]. И причината, поради която пишем тези страници за неговия живот е, че той е изпреварил религиозния ужас, до който ще стигне науката, ако вече не е стигнала до него.

Писмото на професор Страцери, препоръката му да търсят из манастирите, е от 31 май. Но ние вече видяхме, че още на 16 април Джовани Джентиле подсказва на Бокини да търсят из манастирите — това сигурно е станало по препоръка на близките.

На 17 юли, в рубриката „Кой го е видял?“ на най-популярния италиански седмичник „Ла Доменика дел Кориере“ е публикувана малка снимка и описание на изчезналия Еторе Майорана: „31-годишен, висок 170 сантиметра, строен, с черни коси и тъмни очи, с дълъг белег от рана на едната ръка. Който знае нещо за него се умолява да пише на Р. П. Марианечи, булевард кралица Маргерита 66, Рим.“ По този въпрос знае нещо главният свещеник на църквата Новия Исус в Неапол: той заявява, че към края на март или началото на април някакъв младеж, когото той, макар и не напълно сигурен, разпознава в снимката на Еторе Майорана, идва при него с молба да бъде приет в

някоя обител, тъй като желае да се отдаде на религиозен живот. Тези специфични слова, отговарящи на общоприетата практика, ни карат да мислим, че младежът е познавал тази практика. А обстоятелството, че се явява при йезуитите — че има причини да е привързан към тях или че е свикнал с тях. А Еторе Майорана е учил в колежа „Масимо“ в Рим и е познавал много добре и правилата и дисциплината (в свидетелството, издадено му от колежа за периода от 15 декември 1917 г. до 27 януари 1918 г. са посочени следните бележки: благочестие — 10, дисциплина — 10, учение — 10, благоприличие — 10 (по отношение на „стаята“, на училището); има 10 по поведение, но бележката спада на 9 за прилежание и успех. А това 10 по благочестие, което, както знаем много добре, не е нашето „благочестие“, ни прави особено впечатление).

Младият човек не може да скрие вълнението си, затова главният свещеник става подозрителен, отвърща, че това е възможно, но не веднага. Казва му да дойде отново. Но младежът не се вестява повече.

Краят на март, началото на април. Дали преди заминаването за Палермо и писмата, оповестяващи самоубийството, или по-късно, след завръщането в Неапол? Защото, изхождайки от показанията на медицинската сестра, той се завръща в Неапол, макар и не с парахода на 27 март. А медицинската сестра не е случаен човек, който да го познава бегло, и както се случва, да се намесва случайно в тази работа; това е неговата медицинска сестра, сестрата, за която споменава в едно писмо до майка си, която му е дала „добрите адреси“ за пансиона, който той търси. Всъщност нейното показание е единственият непредвидим, необмислен елемент, намесил се, за да наруши онова, което според нас е било плана, схемата, съставена от Майорана с оглед на неговото изчезване; и ако към това би се прибавил и другият непредвидим и необмислен елемент — тоест полицията да се отнесе сериозно към това показание, може би сега нямаше да нахвърляме хипотези за изчезването на Майорана. Но е било предвидимо, съвсем логично, че полицията няма да обърне внимание на това показание, че ще го класира сред малките митомании, възникващи винаги около тайнствените случки.

Близките вярват на медицинската сестра, вярват, че главният свещеник на църквата Новия Христос е видял Еторе след 27 март. Според нас в това са били убедени всички близки, но различно;

майката е вярвала до край, до смъртта си; в завещанието си тя му оставя — „за когато се върне“ — полагащия му се дял от наследството. Убедени сме, че тя е имала основание да го стори.

От нейното писмо до Мусолини не блика нито майчина обич, нито надежда; в него са казани обективно верни и точни неща. И особено това, което е най-важното: „Той е бил винаги разумен и уравновесен, затова неговата душевна драма или нервна криза сякаш е забулена в някаква тайна. Но едно е сигурно, и това се удостоверява с най-голяма увереност от всичките му приятели, от семейството, и от мен — неговата майка: у него никога не са забелязани клинични или морални признаци, които да ни навеждат на мисълта за самоубийство; точно обратното — ведрият му и сериозен живот, научните му занимания ни позволяват, дори нещо повече — налагат ни да го смятаме само за жертва на науката“.

В това писмо майката казва и други напълно разумни неща, които биха могли да останат разумни и след като бъдат прецедени през призмата на полицейския манталитет — да го търсят из селата, в някоя селска къща, където той би могъл да прекара най-дълго време с парите, които има у себе си, както и да уведомят консулствата за номера на неговия паспорт, да съобщят и това, че срокът на паспорта изтича през август...

Защото — ето още един елемент, който трябва да имаме предвид против тезата за самоубийството — Еторе Майорана взима със себе си и паспорта, и пари. На 22 януари той моли майка си и брат си Лучано да изтеглят от банката неговата част от сметката и да му я изпратят цялата. А малко преди 25 март, когато заминава за Палермо и съобщава, че ще се самоубие, той получава заплатата си за времето от октомври до февруари, която дотогава не е прибирал. Той няма отношение към парите — това се доказва от тези пет заплати за цели пет месеца, които сякаш е забравил; изглежда неправдоподобно, че той може да ги изтегли точно в навечерието на своето самоубийство. Има едно единствено, просто обяснение: той се нуждае от тях, за да осъществи намеренията си.

Но има и друго, по-сложно обяснение: че непоследователността на един самоубиец, който взима със себе си толкова пари, с колкото

може да разполага, като взима и паспорта си, може да бъде използвана, за да подхранва у майката илюзията, че той е все още жив, надеждата, че не се е самоубил. Но това обяснение се опровергава от заръката да не носят траурни, дрехи или да носят само някакъв знак и то за не повече от три дни, трите дни на „малкия“ сицилиански траур. Очевидно той е искал да повярват, че е умрял.

---

[1] Главно действащо лице на романа „Покойният Матия Паскал“ от италианския писател Луиджи Пирандело. Героят умира мнимо два пъти, за да избяга от себе си и заобикалящата го хаотична, враждебна среда. Отначало „умира“, за да надене маската на Адриано Меис, немски философ. После повтаря своя трик, за да се измъкне от ролята на Меис и да се върне пак в еснафското градче, откъдето е избягал, и отново без установена самоличност. За другите той вече е покойник, жена му се е омъжила повторно. Единственото, което му остава, е да поднесе цветя на собствения си гроб. — Б.пр. ↑

Х

Подготвяйки се за „една“ смърт или за „смъртта“, подготвяйки се за една обстановка, в която да забрави себе си и да бъде забравен (присъща на същинската смърт, но която може да е присъща и на смъртта, отбелязана в регистъра, ако човек има предвидливостта или призванието да не се връща и смесва с „другите“, да гледа на техния живот и чувства с очите на един ентомолог — предвидливост или призвание, от които е лишен напълно Матия Паскал, но каквито проявява двайсет години по-късно Витанджело Москарда; ние припомняме тези двамина герои на Пирандело и затова, защото в печата и по телевизията се е изтъквало, че Еторе Майорана прилича в известна степен на Матия Паскал, докато според нас героят от „Един, никой, сто хиляди“^[1] приляга повече на неговите стремежи), докато Майорана подготвя своето изчезване, докато го организира и обмисля, според нас в съзнанието му — като противовес, като контрапункт — проблясва мисълта, че данните за краткия му живот, свързани с неговото изчезване, биха могли да се превърнат в мит. Изборът — предполагаем или действителен — за „смърт чрез удавяне“ насочва към повтарянето на един друг мит — на мита за Дантевия Одисей. А да се направи така, че трупът да не бъде намерен, или да накара да повярват, че е изчезнал в морето, е равносилно да се подчертае митическата насоченост. В самото изчезване като такова вече има нещо митическо. Трупът, който не е намерен и чиято смърт, след като не може да бъде опята, не е „истинска“ смърт, или другата самоличност и другият живот — не „истинска“ самоличност, не „истински“ живот — които изчезналият поддържа и води другаде, като с това навлиза в сферата на невидимостта, която пък е същност на мита, задължават да бъдат запомнени, освен в административните и съдебни актове („предполагаемата“ смърт се оповестява официално пет години след изчезването) и заради незадоволеното състрадание, и заради нестихналото негодувание. Ако мъртвите, както казва Пирандело, са „пенсионерите“ на смъртта, то изчезналите са нейни служители,

възнаграждавани с по-голямо и по-продължително тачене на паметта им. Така е за всеки отделен случай. Но особено при случай като този с Еторе Майорана, в чието митическо изчезване младостта, забележителният ум, науката, придобиват митическо звучене. Според нас Майорана е имал предвид това, въпреки абсолютното и категорично желание да стане „самотен човек“ или да „престане да съществува“; или с други думи със своето изчезване той е предначертал, осъзнал е, че предначертава един мит — мита за отхвърляне на науката.

Роден в тази Сицилия, която в продължение на повече от две хилядолетия не е дала нито един учен, където липсата, а не отхвърлянето на науката, се е превърнала във форма на живот, фактът, че той е учен, звучи вече като дисонанс^[2]. А това, че „носи“ науката в себе си, като жизнена функция, като мярка за живота, сигурно е било за него мъчително бreme, още по-мъчително, след като е виждал как това смъртоносно бreme, което е усещал, че носи, се материализира в изследването и разкриването на една тайна на природата, която се наслоява, разраства и разпространява в живота на хората като смъртоносен прах. „С шепа прах ще ти покажа какво е ужас“, казва поетът. Според нас Майорана е видял този ужас в шепа атоми.

Дали е видял именно атомната бомба? Компетентните учени и особено онези компетентни учени, създали атомната бомба, изключват това най-категорично. Ние можем само да изброяваме факти и данни, които се отнасят до Майорана и историята на разцепването на ядрото; в резултат на всичко това се получава една обезпокоителна картина. За нас, некомпетентните, за нас, профаните.

През 1931 г. Ирен Кюри и Фредерик Жолио тълкуват резултатите от някои свои опити „като един ефект Комптон върху протоните“. След като се запознава с това тяхно тълкуване, Майорана, според думите на Сегре и Амалди, казва веднага същото, което Чадуик^[3] пише на 17 февруари 1932 г. в писмо до списание „Нейчър“. Само че Чадуик, ако заглавието на писмото не ни лъже, предлага своето тълкуване като възможно (Possible existence of a neutron), докато Майорана заявява веднага, уверено и иронично: „Ама че глупаци, открили са неутралния протон и не са го забелязали“.

През 1932 г., шест месеца преди Хайзенберг да публикува своята теория за „обменните сили“ Майорана, както вече видяхме, формулира

същата теория пред колегите си от Института в Рим и не се съгласява с техните настоявания да я публикува. Когато Хайзенберг я отпечатва, неговият коментар, че той е казал всичко, каквото може да се каже по този въпрос и „вероятно дори твърде много“. „Твърде много“ от научна гледна точка или от морална гледна точка?

През 1937 г. Майорана публикува една „Симетрична теория за електрона и позитрона“, която, както ни се струва, влиза в обръщение едва двадесет години по-късно, след като Лий и Янг откриват „елементарните частици и слабото взаимодействие“.

Тези три факти показват една дълбока интуиция и съобразителност, една сигурност в метода, огромни възможности и способност за селекция, които не биха могли да му попречат да разбере онова, което другите не са разбирали, да види онова, което другите не са виждали — с една дума да изпревари, ако не в изследванията и резултатите, то поне в интуицията, прозрението, предсказанието. Амалди пише: „Някои от третираните от него проблеми, прилаганите при тяхното третиране методи, и общо взето, изборът на математическите средства за тяхното решение, показват един естествен стремеж да изпреварва времето, който в някои случаи звучи почти пророчески“. А Ферми, в разговор с Джузепе Кокони през 1938 г., след изчезването, заявява: „Виждате ли, на този свят има различни категории учени. Второстепенни и третостепенни личности, които се стараят, но не отиват много далеч. Първостепенни личности, които стигат до открития с голямо значение, които са важни за развитието на науката. Но има и гении като Галилей и Нютон. Е добре, Еторе Майорана беше един от тях. Майорана притежаваше онова, което не притежава никой друг в света; за нещастие, липсваше му онова, което е обичайно за другите хора: обикновен здрав разум“.

Ако преценката на Ферми е предадена точно, то в него трябва да отбележим един очевиден пропуск: по онова време в света има един гений от рода на Галилей и Нютон; това е Айнщайн. Така или иначе, според Ферми Майорана е гений. Щом е така, защо той да не е бил в състояние да види или долови интуитивно онова, което третостепенните, второстепенните и първостепенни учени все още не са могли да видят или доловят? При това, още през 1921 г., говорейки за научните изследвания в областта на атома на Ръдърфърд^[4], един германски физик предупреждава: „Живеем върху остров от

пироксилин“; ала добавя, че слава богу, все още не са намерили кибрита, за да го подпалят (очевидно, на него не му е минавало през ума, след като бъде намерен кибрита, изобщо да не го палят). Защо петнадесет години по-късно един гений в областта на физиката, след като си дава сметка за постигнатото на практика, макар и непризнато разцепване на ядрото, да не разбере, че е намерен и кибрита, и да се отдръпне — защото е лишен от здрав разум — обзет от уплаха и ужас?

Отдавна е известно, че още през 1934 г. Ферми и неговите сътрудници успяват да осъществят разцепването на ядрото на урания без да си дадат сметка за това. Ида Нодак се усъмнява, но Ферми и другите физици поглеждат сериозно на нейните твърдения чак четири години по-късно, към края на 1938 г. Възможно е Еторе Майора на да се е отнесъл съвсем сериозно към тях, като е видял онова, което физиците от Института в Рим не са могли да видят. Още повече, че Сегре говори за „слепота“. „И днес все още не е ясно защо проявихме такава слепота“, казва той. И може би е склонен да я смята като рожба на провидението, щом тази тяхна слепота е попречила на Хитлер и на Мусолини да притежават атомната бомба.

Не така — както винаги, когато става дума за намеса на провидението — биха погледнали на тази слепота жителите на Хиросима и Нагазаки.

---

[1] „Един, никой, сто хиляди“ — роман от Луиджи Пирандело. — Б.пр. ↑

[2] Разбира се, това твърдение не означава, че в течение на повече от две хилядолетия в Сицилия не се е появил нито един учен заради това, че сицилианците нямат склонност към науката. Подобно твърдение от наша страна почива върху исторически причини; измежду тях ще посочим присъствието на Инквизицията, на испанската инквизиция — по-продължителна, по-упорита, по-настойчива, проникнала по-дълбоко тук, отколкото в други области на Италия. По тази причина и Испания може да бъде смятана за страна, нямаща склонност към науката. Но с това не искаме да кажем, че от времето на Архимед до Майорана в Сицилия никой не се е занимавал с наука. Тук е имало учени като Мауролико, като ботаниците Бернардино д’Укрива и Ботоне, като философа и изследователя Кампаила, като анатома Инграсия, като химика Каницаро. Като

непосредствени предшественици на Еторе Майорана можем да смятаме „математическата школа в Палермо“, а като „прецедент“ в семейството — физикът Куирино Майорана. Той е професор в университета в Болоня и през целия си живот се опитва да докаже несъстоятелността на теорията за относителността; той не успява да го докаже и си го признава най-честно; това обаче не му пречи да продължи да се бори упорито срещу нея. Според нас това е типичен „сицилиански“ случай. Би ни било интересно да узнаем какви са били отношенията, какви дискусии са се водели относно теорията за относителността между чичото и неговия племенник; между Еторе, който е вярвал в нея и Куирино, който я е отричал. — Б.а. ↑

[3] Джеймз Чадуик — английски физик; открива неутрона през 1932 г. Участвува в разработването на проекта за атомна бомба — Б.пр. ↑

[4] Ърнест Ръдърфърд (1871–1937 г.). Английски физик. Пръв разпада атомното ядро. (1919 г.). ↑

XI

„Забравих за подлия заговор на кръвожадния Калибан против живота“. От репликата на Проспер е изпусната една единствена думичка — „моя“, моя живот — и ние я повтаряме, докато крачим след монаха от ордена, основан от св. Брюнон — един холандец, който ни развежда из този стар манастир. Той е на наша възраст, висок, слаб. Подпира се на дълга, чепата тояга — досущ като тоягите на овчарите и отшелниците и провлачва с болка дебело бинтования си крак. Разказва ни машинално историята на ордена, историята на манастира; от време на време той се обръща, и докато обмисля някоя фраза, някоя дума, втренчва в нас светлите си очи, в които проблясват недоверие и ирония. Сякаш отгатва въпросите, които бихме искали да му зададем. И ги изпреварва обезоръжен, обезоръжаващ. В анализите на ордена, казва той, не са записани имена на прочути литератори или учени; единственото, направено от монах от ордена в този манастир, и което заслужава да бъде отбелязано, е преписването на една древна хроника.

Но откакто пристигнахме в тази крепост сред горите, ние вече не сме така неспокойни и любопитни. Репликата на Проспер отеква в паметта ни като сред голи стени: „Забравих за подлия заговор на кръвожадния Калибан против живота“. От време на време в паметта ни изплуват други думи, изречени от същия този Проспер в същата сцена от IV действие на „Бурята“, предпоследната — последна в известен смисъл — творба на Шекспир: „Тези наши актьори, както вече ви казах, бяха само някакви духове и изтлеяха във въздуха, в чистия въздух. И също като лишената от основи постройка на това видение, забулените в облаци кули, прекрасните дворци, свещените храмове, самото земно кълбо и всичко, което то съдържа, ще почнат да тлеят и, подобно на това безплатно представление, което сега изчезна от очите ви, не ще оставят след себе си никаква следа, дори облаче. Ние сме от същото вещество, от което са сътворени сънищата, нашият кратък живот е заобиколен от съня“. Защото тази гледка — просторната градина, в центъра на която, като в картина на Дезидерио, се издигат

аркадите и фасадата на църква, „разрушена“, пише в подарената ни от монаха брошура, от едно земетресение; дългите, пусти коридори, празните килии с прозорци, чийто перваз е същевременно и писалище (решение, което Лео Корбузио харесал много, пояснява монахът), старите изображения (пожълтели и проядени офорти) на основателя на ордена — ни карат да изпитваме усещане за тленност, за недействителност, също като в сън, когато знаеш, че сънуваш. Но може би свързването на първата реплика с другата е в по-тясна връзка с целта на нашето пътешествие, на нашето посещение: може би тук, в този манастир, някой не е пожелал да измени на живота и е изменил на заговора против живота; но това отклонение не е попречило на съзаклатието; тлеенето продължава, човекът се разпада все повече и изтлейва в същото вещество, от което са сътворени сънищата. И сянката, отпечатана на останките на една стена в Хирошима, не е ли сън за онова, което човекът „е бил“?

Ето, ние тръгнахме на това пътуване, влязохме в тази крепост на монасите, за да проследим една съвсем слаба, разтревожила ни следа за Еторе Майорана. Една вечер разговаряхме в Палермо за тайнственото му изчезване с Виторио Нистико, директор на вестник „Л'Ора“. Изведнъж Нистико си спомни съвсем ясно: когато е бил съвсем млад, по време на войната или веднага след нея, някъде около 1945 г., той посетил с един приятел един манастир на ордена на св. Брюнон; по едно време, един „брат“ („братята“ са по-близо до светските дела, отколкото „отците“; те водят активен живот, който позволява на „отците“ да водят съзерцателен живот; докато „отците“ прекарват времето си в учение и четене на духовни книги, „братята“ готвят и се грижат за зеленчуковата градина, излизат често, контактуват свободно с хората) им доверил, че в манастира, между „отците“, имало един „голям учен“.

За да получи потвърждение на спомена си, Нистико телефонира веднага на своя приятел, който го придружавал по време на това посещение. Приятелят му потвърди и уточни, че „братът“, който им доверил това, бил племенник на писателя Никола Мизази. Но тъй като Нистико е журналист, приятелят му си помисли, че Нистико търси нещо по-актуално, някого, за когото е ставало дума неотдавна, а не следите от онзи учен, за когото им бе говорил преди цели тридесет години племенникът на Мизази. Добави, че се носели разни слухове,

но само слухове, нищо сигурно; говорило се, че в манастира се намирал или все още се намира член от екипажа на самолета Б-29, хвърлил атомната бомба над Хирошима.

Савинио^[1] твърдеше, че развалините на Троя са именно тези, които е открил Шлиман, поради обстоятелството, че по време на първата световна война тези развалини били обстрелвани от английския миноносец „Агамемнон“. Биха ли стреляли тези оръдия по развалините в някаква си пустош, ако не са били подтикнати да го сторят от все още нестихналия гняв на Агамемнон? Имената, ако не съдба, са самите неща.

„Във всичко се крие абсурд и тайна, Хиасинта“, казва поетът Хосе Морено Виля^[2]. А във всичко се крие една „рационална“ тайна от същина и покритие, една непрекъснатата, гъста канава — от точка до точка, от нещо до нещо, от човек до човек — едва различими, едва определими значения. В момента, когато Нистико̀ ни разказваше за неочакваната, неподозираната, невероятна новина, разкрита му от далечния глас на неговия приятел, ние изживяхме едно откровение, нещо метафизическо, нещо мистично: извън всякакво разумно основание, ние бяхме рационално уверени, че независимо от това, дали отговарят или не на действителни, поддаващи се на проверка факти, тези два призрачни факти, които се събираха в едно и също място, сигурно означават нещо. Подозрението на Нистико̀, че „големият учен“, за когото му бе споменал преди тридесет години „брат“ Мизази, е могъл да бъде и Майорана, слуховете, че в същия манастир е потърсил приют, и може би още се намира там американският офицер, страдащ от угризения, загдето е командувал или е бил в екипажа на онзи фатален самолет — нима беше възможно тези два факта да не се съпоставят, да не преливат един в друг, да не се взаимно обясняват, да нямат значението на откровение?

Но сега, докато крачим зад монаха, който ни води по коридори, стълби и килии, не изпитваме никакво желание да задаваме въпроси, да проверяваме. Сякаш сме съпричастни в някаква тайна и сме длъжни да я пазим. От време на време задаваме някой въпрос, но само когато монахът се обръща да ни погледне, когато се втренчва в нас. Той очаква въпросите със същите светли очи, в които проблясва недоверие и ирония. Има ли американци в манастира? Не, сега няма; имало един, стоял две години. Излязъл е и от ордена, доколкото можем да разберем

от това, което казва за американците — отначало изгаряли от желание да се отдадат на този живот, после ставали неспокойни, накрая се изморявали. Изпреварвайки въпроса, той вече ни каза, че сред монасите от този орден не може да има учени. Но дали между тях има някой, който да е бил учен „преди“, да е бил писател или художник „преди“? Той разперва ръце и се усмихва.

Стигаме до гробището: тридесет купчини червеникава земя, изваяна като капаци на саркофази, над всеки гроб — кръст от черно дърво. Без име. Всеки „отец“ или „брат“ при смъртта на баща си бива заровен до друг — последният умрял бива заровен до най-отдавна починалия. Над третия гроб отляво има цветя: тук е погребан игуменът, починал преди няколко месеца. Следващият, който ще умре, ще отиде в четвъртия гроб, до мъртвец, починал преди повече от трийсет години.

Сред тези черни кръстове цари вечен мир. Мир цари и в душата ни.

На прага, като ни изпраща, монахът пита: „Можех ли да дам отговор на всички ваши въпроси?“

Ние му зададохме малко въпроси, много от тях той отгатна и ги избегна. Но ние отговаряме с да.

И това е истина.

---

[1] Алберто Савинио — най-големият италиански писател в периода между двете световни войни (брат — казва се Андреа де Кирико — на най-големия италиански художник от този период, пък и след него). Но кой в Италия познава неговите книги, въпреки че бяха преиздадени през последните две-три години? Самият Савинио, когато е ставало дума за посредствени или глупави читатели, е казал: нима между читателите на Савинио има посредствени и глупави хора? Това не е въпрос, а утвърждение; той е бил сигурен, че такива няма. Ала днес, когато броят на посредствените нараства застрашително, а на глупаците — още повече, според нас броят (потенциален или действителен) на читателите на Савинио е станал още по-малък. Нека се надяваме, че издаването на неговите творби на френски език от Галимар ще спечели за него извън Италия онези читатели, които в Италия не само не се увеличават, а намаляват. — Б.а. ↑

[2] Но да продължим в тон със Савинио: този стих, останал незаличим в паметта ни благодарение на това рядко срещано у нас име, въпреки че Капуана е озаглавил така един от своите и то не лоши романи (Хосе Морено Виля нарича Хиасинта „пеликулера“ /исп. — от „пеликула“, филм — Б. пр./ — дума, която може да се преведе на италиански само като запалена по киното, запленена от киното и неговите митове, стремяща се да влезе в света на киното, но която Монтале, поради изискванията на стиха, превежда като „фотогенична“), този стих би могъл да обобщи цялата поезия на Морено Виля, ако се поддадем на онази глупава игра — нещо средно между футуризъм и фрагментаризъм, която някои се опитаха да изиграят на италианската поезия: да се подбере стих, характерен за един поет, стих, който трябва да бъде включен с една микроскопична антология. Изключение бе направено единствено за Данте, като включиха два негови стиха. Симптоматично е, че такива идиотски игри биват предлагани в моменти на отчаяние, също като в следвоенния период, когато някои предложиха да бъдат спасени от ядрената разруха 10 книги. Като че ли е достатъчно да се запазят десетте книги, а не и хората, които да могат да ги четат. И така, това малко отклонение в тон със Савинио ни върна отново към темата. — Б.а. ↑

ВСЕКИМУ СВОЕТО

*Но не мислете, че се готвя да ви разкрия
някаква тайна или да напиша някакъв роман.*

Едгар По.
„Убийствата на улица
Морг“

I

Писмото пристигна със следобедната поща. Както винаги, раздавачът сложи на бюрото първо разноцветната връзка рекламен материал, а после предпазливо, сякаш се боеше да не избухне, писмото — жълт плик, адресът с печатни букви върху бяло четириъгълниче, залепено върху плика.

— Това писмо не ми харесва — каза раздавачът.

Аптекарят вдигна очи от вестника, сне очилата си и запита, отегчен и любопитен:

— Какво има?

— Казвам, че това писмо не ми харесва — отвърна раздавачът, като го бутна бавно с пръст по мраморната плоча на бюрото към аптекаря.

Без да го пипа, аптекарят се наведе да го види. После се изправи, сложи отново очилата си и пак го загледа.

— Защо не ти харесва?

— Пуснато е в града тая нощ или рано сутринта. Адресът е изрязан от бланка на аптеката.

— Да — каза аптекарят и се вторачи смутен и неспокоен в раздавача, от когото сякаш очакваше някакво обяснение или решение.

— Това писмо е анонимно — рече раздавачът.

— Анонимно писмо — повтори аптекаря.

Той още не бе пипнал писмото, но то вече разкъсваше домашния му живот, падаше като светкавица, за да изпепели една малко прецъфтяла, малко отпусната и некрасива жена, която подготвяше в кухнята ярешкото месо, за да го метне в пещта за вечеря.

— Тук не се отказват да пращат анонимни писма — каза раздавачът.

Той бе сложил чантата си на стола и се бе облегал на бюрото — очакваше аптекаря да се реши да отвори писмото. Донесе му го непокътнато, без да го распечата преди това (най-предпазливо, разбира се), като разчиташе на сърдечността и наивността на аптекаря: „Ако го

отвори и е празна работа, няма да ми каже нищо; но ако е заплаха или друго, ще ми го покаже.“ Във всеки случай нямаше да си отиде, без да узнае. Нямаше защо да бърза.

— На мене анонимно писмо?! — възкликна след дълго мълчание аптекарят. Тонът му издаваше учудване и възмущение, а видът му — ужас. Беше бледен, със зареян поглед, над горната му устна бяха избили капчици пот. Въпреки изгарящото го любопитство, раздавачът на свой ред се учуди и възмути, защото аптекарят беше добър, сърдечен и любезен човек. В аптеката си той откриваше кредит на всички, а на село, в земите, които бе получил като зестра от жена си, не притесняваше с нищо селяните. При това раздавачът не бе чувал някой да злослови за жената на аптекаря.

Изведнъж аптекарят се реши: взе писмото, отвори го и разгъна листа. Раздавачът видя това, което очакваше: писмото бе съставено от думи, изрязани от вестник.

Аптекарят изпи на една глътка горчивата чаша. Пък и бяха само два реда.

— Слушай, слушай — каза той. Но беше ободрен, почти развеселен.

Раздавачът си помисли: „Не е празна работа“ и запита:

— Е, какво е, някаква заплаха ли?

— Заплаха — отвърна аптекарят и му подаде писмото.

Раздавачът го сграбчи жадно и прочете на висок глас:

— „Това писмо е твоята смъртна присъда, ще умреш заради това, което си извършил.“ — После затвори писмото и го сложи на бюрото. — Шега — каза той, и наистина мислеше, че е така.

— Вярваш ли, че е шега? — запита аптекарят, поизплашен.

— Че какво друго може да бъде? Шега. Има хора, които от нямане какво да правят се залавят за такива шеги. Не е за пръв път. Правят ги и по телефона.

— Да — промълви аптекарят, — случвало ми се е. Звъни телефонът през нощта. Отивам да се обадя и чувам гласа на някаква жена, която ме пита дали съм загубил някое куче, защото тя намерила едно — половината синьо, половината розово — и някой й казал, че било мое. Шеги. Но това е заплаха със смърт.

— Все същото е — каза раздавачът уверено, взе чантата и си тръгна. — Не мислете за това! — добави той сякаш за сбогуване.

— Не мисля — отвърна аптекарят. Раздавачът вече беше излязъл.

Но мислеше. И тая шега си я биваше. Ако беше шега... Че какво друго можеше да бъде? Той не е имал никакви разпавии, не се занимаваше с политика, за политика дори не говореше. И никой не знаеше за кого гласува. При законодателните избори, по семейна традиция и по силата на спомените от младини, гласуваше за социалистите, а при общинските избори — за християндемократите, от любов към града си, който когато биваше управляван от християндемократите, успяваше да откъсне нещо от правителството, както и за да предпази семейните доходи от ония данъци, които левите партии заплашваха да наложат. Той не бе влязъл в нито една препирня — и десничарите го смятаха за десничар, а левичарите — за левичар. Да се палиш от политиката впрочем беше загубено време: тоя, който не си даваше сметка за това, или имаше интерес или беше сляп по рождение. Изобщо, живееше спокойно. И може би това беше единствената причина за анонимното писмо: един толкова спокоен човек предизвикваше у друг, който водеше празен и лош живот, желанието да го смути, да го изплаши. Или може би трябваше да се потърси някоя друга причина в единствената страст, която имаше — ловът. Ловците, известно е, са завистливи: достатъчно е да имаш някой добър пор за лов или някое добро куче, и всички ловци в града те намразват, дори и тия, които ти са приятели, които идват на лов с тебе, които всяка вечер са на приказки в аптеката. Случаи на отровени ловджийски кучета в града имаше много: ако стопаните на най-добрите се осмеляха да ги оставят малко на свобода из площадчето, рискуваха да ги намерят свити на геврек от погълнатия стрихнин. И кой знае дали някой не е свързал стрихнина с аптеката. Несправедливо, разбира се, несправедливо, защото за аптекаря Мано кучето беше свещено като бог, и особено ония кучета, които заемаха първо място в лова, все едно дали бяха негови или на приятелите му. Неговите, впрочем, бяха запазени от отровата. Той имаше единайсет, по-голямата част от пиренейска порода: те бяха добре хранени и гледани като хора, и имаха на свое разположение градината на къщата, където ходеха по нужда и си играеха. Цяло удоволствие беше да ги гледа, а също и да ги чува. Лаят, който понякога караше съседите да мърморят, за ушите на аптекаря беше музика. При това той различаваше гласа на всяко и на

всяко познаваше състоянието — дали е весело, враждебно настроено или нагазено от сап.

Е да, друга причина не можеше да има. Значи шега, само че до известна степен: очевидно, някой искаше да го сплаши, следователно в сряда, когато беше почивният му ден, нямаше да отиде на лов. На страна скромността, но благодарение на качествата на неговите кучета и на безпогрешното му стреляне, всяка сряда той избиваше много зайци, за което свидетелствуваше доктор Рошо, негов постоянен другар, също тъй добър стрелец и също тъй стопанин на няколко добри кучета, но изобщо... Така че анонимното писмо в края на краищата гъделичкаше неговата суетност, превръщаше се в свидетелство за неговата слава на ловец. Тъкмо щеше да се открие ловният сезон, и искаха да го лишат от големия празничен ден на откриването, който — все едно дали се падаше в сряда или не — аптекарят преживяваше като най-светъл ден през годината.

Размисляйки върху тая вече ясна цел на писмото и върху самоличността на неговия автор, аптекарят изнесе навън креслото си от върбови пръчки и седна на сянка, която падаше от къщата. Пред него стърчеше бронзовата статуя на Меркудзио Спанò, „специалист по правото, много пъти заместник-министър на пощите“, чиято сянка, в хладната светлина на залеза, се протягаше напрегната от размисли над анонимните букви. Разбира се, и сянката беше в двойното облекло на специалист по правото и заместник-министър на пощите. С такава лека мисъл погледна аптекарят статуята, ала тая негова мисъл веднага потъна в горчивината на човек, който — засегнат несправедливо — изведнъж вижда над чуждата злост своята човечност и се укорява и окайва, защото е чужд на всяка низост.

Когато сянката на Меркудзио Спанò вече докосваше стената на замъка на фамилията Киарамонте, разположен на другата страна на площадчето, аптекарят се бе така унесъл в мислите си, че на дон Луиджи Корвайя се стори заспал.

— Стига си спал! — извика дон Луиджи.

Аптекарят трепна, усмихна се и стана да донесе стол.

— Какъв ден! — въздъхна дон Луиджи и се отпусна като пребит на стола.

— Термометърът достигна четирийсет и четири градуса — каза аптекарят.

— Но сега се захлажда, и ще видиш, че тая нощ ще трябва да спим завити.

— И времето се обърка! — подхвърли горчиво аптекарят и веднага реши да каже на дон Луиджи за анонимното писмо, а дон Луиджи от своя страна щеше да има грижата да съобщи на всеки приятел, който би дошъл. — Получих едно анонимно писмо.

— Анонимно писмо ли?

— Заплашително — отвърна аптекарят и отиде да го донесе.

— Исусе Христе! — възкликна дон Луиджи като го прочете. После додаде: — Шега е.

Аптекарят се съгласи, че е шега: да шега, но може би с някаква цел.

— Че каква цел?

— Да ме държи далеч от лова.

— Ах, да, може, вие, ловците, сте способни на всичко — каза дон Луиджи, който не одобряваше неразумните разноски и усилия на лова, макар че ценеше супата от яребици и заешко с агродолче^[1].

— Не всички — поправи го аптекарят.

— Разбира се, разбира се: всяко правило има изключение. Но ти знаеш на какво са способни някои: кюфтенце със стрихнин на кучето, стреляне в кучето на приятеля вместо в заека, който кучето преследва... Говеда! Какво ви прави кучето? Добро или лошо, кучето си е куче. Ако ви стиска, разправяйте се със стопанина му.

— Не е едно и също — възрази аптекарят, който бе имал случая да усети някои пламъчета на завист по отношение на чуждите кучета, но, разбира се, не дотам, че да пожелае смъртта им.

— За мен е едно и също: тоя, който може да убие хладнокръвно куче, може да убие и човек. — Но добави: — Може би, защото не съм ловец.

През цялата вечер те разговаряха за психологията на ловците, защото на всеки новодошъл разправяха за анонимното писмо и накрая се впускаха да изтъкват съперничеството, завистта, а и някои още по-лоши недостатъци на тези, които упражняваха древното и благородно развлечение — лова. Естествено, присъстващите се изключваха, макар че дон Луиджи Корвайя подозираше и присъстващите както за отравянето на кучетата, така и за анонимното писмо. И наистина, той разглеждаше изпитателно лицата им с малките си остри очи между

сбръчканите клепки. Доктор Рошо, нотариуса Покорила, адвокатата Розело, учителя Лаурана, самия аптекар (който можеше да бъде не само отровител, но и автор на писмото, за да мине за опасен ловец): изобщо дон Луиджи беше склонен да припише на всекиго толкова злост, колкото скрито таеше душата му, възпитана в недоверие, подозрение и злоба.

Така или иначе, всички се съгласиха, че писмото трябва да се приеме като шега — и то като злостна шега, с която се целеше също и да бъде отстранен аптекарят от тържествения ден на откриването на лова. И когато, както всяка вечер, оттам мина старшината на карабинерите, аптекарят беше вече напълно склонен да смята, че това е някаква шега. Ето защо, преструвайки се шеговито, че е овладян от униние и страх, той му се оплака, че в града, пазен от него, един честен човек, добър гражданин и добър баща на семейство е заплашен като нищо със смърт.

— Че какво се е случило? — запита старшината, който вече очакваше с развеселено лице някое глумливо съобщение. Ала тутакси стана сериозен, когато му показаха писмото. Можеше да е шега, може би без друго беше шега, но престъплението вече съществуваше и трябваше да се направи тъжба до участъка.

— Ами, тъжба! — възрази аптекарят, вече успокоен.

— Не, трябва да се направи тъжба — такъв е законът! Може да не идвате в участъка, ще я напишете тук. Но трябва. Впрочем, това ще стане за минута.

Влязоха в аптеката. Аптекарят запали лампата, която стоеше на бюрото, и започна да пише под диктовката на старшината.

Старшината диктуваше, като държеше в ръка разгънатото писмо, върху което падаше светлината на лампата. Учителят Лаурана, който проявяваше любопитство към процедурата и езика на тъжбата, видя на обратната страна на листа ясно думата *unicuique*^[2] и после неясно, с по-малки букви, думите *ordine naturale, menti obversantur, tempo, sede*^[3]. После се приближи, за да разчете по-добре и прочете на висок глас думата *umano*^[4]. Отегчен и за да защити това, което вече беше тайна на неговата служба, старшината измърмори:

— Моля ви се, не виждате ли, че диктувам?

— Четях листа от другата страна — извини се учителят.

Старшината наведе ръка и сгъна листа.

— Дали не би било добре и вие да прочетете писмото по тоя начин? — промълви, малко засегнат, учителят.

— Каквото трябва да се направи, ще го направим, не се съмнявайте в това — заяви важно старшината и продължи да диктува.

---

[1] Сос от оцет, захар, домати, маслини и патладжани. — Б.пр. ↑

[2] Всекиму — Б.пр. ↑

[3] „Естествен ред на нещата“, „показват се“ „на ума“ (тия две думи в случая са несвързани), „време“, „местожителство“ (думата *sede* значи още помещение, заседание и др.) — Б.пр. ↑

[4] Човешки. — Б.пр. ↑

II

Двадесет и трети август от 1964 година беше последният щастлив ден, който аптекарят Мано преживя на тая земя. Според съдебния лекар, той го е преживял до залез слънце. Впрочем, в подкрепа на научната констатация беше дивечът, с който бе препълнена неговата чанта и тая на доктор Рошо: четиринадесет заека и шест яребици. Според сведущите, такъв брой зайци и яребици можеха да се убият само след цял ден ловуване, тъй като местността не беше резерват, а освен това не беше и богата с дивеч.

Аптекарят и докторът обичаха да упражняват лова с повечко труд и усилие, като поставяха на изпитание своите качества и тия на кучетата. Затова те се разбираха и винаги излизаха заедно, без да търсят други другари. И заедно приключиха тоя щастлив ловен ден, на десет метра разстояние един от друг, аптекарят бе ударен в гърба, а доктор Рошо — в гърдите. И едно от кучетата остана да им прави компания във вечното Нищо или в райските ловувания — едно от десетте, които аптекарят бе отвел със себе си, като бе оставил в къщи единадесетото, страдащо от възпаление на очите. То може би се бе хвърлило върху убийците, или пък го бяха убили от повечко възбуда и жестокост.

Не се знае как останалите девет кучета на аптекаря и двете на доктора са възприели в момента злодеянието. Факт е обаче, че са се завърнали към девет часа вечерта в градчето. Както разправят, те тичали вкупом и виели така загадъчно, че всички (защото естествено всички ги видели и чули) изтръпнали от страшно предчувствие. Така вкупом и стенещи, кучетата се отправили с бързината на куршум към склада, който аптекарят бе приспособил за кучкарник. Пред затворената врата на склада те удвоили воя си, за да уведомят за трагичното събитие кучето, останало в града поради възпаление на очите.

Това завръщане на кучетата накара цялото градче в течение на много дни (и така ще бъде винаги, колчем се заговори за качества на

кучетата), да се усъмни в порядъка на сътворението — защото, наистина никак не е справедливо това, дето кучето не може да говори. На хората и през ум не им минаваше, че дори и да можеха да говорят, при тая обстановка кучетата щяха да станат неми — по отношение самоличността на убийците и пред старшината на карабинерите.

Старшината, уведомен за обезпокоителното завръщане на кучетата към полунощ, когато вече си беше легнал, и до зори, подпомогнат от карабинери и безделници, прави опити на площадчето да склони кучетата чрез парчета шкембе, ласки и увещания да го заведат на мястото, където бяха оставили господарите си. Но те не разбираха какво се иска от тях, поради което старшината, когато слънцето вече бе отскочило нависоко и след като бе узнал от жената на аптекаря името на местността, където вероятно бяха отишли двамата на лов, отиде да направи своите издирвания. И едва по здрач, след един усилен ден, от който господ да пази всекиго, успя най-после да намери труповете. Впрочем, той очакваше това, защото още в мига, в който бе скочил от леглото си, бе разбрал, че заплахата от онова писмо, което всички, а също и самият той, бяха взели за шега, е изпълнена.

Това беше голяма неприятност, най-голямата, която се бе случила на старшината в това градче, дето бе прекарал три години — двойно убийство, а жертвите честни, уважавани и обичани граждани, с почтено обществено положение. При това бяха и от почтен род: съпругата на аптекаря, по баща Спанò, беше правнучка на Спанò, в чест на когото бе издигнат паметник; доктор Рошо от своя страна беше син на професор Рошо, специалист по очни болести, а жена му, по баща Розело, беше внучка на протоiereя и братовчедка на адвоката Розело.

Да не пропусна да кажа, че от окръжния град набързо пристигнаха полковникът и комисарят, началник на оперативна група. И ръководството на издирванията после пое, както писаха вестниците, комисарят — естествено, при пълно сътрудничество с карабинерите. Първата стъпка бе да арестуват всички, които бяха извършили в миналото някое криминално престъпление, с изключение на банкрутиралите и лихварите, които в града не бяха малко. Но в течение на четиридесет и осем часа всички арестувани бяха върнати на семействата им. Пазеше се пълно мълчание, в което участваха и местните доносници на карабинерите.

През това време погребението се подготвяше с оная величественост, която подобаваше на общественото положение на жертвите и на рода им. А полицията реши да направи погребението тържествено и да го увековечи със снимането на филм, подготвен при такава тайна, че след това не се намери нито един от участващите в погребалното шествие, който да не цъфне на екрана с лице, което сякаш казваше на обектива, на оператора, на следствените органи: „Знам, че сте тук, но си губите времето — моето лице е лице на честен човек, на невинен, на приятел на жертвите.“

Поради ковчезите от масивен орех, инкрустирани при това с бронз, покойниците тежаха като олово и затова ги носеха не само най-преданите им, но и същевременно най-яките им клиенти. Приятелите на аптекаря, които вървяха подир покойниците, разговаряха за писмото, ровеха се в миналото на аптекаря Мано, като жалеха и клетия доктор Рошо, който беше съвсем случайна жертва и бе заплатил със смъртта си лекомислието да придружи аптекаря след заплашителното писмо. Защото, при всичкото уважение към аптекаря, след жестокото изпълнение на заплахата трябваше да се допусне, че все е имало някаква причина, за да се въоръжи ръката на убиеца — може би безсмислена, може би основана върху някоя дребна, далечна, несъзнателна постъпка (лоша постъпка) на жертвата. И после, в писмото се казваше ясно: „Ще умреш заради това, което си извършил.“ Следователно, аптекарят трябваше да има някаква отдавнашна и навярно незначителна вина. Но от друга страна никой не върши нищо заради нищо — и току тъй не се убива човек (в случая двама, с невинния доктор Рошо) заради нищо и никаква работа. При възбуда, разбира се, човек може да убие дори заради изпреварване в нещо, заради някоя дума; ала това престъпление е било подготвено хладнокръвно, за да се отмъсти за някоя не лесно забравима обида — една от ония обиди, които времето не заличава, а прави по-силни и по-упорити. Разбира се, не липсват луди, които си втълпяват, че даден човек тайно и непрекъснато ги преследва. Но такава престъпление може ли да се сметне за престъпление на луд? Освен това лудите в случая е трябвало да бъдат двама, а пък е трудно двама луди да се споразумеят. Че убийците са били двама, в това няма съмнение — никой не би дръзнал да нападне сам двама въоръжени, които в момента са били с пушка в ръка, и то пълна и готова за стрелба. На всичко

отгоре, и за двамата се знаеше, че са бързи и точни стрелци. Но в случая имаше нещо безразсъдно — писмото. Защо да се предупреждава жертвата? Ами ако аптекарят, съзнаващ вината си (която все пак трябваше да съществува) или само стреснат от заплахата, се беше отказал да отиде на лов? Нямахме ли да се провали планът на убийците?

— Писмото — каза нотариусът — е типично за престъпление от любовен характер: какъвто и да е рискът, отмъстителят иска жертвата да започне да умира и заедно с това да изживява отново собствената си вина от мига, в който получи предупреждението.

— Но аптекарят не започна ни най-малко да умира — намеси се учителят Лаурана. — Може би той беше малко смутен вечерта, когато получи писмото, но после се шегуваше с него, беше спокоен.

— Че какво знаете вие за онова, което някой може да крие? — обърна се нотариусът към Лаурана.

— Ами защо да крие? Напротив, ако има някое подозрение върху произхода на заплахата, най-разумното нещо, което трябва да направи...

— ... би било да го съобщи на приятелите си или може би на старшината — довърши иронично фразата нотариусът.

— Че защо не?

— Ех, драги приятелю! — възкликна нотариусът с учудване и укор, но сърдечно. — Представи си, драги приятелю, че аптекарят Мано, оставил хубави спомени, в момент на слабост, на лудост... Хора сме, нали? — той потърси около себе си одобрение, и го намери. — Аптеката се посещава повече от жени, отколкото от мъже, аптекарят минава почти за лекар... С една дума: случаят прави човека крадец... Някое момиче, някоя девойка... Да сме наясно: аз не знам покойният да е имал такива слабости, но кой може да се закълне в това?

— Никой — отвърна Луиджи Корвайя.

— На, виждате ли? — продължи нотариусът. — Бих могъл също да кажа, че в подкрепа на подозрението ми... да си говорим направо: покойният се бе оженил от интерес. Достатъчно е човек да погледне жена му, клетата, за да няма никакво съмнение: много добра жена, съгласен съм, жена с големи добродетели, но грозна, клетата, до няма и къде...

— Той е от беден произход — добави дон Луиджи — и като всички бивши бедни, беше алчен и скъперник, особено на младини... После, след брака, като тръгна добре аптеката, стана друг. Поне външно.

— Точно тъй: външно. Защото всъщност беше затворен, суров... Но да си дойдем на думата — я си спомнете как се държеше той, когато се говореше за жени?

— Мълчеше: слушаше и нищо не казваше — отговори веднага дон Луиджи.

— Това, нека си го кажем чистосърдечно ние, които имаме слабостта да говорим за жени, е поведението на човек, който действува. Понякога — нали си спомняте? — устните му трепваха в усмивка, която сякаш казваше: „Вие си приказвате, а пък аз действувам“. И после, трябва да се има предвид, че беше хубав мъж.

— Това, което казвате вие, драги нотариусе, нищо не доказва — забеляза учителят. — Дори и да приемем за вярно, че аптекарят е прелъстил някое момиче или е опозорил някоя булка, както се пише в старите популярни романи... Дори и да е вярно това, трябва да се обясни защо, след като е получил писмото, той не е могъл да довери на старшината своите подозрения относно самоличността на автора.

— Защото понякога между загубването на мира в къщи и спечелването на вечния мир човек избира вечния мир, и после вече не се говори за него — намеси се комендаторът Дзерило с лице, което изразяваше съжалението, че не е бил способен до тоя момент да направи същия избор.

— Но старшината, с такт... — започна да възразява учителят Лаурана.

— Не говорете глупости! — пресече го нотариусът и добави: — Извинете ме, ще ви обясня по-късно...

Те бяха вече стигнали до мястото пред църквата на гробището, където се произнасяха похвални речи за покойниците, а тъкмо нотариусът трябваше да говори за аптекаря.

Ала за учителя обяснението на нотариуса беше излишно. Той действително бе изрекъл глупости.

Още предната вечер, с тънки загатвания и деликатни думи, комисарят бе помолил вдовицата Мано да си спомни, да помисли дали случайно, както винаги и навсякъде става, не е имала сянка, сянка от

подозрение не че мъжът ѝ поддържа извънбрачна връзка, о не за бога!, или пък случайно ѝ изневерява, но че някоя жена се върти около него, че го изкушава, че посещава твърде често аптеката. С една дума, комисарят искаше да получи от нея съвсем общо впечатление и щеше да се задоволи с него. Госпожата обаче казваше винаги и решително не. Но комисарят не се примири. Той нареди да отведат в участъка слугинята и след като я разпитва бащински в продължение на шест часа, успя да я накара да се съгласи, че, да, веднъж в семейството е имало едно малко спречкване във връзка с някаква девойка, която, според госпожата, много често се мяркала в аптеката (аптеката беше под жилището, и за госпожата беше много лесно, когато поискаше да проверява кой влиза и излиза).

Въпрос: — А аптекарят?

Отговор: — Отричаше.

Въпрос: — А ти какво мислеше?

Отговор: — Аз ли? Че какво общо имам аз с тая работа!

Въпрос: — Ти споделяше ли подозрението на госпожата?

Отговор: — Госпожата нямаше подозрение — струваше ѝ се само, че девойката е много жива, а пък мъжът си е мъж.

Въпрос: — Много жива, а също тъй и много хубава, нали?

Отговор: — Не толкова, според мене, но жива — да.

Въпрос: — Много жива: тоест много весела, кокетка... Това ли искаш да кажеш?

Отговор: — Да.

Въпрос: — А как се казва тая девойка?

Отговор: — Не зная. Не я познавам, никога не съм я виждала, видях я само един път и не си я спомням...

Но в деветнадесет и четвърт, след близо шестчасов разпит, започнал от четиринадесет и половина, изведнъж паметта на слугинята се оживи и тя си спомни не само името, а и възрастта, улицата, номера, роднините до пета степен и безброй други подробности, свързани с въпросната девойка.

В деветнадесет и тридесет девойката беше пред комисаря, а пред участъка я чакаше баща ѝ. В двадесет и един часа бъдещата свекърва на девойката отиде с две свои приятелки в дома ѝ, върна ѝ един ръчен часовник, едно калъфче за ключове, една вратовръзка и дванадесет писма и поиска веднага да ѝ върнат обратно един пръстен, една гривна,

едно було за богослужение и дванадесет писма. Привършила набързо церемонията, която разтуряше неумолимо годежа, възрастната бивша бъдеща свекърва сложи ехидния печат със следното увещание:

— Намерете си друг глупак.

С това тя недвусмислено заявяваше, че нейният син не е бил умен, щом е поверил честта си на една, която е имала любовна връзка с аптекаря.

Увещанието изтръгна викове на срам и яд от гърдите на майката на девойката и на роднините, които се бяха притекли.

Старата си отиде бързо, преди да бяха се съвзели и нахвърлили върху нея засегнатите, последвана от двете си приятелки. И щом се озова на улицата, каза на висок глас, за да я чуят съседите.

— Всяко зло за добро. Та не можаха ли да го убият, преди синът ми да се пъхне в тая къща?

Очевидно тя загатваше за аптекаря, който по този начин получи втората посмъртна похвала през деня.

III

От купчината рецепти и от показанията на лекаря, който ги бе написал, комисарят се убеди, че девойката е ходела често в аптеката във връзка с менингита на единадесетгодишния си брат, който още носеше признаците му: затъпял и изплашен вид, несигурна памет и трудно изразяване на мислите. Понеже баща ѝ работеше на полето, а майка ѝ не излизаше от къщи, задачата да ходи в аптеката и да иска осветления от лекуващия лекар бе възложена на нея, която между другото беше най-будната и образована в семейството. Естествено, бяха разпитани също така баща ѝ и бившият ѝ годеник, но само колкото да се изчерпи тоя клон от издирването.

След като убеди комисаря, на девойката оставаше да убеди целия град от седем хиляди и петстотин жители, включително и своите близки. Последните — щом я освободи комисарят — за всеки случай се спуснаха върху нея и мълчаливо, упорито и старателно я набиха.

Вдовицата Тереза Спанò — Мано, която бе извадила всичките снимки на аптекаря, за да избере една за гроба му, виждаше на всяка от тях хубавото и кротко лице на съпруга си, оживено на устните от едва уловима язвителна усмивка и в очите — от студена и подигравателна светлина. Така преображението на аптекаря се осъществяваше и под покрива, където в продължение на петнадесет години бе живял като верен съпруг и примерен баща. Подозрението я измъчваше дори и на сън — тя виждаше смътно някакви огледала, на които аптекарят се показваше гол като червей и лишен от стави като манекен, стряскаше се и ставаше, за да почне да разпитва отново образите на съпруга си. Навремени ѝ се струваше, че ѝ отговаряше от смъртта, в която бе изчезнал и че всичко беше смърт и нищо нямаше значение, а навремени — по-често — от циничния и жесток живот, който продължаваше. Решително възмутени от нея бяха и нейните роднини — винаги готови да я укорят за брака ѝ, срещу който на времето се бяха противопоставили с всички средства. Роднините на аптекаря пък, останали настрана от разкошния траур, също както се бяха държали

настрана и от охолния и задоволен живот на своя близък, бяха склонни да преценяват фактите в рамките на фаталността: промениш ли положението си, постигнеш ли богатство и щастие, ето че страданието, позорът и смъртта не закъсняват да те навестят.

Макар че липсваше каквато и да било улика, като се изключи угарката от една пура, намерена на местопрестъплението (и следствените органи допуснаха, че при дългото чакане в засада, единият от убийците я е изпушил), в градчето нямаше човек, който да не е разрешил за себе си напълно или почти напълно загадката или пък да не смята, че притежава ключа за разрешаването ѝ. Имаше своя ключ и учителят Лаурана — и тоя ключ беше думата *unicuique*, която заедно с други, забравени от него вече думи, случайно се бе показала на гърба на писмото, благодарение на полегатата светлина, която падаше върху него. Той не знаеше дали старшината е обърнал внимание на внушението му да погледне гърба на писмото и дали в развоя на издирванията в лабораториите на полицията бяха изследвали писмото по всички посоки, в който случай думата *unicuique* не можеше да не бъде в центъра на издирванията. Но всъщност съвсем не беше сигурно, че са се заловили да изследват писмото в подсказаната от него посока и че след като веднъж са го изследвали, са разбрали важността на уликата. Зад тия мисли на учителя Лаурана се криеше известна суетност, която го караше да допуска, че на другите не е дадено да проникват в една толкова очевидна загадка или в една толкова загадъчна очевидност. Тъкмо това противоречие изискваше свободен и пъргав ум.

Така, от суетност, Лаурана извърши първата стъпка — почти без да иска. Като се отби, както правеше всяка вечер, при вестникопродавача, той поиска „Осерваторе романо“^[1]. Вестникопродавачът остана смаян, защото учителят се ползуваше със славата (не съвсем заслужена) на яростен антиклерикал и защото от поне двацет години никой не бе му поискал тоя вестник. И вестникопродавачът го каза, от което сърцето на учителя радостно трепна:

— От двацет години не съм чувал някой да поиска „Осерваторе“. През време на войната някои го четяха, пристигаха пет броя. После дойде секретарят на фашото и ми каза, че ако не се откажа от „Осерваторе“, ще накара да ми отнемат разрешителното да

продавам вестници... Който заповядва, той създава закона. Вие какво бихте направили?

— Това, което сте направили и вие — отвърна учителят.

„Значи никой не е питал вестникопродавача, дали продава «Осерваторе». Но може би старшината знае вече. Трябва да опитам с пощенския чиновник, или с раздавача.“

Пощенският чиновник беше приказлив човек, приятел на всички. Не беше необходимо да си близък с него, за да получиш сведението.

— Готвя труд върху Мандзони^[2]. Посочиха ми една статия, която е излязла в „Осерваторе романо“ преди петнайсет или дваайсет дни. В града някой получава ли „Осерваторе“?

Знаеше се, че учителят пишеше малки критични работи, които печаташе в списания. Затова пощенският чиновник му даде с готовност сведението (той не би му го дал или би му го дал с колебание, с недоверие, ако вече полицията му го бе поискала).

— Пристигат два броя: единият за протоiereя, а другият за енорийския свещеник на църквата „Св. Ана“.

— А за християндемократическата партия?

— Не.

— Дори и секретарят ли не го получава?

— Дори и той. Само два броя, можете да бъдете спокоен. — И като отдаде настойчивостта на учителя на това, че не е в приятелски отношения със свещениците, той го посъветва: — Идете при енорийския свещеник на църквата „Св. Ана“. Ако има броя от вестника, който търсите, непременно ще ви го даде.

Учителят изпълни веднага съвета: църквата „Св. Ана“ беше на две крачки, а жилището на свещеника — отстрани. Впрочем, той беше донякъде близък с енорийския свещеник — човек над всякакви предразсъдъци, ненавиждан от горестоящите и обичан от народа (но бяха прави горестоящите).

Бе приет с отворени обятия. Ала когато каза причината на своето посещение, по лицето на енорийския свещеник се изписа съжаление. Да, той получавал „Осерваторе“, но по инерция и само за да не го вземат под око не прекъснал абонамента, останал от предшественика му. Но колкото се отнася до четенето...

— Никога не съм го чел, нито дори съм го разтварял: както се получи, така си го прибира моят капелан^[3]. Познавате ли го? Оня млад

свещеник, само кожа и кости, който никога не поглежда хората в очите. Глупак. И шпионин — затова ми го натрапиха. Той сигурно чете „Осерваторе“; дори може да го пази. Ако искате, ще му се обадя по телефона.

— Ще ви бъда благодарен.

— Веднага. — Свещеникът вдигна слушалката и поиска номера. Щом получи връзка, рязко запитва: — Направи ли всекидневния си доклад на протойерея? — и започна да смига на учителя, като местеше пренебрежително телефона, откъдето се чуваше гласът на другия, който, разбира се, отричаше. После добави: — Но аз пет пари не давам... И не ти се обаждам за това. Слушай добре: какво правиш с броевете ми от „Осерваторе романо“, които крадеш? — Последваха други протести, които енорийският свещеник прекъсна: — Не, тоя път се шегувам... Хайде, кажи ми какво ги правиш? Пазиш ли ги? Браво... браво... Почакай малко, ей сега ще ти кажа кои броеве ми трябва; не за мене, разбира се, а за един приятел, един учител... Кои броеве ви трябва?

— Не знам точно: навярно статията, която търся, е между първи юли и петнайсети август.

— Чудесно... Слушай: имаш ли всички броеве от първи юли до петнайсети август? Трябва да провериш ли? Провери, и в същото време виж дали в някой от тия броеве се говори за Мандзони... Провери добре и ми съобщи по телефона за резултата... — Сложи слушалката и обясни: — Той ще потърси: ако намери статията, ще му кажа да ми я донесе утре сутринта. Така ще си спестите отвращението да го видите. Той е гадно същество.

— Наистина ли?

— Повярвайте ми, човек трябва да има силен стомах, за да го гледа край себе си. Според мене, той е и порочен — вие ме разбирате... Аз се забавлявам, като го държа винаги между момичета... Страда, нещастникът, страда. И си отмъщава. На живота, знаете ли, аз гледам откъм истинската му страна... Не сте ли чували вица за младата слугиня, за анкетата на епископа? Не ли? Искам да ви го разкажа: веднъж ще чуете виц за свещеници, разказан от свещеник... Й тъй: донасят на епископа, че в някакво градче имало свещеник, който не само държал слугиня на възраст много под, както казва Мандзони, синодалната^[4], ами и лежал с нея в едно и също

легло. Естествено, епископът хуква, нахълтва в дома на свещеника, вижда слугинята, наистина млада и хубавичка, после спалнята и леглото за двама души и половина, и тутакси отправя към свещеника обвинението. Свещеникът не отрича — „Вярно е, Ваше превъзходителство — казва той, — че тя спи на отсамната страна, а аз на отвъдната, но, както виждате, на стената между моето място и нейното има куки, на които вечер, преди да си легна, прикрепвам тая голяма и яка дъска, която е като стена“ — и посочва дъската. Епископът омеква. Той е смаян от тая голяма чистота, припомня един от ония средновековни светци, които спели в едно легло с някоя жена, като поставяли обаче по средата кръст или сабя, и казва благо: „Да, синко, без съмнение дъската е добра предпазна мярка, но ако те връхлети изкушението, което е бясно, яростно, адско? Какво правиш, когато те връхлети изкушението?“ „О, Ваше превъзходителство — отвръща свещеникът, — не е чак толкова страшно: махвам дъската.“

Енорийският свещеник успя да разкаже още няколко вица, докато се обади неговият помощник. Проверил: всички броеве от първи юли до петнадесети август били запазени, ала статии върху Мандзони нямало.

— Съжалявам — каза свещеникът, — но може би не е гледал както трябва. Нали ви казах: той е глупак. За да бъдем сигурни, може би ще трябва да отидете да ги прегледате вие. Или искате да му кажа да донесе всички тук?

— О, не, би било твърде неудобно. Освен това, на мене ми е необходима само статията.

— Вярвам ви: от векове не казваме нищо съществено... А пък за Мандзони... можем да си представим какво може да каже един католик за Мандзони, писател, когото днес само един истински свободомислещ може да разбере и да обича.

— И все пак в някои страници на католици върху Мандзони намираме високо просветление.

— Зная ги: бог, който поваля и повдига, благодатта, пейзажът, Мандзони и Вергилий... О, колкото се отнася до това, бих казал, че цялата критика върху Мандзони е била създадена от католици. С някои изключения — и не много умни, наистина... И знаете ли кога се стига до центъра, до магмата? Когато се докосва темата за мълчанието на любовта... Но да оставим това... Искам да ви покажа нещо, защото

знам, че вие разбирате тия неща. — Той отиде до един стенен долап, отвори го и извади някаква статуйка, висока една педя: един свети Роко. — Погледнете я: какво движение, какво изящество... И знаете ли как се сдобих с нея? Един мой колега от едно съседно градче я държеше в ризницата в един забутан кът, захвърлена като стара вещ. Аз му купих един нов хубав свети Роко, голям, от папие-маше. Той ме смята за маниак, за човек, който лудее по стари неща, и почти му беше съвестно да спечели толкова много при замяната.

Енорийският свещеник беше известен като тънък и алчен познавач на художествени произведения, и се знаеше, че върти доходна търговия с някои антиквари в Палермо. И действително, като показваше от всяка страна свети Роко, той каза:

— Аз вече го показах и ми предложиха триста хиляди лири, но засега искам да му се понаслаждавам — винаги има време да отиде завинаги в къщата на някой крадец на обществени пари... Какво ще кажете за нея? Първата половина на шестнайсети век, нали?

— Струва ми се, да.

— На това мнение е и професор Де Рендзис, един авторитет по сицилийската скулптура от петнайсети и шестнайсети век... Само че неговото мнение — прихна да се смее свещеникът — винаги съвпада с моето, понеже го заплащам.

— Вие в нищо не вярвате — каза учителят.

— О, напротив, вярвам в някои неща. Може би дори в много за времената, в които живеем.

В градчето се носеше анекдотът (може би верен), че веднъж по време на богослужение, когато отварял дарохранилището, ключът му се запънал в ключалката. Като се мъчел да го превърти, свещеникът изтървал ругатнята: „Че какъв дявол се е заврял вътре!“, тоест в ключалката. Истината е, че той винаги претрупваше набързо черковните работи и винаги скиташе по спекула, по черна борса.

— Но, извинете, аз не разбирам... — подхвана учителят.

— Защо нося това расо ли?... Ще ви кажа, че аз не съм го облякъл по своя воля. Но може би вие знаете историята: един мой чичо свещеник, на служба в същата тая черква, лихвар, богат, ми остави цялото си състояние при условие, че стана свещеник. Бях на три години, когато той умря. На десет години, когато влязох в семинарията, се чувствавах Свети Луиджи, а на двадесет и две, като излязох от нея

— сатанинско възплъщение. Искаше ми се да зарежа всичко, но наследството, майка ми... днес вече не държа на това, което наследих, майка ми не е жива... бих могъл да се махна...

— Но налице е Конкордатът.

— В моя случай, със завещанието на чичо в ръка, Конкордатът не би ме засегнал: аз съм станал свещеник по принуда и следователно биха ме оставили да си отида, без да накърнят гражданските ми права... Но истината е, че в тия одежди се чувствавам удобно; и между удобството и негодуванието аз постигнах равновесие, съвършенство, жизнена пълнота...

— Но не рискувате ли да си навлечете някоя беда?

— Не, съвсем не. Ако се опитат само с пръст да ме пипнат, ще им устроя такъв скандал, че дори пратениците на „Правда“ ще дойдат тук на бивак поне за един месец. Но какво разправям аз, скандал ли? Цяла поредица, цял бенгалски огън от скандали...

Така приятно забавляван, учителят Лаурана напусна дома на енорийския свещеник чак към полунощ. Той излезе, изпълнен със симпатия към свещеника на църквата „Св. Ана“. „Но Сицилия, може би цяла Италия — си каза той, — се състои от такива симпатични особи, на които би трябвало да се отреже главата.“

Колкото се отнася до думата „unicuique“, той бе разбрал, че не можеше да е от вестника, който се получаваше в църквата „Св. Ана“. И това беше вече нещо.

---

[1] „Римски наблюдател“, вестник, орган на Ватикана. — Б.пр. ↑

[2] Мандзони — голям италиански писател (1785–1873), автор на прочутия роман „Годениците“. — Б.пр. ↑

[3] Помощник-свещеник при католиците. — Б.пр. ↑

[4] Т.е. под четиридесет години. — Б.пр. ↑

IV

Бяха изминали вече първите три дни от траура, поради които Лаурана от тактичност не отиде при протойерея Розело да му поиска оня брой от „Осерваторе романо“, излязъл между първи юли и петнадесети август, където бе отпечатана статия върху Мандзони, без която той не можеше да мине в своята работа. Протойереят беше чичо на съпругата на доктор Рошо. Той беше много привързан към нея, понеже тя бе живяла до брака си в неговия дом. А тоя дом беше просторен, издържан от големи неподелени имоти, и преди двайсетина години в него живееха двамата оженени братя със семействата си — дванайсет души, които образуваха едно цяло, плюс протойерея, техен не само духовен глава. По-късно смъртта и браковете бяха отвлекли девет души, така че оставаха само четирима: протойереят, двете етърви и един племенник, до тоя момент ерген — адвокатът Розело.

Протойереят беше в ризницата, дето събличаше одеждите си от богослужението. Той посрещна много добре учителя, сякаш му го бе изпратило небето. След като размениха в продължение на няколко минути неизбежните думи на вежливост, те заговориха за жестокото престъпление, за кроткия и благороден характер на доктор Рошо, за безутешната скръб на вдовицата.

— Ужасно престъпление. И после — толкова тъмно, толкова загадъчно! — каза учителят.

— Не толкова — подхвана протойереят. — Помълча за миг и продължи: — Вижте, оня, тоест горкият аптекар, е имал своите любовни истории. За тях нищо не се знаеше, съгласен съм. Но факт е, че той първо бе предупреден и после убит — това е типичният начин на действие при отмъщение. А горкият ми племенник си отиде покрай него.

— Вярвате ли?

— Че какво друго може да се предполага? Както се установи, аптекарят не е имал с никого спорни въпроси от материален характер. Остава само да се предположи някоя любовна връзка. И в даден

момент обидата разгорещява някой баща, някой брат или годеник и той му светява маслото; и то с такава ярост, че не вижда, че край виновния има невинен...

— Възможно е, но не е сигурно.

— Сигурно ли? Сигурен е, драги учителю, само бог. И смъртта. Сигурно не е, разбира се, но има данни, които ни приближават до сигурността. Първо: писмото предупреждава аптекаря, че ще заплати със смъртта си някаква своя вина; не казва каква, но който го е писал, е предполагал, че споменът за тая вина, макар и далечна, е трябвало веднага да възкръсне у тоя, който я е сторил (значи вината е тежка, незабравима) или е знаел, че се отнася за нещо близко, така да се каже — в действие. Второ: щом, както знаете добре, понеже сте присъствували на разговора, аптекарят не е искал да подаде тъжба, той е имал най-малко подозрението, че от тъжбата може да произтече нещо не дотам почтено за него — най-малко подозрението. Трето: изглежда, че семейният живот в дома на аптекаря не е протичал съвсем спокойно...

— Не знам... но бих могъл да ви направя някои възражения. Първо: аптекарят получава една ясна, пряка заплаха. И какво прави? Само след една седмица предлага на своя враг най-добрата възможност да осъществи заплахата си — отива на лов. Истината е, че той не е погледнал сериозно на нея, че я е взел за шега. Следователно, няма никаква вина — нито далечна, нито настояща. Или по-добре, като се има предвид, че заплахата е била така жестоко осъществена, трябва да допуснем някоя много далечна вина, толкова далечна, че една толкова късна проява на отмъщение изглежда просто невероятна. Или пък трябва да допуснем някоя незабелязано сторена вина: някой жест, някоя дума, изобщо нещо, на което не се обръща внимание, но което засяга неизгладимо някоя болна, ожесточена душа. Второ: никой, след като е видял писмото, не го е взел за нещо сериозно, никой. А в нашия малък град е трудно да убегне на хората някоя любовна връзка, колкото и да е тайна, някой порок, колкото и да е скрит... Колкото се отнася до това, че не е искал да подава тъжба, вярно е... Но защо не е искал? Защото той и приятелите му гледат на писмото като на шега.

— Може би сте прав — каза протойереят, но в очите му се четеше, че оставаше на своето. После призова бога: — Господи,

хвърли светлина и открий истината — заради справедливостта, а не заради отмъщението.

— Да се надяваме — рече учителят вместо амин.

След това съобщи причината, поради която бе дошъл да го обезпокои.

— „Осерваторе романо“ — рече с наслада протойерейт, доволен, че един безверник имаше нужда от този вестник, — да, получавам го, чета го, но за пазене... Пазя списанията: „Чивилта католика“, „Вита е пенсиеро“, но вестниците не... Клисарят ходи да взема пощата и ми я носи тук. После аз занасям в къщи частните писма и вестниците. След като прочета вестниците, те стават тъй да се каже домашно достояние: „Осерваторе романо“, „Ил пополо“... Ето вижте — при тия думи той извади от купчината поща „Осерваторе романо“ — сега ще го занеса в къщи, веднага след обяд ще го прочета и още довечера, това е сигурно, моите снахи или слугинята ще си послужат с него да увият нещо или да запалят готварската печка. Ако, разбира се, в него няма някое послание, реч или постановление на негова светлост.

— Разбира се.

— Ако този брой, който е от оня ден, ви трябва... — при тия думи той му ги предаде, сгънат на осем, както си беше. — За мен ще бъде достатъчно да го прегледам набързо сега, тук... Впрочем аз съм изостанал и с вестниците, последната седмица беше за мене истински ад...

Лаурана отвори вестника и се загледа в най-горната му част. Ето го „unicuque“-то, същото, което бе видял на обратната страна на писмото. „Unicuque sum“^[1], всекиму своето. Хубави печатани букви, опашката на *q*-то изящно извита. После кръстосаните ключове и папската корона и, със същите букви „Non praeva lenbunt“^[2]. Всекиму своето: също и на аптекаря Мано и на лекаря Рошо. Каква е била думата зад *unicuque*, която ръката, отнела после два живота, бе отрязала и залепила върху листа? Думата наказание? Думата смърт? Жалко, че не можеше да се хвърли още един поглед върху писмото, скрито вече в тайната съдебна папка.

— Не се стеснявайте — подкани го протойерейт, — ако този брой може да ви послужи, вземете го.

— Как?... Ах, да, благодаря. Не, не, не ми е нужен. — Лаурана сложи вестника върху масата и се изправи. Беше смутен. Изведнъж

миризмата на старо дърво, увехнали цветя и восък в ризницата му стана непоносима. — Много ви благодаря — повтори той, като му подаде ръка, която протойерейт пое с две ръце с любовта, дължима към заблудените. И действително, протойерейт се сбогува с думите:

— Довиждане, защото се надявам, че ще ме посетите някой път.

— С най-голямо удоволствие — отвърна Лаурана.

Излезе от ризницата и премина през пустата черква. На площада нямаше никаква сянка, и когато го прекосяваше, той можа да прецени колко приятно беше в черквата и в ризницата; и преценката му се превърна в иронична метафора — за свещеника на „Св. Ана“, за протойерей. Те наистина я караха добре на местата си, всеки по свой начин. Или може би, както разправяха хората, караха я по един и същи начин, различни бяха само външните страни. Учителят се отвличаше — поради някакво тънко, несъзнателно честолюбие, той избягваше точката на разочарованието, на поражението. А точката беше тая: дори и да установеше от кой брой на „Осерваторе романо“ беше изрязано залепеното на писмото *unicuique*, щеше да бъде невъзможно да научи къде е отишъл накрая вестникът, след като е излязъл от къщата на протойерей. Защото — не ще и дума — протойерейт, етървите, племенникът и слугинята не можеха да имат нещо общо с този случай. От начина, по който се използваше в тая къща вестникът, след като биваше прегледан от протойерей, можеше да се предположи, че имаше малък процент читатели, които да го събират като помощника на свещеника на „Св. Ана“ и че тоя брой, или тоя къс от броя е стигнал до автора на писмото (и на престъпленията) като обвивка на някой пакет. Освен това в окръжния град вестникът се продаваше по будките и всеки — по определен план или случайно — би могъл да си го купи.

Изобщо, полицията е проявила здрав смисъл, като не е обърнала внимание на *unicuique*-то. Опитът учи, няма какво да се каже. Губене на време е да се залови човек да търси игла в плевник, когато се знае, че това е игла без ухо, която не може да се вдене в броеницата на издирванията. Лаурана обаче бе останал поразен от тая подробност. Вестник, който имаше само двама абонати в цялото градче — точно указание, което откриваше правия път на издирванията, а пък извеждаше в задънена улица.

Ала и полицията, която се бе хванала за угарката от пура, всъщност не разполагаше с по-добра улика. Беше установено, че е от

марката „Бранка“, а в градчето тия пури пушеше само секретарят на общината, който беше не само извън всяко подозрение, но при това и другоземец, пребиваващ в градчето едва от шест месеца. „Осерваторе романо“ струва колкото пурата Бранка — каза си Лаурана, — но ти остави полицията да тича подир пурата и сложи на „Осерваторе романо“ един камък. Ала в къщи, докато майка му приготвяше обяда, той си отбеляза на едно листче:

„Тоя, който е съставил писмото, като е изрязал думите от «Осерваторе романо»:

а) е купил вестника в окръжния град с хитрото намерение да внесе объркване в издирванията;

б) тоя вестник случайно му е попаднал в ръцете и дори не си е дал сметка за какъв вестник се касае;

в) толкова е бил свикнал да вижда около себе си тоя вестник, че го е смятал за вестник като всеки друг, без да размисля върху печатарските му особености и върху ограниченото му и почти професионално разпространение.“

Остави писалката и прочете бележката. После накъса на ситни парченца листчето.

---

[1] Всекиму своето. Мото на вестника. — Б.пр. ↑

[2] „Няма да вземат надмощие“. Подразбират се: силите на злото. — Б.пр. ↑

V

Паоло Лаурана, учител по италиански и история в класическия лицей в окръжния град, минаваше в очите на учениците за странен, но способен човек, а в очите на бащите им — за способен, но странен човек. Думата странен, в преценката на синовете и в тая на бащите им, означаваше странност, която не стигаше до чудатост — мрачна, сериозна, почти потисната. Във всеки случай тая негова странност правеше за учениците по-леко бремето на способността му, а на бащите пречеше да намерят верния подход към него, за да го склонят не към милост, а към справедливост (защото, излишно е да се казва, че няма вече момчета и момичета, които заслужават да бъдат скъсани). Беше любезен до срамежливост, до заекване; когато му отправеха някое ходатайство, той сякаш му отдаваше много голямо значение. Но вече се знаеше, че зад неговата любезност се крие твърдо решение, непоклатимо мнение и че ходатайствата влизаха през едното ухо, за да излязат веднага през другото.

През цялата учебна година животът му протичаше между окръжния град и неговото градче: заминаваше с рейсовия автобус в седем и се връщаше със същия в два. Следобед четеше в кабинета си, вечерта отиваше в клуба или в аптеката и към осем се прибираше в къщи. Частни уроци не даваше, дори и през лятото — тогава той предпочиташе да пише литературно-критични статии и после ги печаташе в списания, които в неговото градче никой не четеше.

Един честен, придирчив, тъжен човек; не много умен, в някои моменти дори тъп; със слабости и сръдни, които си знаеше и осъждаше; нелишен от онова съзнание за себе си — тайна самомнителност и суетност, — което произтичаше от обстановката в училище, където поради своята подготовка и човечност се чувствуваше и беше много различен от колегите си, и от усамотеността, в която, като човек, така да се каже, на културата, се намираше. В политическо отношение всички го смятаха за комунист, ала не беше такъв. По частния му живот хората го смятаха за жертва на

изключителната и ревнива любов на майка му; и беше вярно. Почти четиридесетгодишен, той все още даваше вътре в себе си простор на любовни истории с ученички и колежки, които не се досещаха или едва се досещаха за това. Ала достатъчно беше някоя ученичка или колежка да покаже, че не е безразлична към неговото ухажване, и той веднага ставаше студен като лед. Мисълта за майка му, за онова, което би казала, за преценката, която би дала за избраната от него жена, за вероятното съжителство на двете жени, за възможното решение на една от двете да се откаже от съвместния живот, винаги се намесваше, за да угаси краткотрайните му увлечения и да отстрани жените, които са били техен обект, и то сякаш след тъжно изживян опит и следователно с чувство на облекчение, на освобождение. Може би той би се оженил със затворени очи за жената, която би избрала и довела майка му, ала поради майка си той, още толкова наивен, толкова неподготвен, толкова открит за злобата на света и на епохата, не беше в състояние да направи една толкова опасна стъпка.

С този характер и при условията, в които живееше, той нямаше приятели. Много познанства, но никакво приятелство. С доктор Рошо например бяха свършили заедно прогимназия и лицей, но не може да се каже, че бяха приятели, когато се срещнаха отново в градчето след университетските години. Виждаха се в аптеката и в клуба, бъбреха, припомняха си някоя случка или някое лице от училищните години. Понякога го извикваше в къщи поради някое неразположение или душевна угнетеност на майка си. Рошо идваше, преглеждаше старата госпожа, предписваше нещо; после оставаше да пие кафе, да припомни някой учител или някой другар, за когото не бе чувал нищо и искаше да знае какво прави и къде живее. Никога не вземаше възнаграждение за прегледа, но всяка година на Коледа Лаурана му подаряваше хубава книга, защото Рошо беше от ония, които прочитаха по някоя книга. Но в отношенията им нямаше обич, свързваха ги само общите им спомени и възможността да разговарят върху някое литературно или политическо явление с известно умение и без неприятни разногласия, нещо, което беше невъзможно с другите в градчето — почти всички фашисти, дори и с тия, които смятаха, че са социалисти или комунисти. Затова смъртта на Рошо го бе особено поразила, той бе почувствувал празнота и мъка, особено след като го бе видял мъртъв. Всъщност смъртта бе покрила лицето му с бледа сяра, една маска от

сяра, която бавно се втвърдяваше в изтощениа и тежък въздух от цветята, свещите и потта. Рошо бе обхванат именно от някакво вкаменяване, под което хората отгатваха неговото мъчително изумление, неговото мъчително усилие да строши кората на това вкаменяване. Ала на аптекаря смъртта бе придала онова достойнство и сериозност на мисълта, които приживе никой никога не бе забелязал у него. Точно тъй, защото и смъртта си има своите иронии.

Тия елементи (изчезването на един човек, с когото беше свързан повече от навика, отколкото от приятелството; това, че бе срещнал за пръв път смъртта в нейната страхотна обективност, въпреки че бе виждал и преди това други умрели и други форми на смъртта; затворената врата на аптеката, която изглеждаше завинаги запечатана от траурната черна лента) бяха предизвикали у Лаурана едно почти безутешно душевно състояние, с някакво тревожно пресекване, което той долавяше и физически — в спиране и ускоряване на пулса. Ала от това душевно състояние се отклоняваше или поне Лаурана вярваше, че се отклонява неговото любопитство спрямо причините и начина на престъплението — любопитство, което беше чисто интелектуално и подтиквано от някаква крайна упоритост. С една дума, той беше донякъде в положението на човек, който в някой салон или клуб чува да се повдига един от ония мъчно разрешими въпроси, които глупците винаги са готови да повдигат и — което е по-лошо — да разрешават. Лаурана знаеше, че това е глупава игра, губене на време сред глупави хора, които имат време за губене, но въпреки това се чувствуваше задължен да го разреши и още повече се настървяваше. И действително, мисълта, че решението на задачата ще допринесе, както се казва, да осигури виновните на правосъдието, дори не му се мяркаше в главата. Той беше културен, достатъчно умен човек, с добри чувства към закона, но ако имаше съзнанието, че отнема занаята на полицията, или че така или иначе я подпомага в работата ѝ, би почувствувал такова отвращение, че би зарязал задачата.

И все пак, ето че тоя разсъдлив, стеснителен и може би дори смел човек открива своята опасна карта — в клуба, вечер, тъкмо когато почти никой не отсъствува. Говори се, както всяка вечер, за престъплението. И Лаурана, който обикновено е мълчалив, казва:

— Писмото е съставено от думи, изрязани от „Осерваторе романо“.

Обсъждането секва, всички млъкват смаяни.

— Я гледай ти, я гледай ти! — възкликва след малко дон Луиджи Корвайя. Той е учуден не от разкритата улика, а от простодушието на Лаурана, който с това разкритие става прицел на едната и на другата страна, на полицията и на убийците. Такова нещо никога не се е виждало.

— Наистина ли?... Но ти, извинявай, откъде знаеш това? — пита адвокатът Розело, братовчед на съпругата на Рошо.

— Забелязах го, когато старшината диктуваше на аптекаря тъжбата. Ако си спомняте, аз влязох с тях в аптеката.

— И обърна ли внимание на старшината? — запита Пекорила.

— Да, казах му да изследва добре писмото... Отговори ми, че ще стори това.

— И разбира се, че са го сторили — забеляза дон Луиджи, поободрен и донякъде разочарован, че разкритието не беше толкова опасно за Лаурана.

— Странно, старшината не ми е казал нищо! — промълви Розело.

— Може би тая улика не е имала никакво значение — обади се пощенският чиновник. И после, с прояснено лице, се обърна към Лаурана: — Значи заради това си ме питал, а?...

— Не — отвърна рязко Лаурана.

През това време запасният полковник Салваджо, готов да подскочи винаги, щом се изрекат някои неточности, съмнения или критики, засягащи по някакъв начин войската, карабинерите и полицията, бе станал тържествено от мястото си и се бе отправил към Розело с думите:

— Искате ли да ми обясните защо старшината би трябвало да ви каже нещо във връзка с тая или с други някои улики?

— Като на роднина на една от жертвите, ей богу, само като на роднина — побърза да обясни Розело.

— Аха! — промълви със задоволство полковникът. Той бе помислил, че Розело претендираше старшината да му докладва поради някакво право, произтичащо от политическите му постове. Но не напълно задоволен, той премина отново в настъпление. — Аз трябва обаче да ви обърна внимание, че дори и на роднината на някоя от жертвите старшината не може да разкрива това, което е тайна в

извършваните разследвания. Не може и не бива. И ако го стори, той изменя сериозно, повтарям — сериозно, на един съществен свой дълг...

— Знам — промълви Розело, — знам... Но само така, от приятелство...

— Войската няма приятели! — почти извика полковникът.

— Но старшините имат! — избухна Розело.

— Старшините са войска, полковниците са войска, ефрейторите са войска... — полковникът сякаш беше извън себе си, главата му започна да трепери, предвестник на една от ония кризи, които членовете на клуба познаваха добре.

Розело стана, направи знак на Лаурана, че желае да говори с него, и двамата излязоха заедно.

— Луд старец — каза Розело, щом излязоха от клуба. И след това додаде: — А каква е тая история с „Осерваторе романо“?

VI

След разкритието в клуба, не се случи нищо. Не че той очакваше нещо — искаше да види въздействието му върху всекиго от присъстващите, ала намесата на полковника прати всичко по дяволите. Постигна само това, че Розело му довери някои неща от хода на следствието. Ако ги чуеше Салваджо, щеше да се втрещи. Всъщност обаче те бяха без особено значение и се свеждаха до подозрения върху тайния любовен живот на аптекаря.

Без да се надява на някакъв резултат, Лаурана изпитваше чувството, че всред членовете на клуба, и главно всред постоянните посетители на аптеката, имаше нещо за разкриване. И това беше факт: обикновено ловците пазят в тайна името на мястото, където ще отидат на лов в деня на откриването на ловния сезон, за да се озоват първи и сами в някоя девствена ловна местност. В градчето това беше навик. Тайната оставаше само между тези, които щяха да участвуват в хайката: в тоя случай, значи, между Мано и Рошо. Рядко се съобщаваше на трети лица, и то винаги при най-голяма тайна. Често се случваше дори да се проявява нарочно фалшива доверителност. Следователно никой, дори и да му е било доверено от Мано или Рошо, не можеше да бъде уверен, че — както обикновено ставаше — не е заблуден. Освен ако се касаеше за някой приятел, за някой голям приятел, който на всичко отгоре да не е ловец — за някой сериозен, сигурен, изпитан приятел и незасегнат от страстта към лова. Само в такъв случай единият от двамата би споменал името на местността, където щяха да отидат при откриването на лова.

Като придружаваше майка си при посещението ѝ на вдовицата на аптекаря и на вдовицата на лекаря, Лаурана има възможност да направи малка проверка. Към едната и другата той отправи един и същ въпрос:

— Мъжът ви каза ли ви в коя местност са решили да открият ловния сезон?

— Едва на тръгване ми каза, че може би ще отидат към Канатело — отвърна вдовицата Мано.

И Лаурана си отбеляза в ума това „може би“, което му се стори, че говореше за съдържаността на аптекаря да открие тайната дори на жена си, дори когато вече е тръгвал.

— А за писмото беше ли ви казал?

— Не, нищо не ми беше казал.

— Не е искал да се безпокоите.

— Да — каза вдовицата твърдо и с някаква иронична нотка в гласа.

— И после, той е смятал, че е някаква шега, както и ние смятахме.

— Шега — въздъхна вдовицата, — шега, която на него донесе смърт, а на мене — позор.

— Да, за съжаление, той загина. Но вие какво общо имате с тая история?

— Какво общо ли? Та не сте ли чули срамните неща, които са пуснали в обръщение?

— Приказки — намеси се старата госпожа Лаурана, — приказки, които никой милостив и разумен човек не може да приеме. — И тъй като и самата тя не беше бог знай колко милостива, запита: — Но покойният ви съпруг дал ли ви е някога повод за подозрение?

— Никога, госпожо, никога... Сложиха в устата на прислужницата ми историята за някаква сцена на ревност, която аз уж съм направила на мъжа си заради оная... Оная девойка, която, клетата, ходела в аптеката за лекарства... А да знаете колко глупава, колко проста е моята прислужница — само да заговорят пред нея за карабинери, и веднага се разтреперва... Накарали я да каже това, което са искали... А и ония, Рошо, Розело... И оня свят човек протойереят, и той... Те веднага започнали да разправят, че докторът, бог да го прости, умрял заради пороците на мъжа ми. Като че ли тук ние не се познаваме всички, като че ли тук не се знае всеки какво представлява, какво върши — дали спекулира, дали краде, дали... — тя сложи ръка на устата си, за да не изрече други, по-парливи думи. После злонамерено въздъхна: — Клетият доктор Рошо, в какво семейство се пъхна!

— Но не ми се струва... — започна Лаурана.

— Всички се познаваме, вярвайте ми — прекъсна го госпожа Мано. — Вие, знае се, сте човек, който се занимава само със своите изследвания, със своите книги... — каза тя почти с презрение. — Нямате време да се занимавате с някои работи, да видите някои работи, но ние — обърна се тя за потвърждение към старата госпожа Лаурана, — ние знаем...

— Да, знаем — промълви старицата.

— И после, в колежа ние бяхме заедно с Луиза, съпругата на Рошо... Един тип!

Тоя тип, с когото вдовицата Мано свърза някои спомени за коварни прояви в колежа и за мъката на една калугерка, която го обожавала, сега стоеше пред Лаурана в намалената от тежки завеси светлина, каквато подобава на дом в траур. Следи от траура се забелязваха навсякъде — дори огледалата бяха забулени с черно. Но за траура говореше най-много портретът на Рошо, увеличен в естествени размери от един фотограф в окръжния град, така мрачно ретуширан и отраурен в облеклото и във вратовръзката (защото в общественото и естетическото схващане на фотографа всички умрели, чиито портрети увеличаваше, бяха задължително включвани — поради самата смърт — в траура), с толкова силно подчертана горчива гънка на устата и такъв уморен и умоляващ поглед, че при светлината, на малкото кандило, което беше пред него, приличаше на скитник, дегизиран за ролята на призрак.

— Не, никога не ми е казвал — отвърна Луиза Рошо на въпроса, дали е знаела къде е щял да иде на лов съпругът ѝ. — Защото, да ви кажа истината, на неговата страст към лова не гледах с добро око; нито пък ми харесваше другарят, който си бе избрал... Не че знаех нещо, за бога! Беше може би някакво предчувствие, едно от ония усещания... И злата съдба, за съжаление, ми даде право — и като въздъхна от мъка, тя вдигна кърпичката към очите си.

— Съдба. А какво може да се направи срещу съдбата? — утешил я старата госпожа Лаурана.

— Е, да, съдба... Но какво да правя? Като си помисля само как бяхме спокойни, щастливи, без ни най-малка тревога, без ни най-малка сянка... тогава — нека ми прости господ! — се чувствавам много отчаяна... — И тя наведе глава в безшумен плач.

— Не, не, не — укори я нежно старицата, — никакво отчаяние, вие трябва да се успокоите по волята божия, да отдадете на бога мъката си...

— На сърцето на Исус — казва ми го и чичо, протойереят... Виждате ли какво хубаво изображение на Исусовото сърце ми донесе? — И Луиза Рошо посочи картината зад гърба на старицата.

Госпожа Лаурана се обърна, премести стола си, сякаш до тоя момент бе вършила нещо нередно, изпрати една целувка към картината и изрече сякаш за поздрав думите „Свещено Исусово сърце!“ После добави: — Хубаво, наистина хубаво! И какъв поглед има!

— Поглед, който утешава — забеляза госпожа Луиза.

— Е, виждате ли, че божията утеха не ви липсва? — запита старицата с тон на нежно ликуване. — И после, на вас не ви липсват и други основания за утеха, за надежда; вие имате момиченце, трябва да мислите и за него...

— Мисля. Ако не мислех за него, повярвайте ми, не знам каква лудост бих извършила.

— А момиченцето — подхвана колебливо старицата, — научи ли?

— Нищо не знае, клетата душица, нищо не знае: казахме ѝ, че татко ѝ е отпътувал, че ще се върне...

— Но като ви видя, не ви ли запита защо сте облечена в черно?

— Не. Каза ми дори, че в черно съм била по-хубава, че е по-добре да се обличам винаги така... — С дясната си ръка тя поднесе към лицето си бялата кърпичка, поръбена в черно, и избухна в неудържим плач, а с лявата дръпна надолу края на роклята, който в очите на Лаурана веднага се качи над коляното. Хлипайки, тя добави: — И наистина, така ще бъде винаги — винаги облечена в черно, винаги...

„Право е момиченцето“ — помисли Лаурана. Хубава жена, и черното ѝ стоеше чудесно. Хубаво тяло — закръглено, стройно, някакси отпуснато, дори и когато най-много се обтягаше. А пълното ѝ лице, но не като на жена, прехвърлила тридесетте години, а като на момиче, сияеше от кестенявите, почти златисти очи и от блясъка на съвършените зъби между месестите устни. „Би ми било много приятно да я видя да се усмихва“ — каза си той, но веднага загуби всяка надежда, че при тая обстановка, при тия разговори, нишката на които

поддържаше майка му, можеше да стане такова чудо. Ала то стана, когато заговори за аптекаря и за неговите развлечения, които всички му приписваха.

— Не казвам, че не е имал своите основания — клетата Лучия Спанò никога не е била красива. Бяхме заедно в колежа: и тогава беше такава, може би дори по-грозна. — Усмихна се, после отново стана мрачна: — Но моят съпруг какво общо имаше с тая история — и се разрида отново в кърпичката си.

VII

Че всяко престъпление е за следователите като картина, чиито веществени и така да се каже стилови елементи позволяват, ако са умно открити и анализирани, да се стигне до едно сигурно установяване на истината — това е неизбежен извод от всички детективски романи, които голяма част от хората жадно поглъщат. В действителност обаче нещата стоят другояче и коефициентите на ненаказаността и на грешката са високи не защото (или не само, или не винаги) умът на следователите е малко, а защото елементите, които едно престъпление предлага, са съвършено недостатъчни. Думата ми е за престъпление, организирано и извършено от хора, които имат добрата воля да съдействуват коефициентът на ненаказаността да бъде висок.

Елементите, които допринасят да се разкрият загадъчните или безпричинните престъпления, са откровеността на престъпниците, анонимният донос и случаят. И донякъде, само донякъде — прозорливостта на следователите.

За учителя Лаурана случаят се появи в Палермо през септември. Той вече беше от няколко дни в тоя град, като делегат в изпитна комисия на един лицей, когато в ресторанта, където се хранеше, срещна един свой училищен другар, когото отдавна не бе виждал, ала чийто политически възход следеше отдалече. Комунист: секретар на комитета в един малък град в Мадоние^[1], после областен депутат и накрая — депутат в Камарата. Припомниха си естествено ученическите години и когато споменаха клетия Рошо, депутатът каза:

— Много силно впечатление ми направи вестта за неговата смърт, защото той бе идвал петнайсет или двайсет дни преди това при мене. Не бях го виждал най-малко от десет години. Намери ме в Рим, в Камарата. Веднага го познах, не беше се променил... Ние може би сме се променили, макар и малко... Аз после си помислих, че неговата смърт има връзка с идването му в Рим при мене, но издирванията установиха, че е загинал само защото е бил в компанията на някой си,

който бил прелъстил някакво момиче... И знаеш ли защо идва при мене? За да ме попита дали съм склонен да изоблича в камарата, във вестниците и по събрания един първенец от вашия град, един, който държал в ръцете си цялата околия, който правел и развалял, който крадял, развърщавал, вършел черна борса...

— Един от нашия град ли? Наистина ли?

— Като си помисля добре, струва ми се, че не ми е казал изрично, че се отнася до някой от вашия град. Може би ми е дал да разбере това, може би съм останал с такова впечатление...

— Първенец, който държи в ръцете си околията, а?

— Да, това си спомням добре — точно тъй каза... Аз, естествено, му отговорих, че на драго сърце бих го изобличил, бих предизвикал скандал, но трябва да имам, разбира се, някои документи, някои доказателства... Отговори ми, че разполага с цяло досие, което щял да ми донесе... И вече не се обади.

— Естествено.

— Да, естествено — щом не е бил вече жив.

— Не че искам да ти противореча, но помислих, че твоето подозрение за някаква връзка между неговото идване в Рим и смъртта... Спомням си, че няколко дни той не се мярна никакъв, а после каза, че бил в Палермо, при баща си... Но ми се струва почти невъзможно Рошо да е искал да изобличава някого, да е разполагал с някакво досие... Ама ти сигурен ли си, че е бил Рошо?

— Е, и таз добра — отвърна депутатът, — но щом ти казвам, че съм го познал веднага, че никак не се е променил...

— Вярно е, че не се бе променил... Но не ти ли спомена името на лицето, което е искал да изобличи?

— Не.

— А не ти ли даде някое общо указание, някоя подробност?

— Нищо. Аз настоях да науча повечко, но той ми отговори, че се касаело за нещо много деликатно, много лично...

— Лично ли?

— Да, лично... И щял да ми каже или всичко, с документите в ръка, или нищо... И ти признавам, че когато го чух да казва, че трябвало да реши дали да ми каже всичко, или нищо, стана ми малко неудобно... Останах с впечатлението, че тия документи и това негово

идване при мене са свързани с някакво изнудване: ако работата успее — добре; ако не успее — пак при мене, с досието...

— Не, той решително не беше човек, който може да изнудва.

— А ти как тълкуваш такава едно поведение?

— Какво да ти кажа: странно, почти невероятно нещо.

— Извинявай, но и това, дето ти не можеш да допуснеш, че е искал да изобличи някого, нито да разбереш кого и поради каква причина, а пък си живял близко до него и си го познавал добре... Не ти ли се струва, че тук има някакво недоразумение?

— Чак толкоз близко до него не съм живял. Освен това той имаше затворен характер, никога не стигаше до откровеност. Затова никога не засягахме частни работи и разговаряхме за книги и за политика...

— А за политиката той какво мислеше?

— Мислеше, че да правиш политика, без да държиш сметка за нравствените начала...

— Куалункуизъм^[2] — изсъска депутатът.

— В тоя смисъл и аз съм донякъде куалункуист.

— Наистина ли?

— Това не ми пречи да гласувам за комунистическата партия.

— Добре, добре — одобри депутатът.

— Но с голямо затруднение, с голямо безпокойство.

— Че защо? — запита депутатът с развеселен и снизходителен поглед, обещаващ да срине веднага всеки довод, който Лаурана би му посочил.

— Да оставим това: ти няма да успееш да ме убедиш да гласувам против.

— Против кого?

— Против комунистическата партия.

— И таз добра! — възкликна депутатът, като се смееше.

— Не е чак толкова добра — промълви сериозен Лаурана и заговори отново за Рошо, който може би също тъй е гласувал за комунистите, макар че е избягвал грижливо да признае това. — От уважение към роднините си, тоест към роднините на жена си, всички дейни в политиката, начело с протойерея...

— Протойерей ли?

— Да, протойероят Розело, чичо на жена му... Затова именно Рошо, от уважение или може би за да избегне семейните разпри, не вземаше определени позиции. Трябва обаче да кажа, че напоследък, напротив, беше станал по-твърд, по-рязък в преценките си върху хората и работите в политиката. Думата ми е за политиката на управляващите.

— Може би са му отнели някой доход или някоя мисия...

— Не вярвам... Виж какво, той вече не беше това, което ти можеш да си представиш... Обичаше професията си, обичаше града, вечерите в клуба или в аптеката, лова, кучетата... Твърдя, че обичаше твърде много жена си и обожаваше момиченцето си...

— Че какво значение има това? Можел е също тъй да обича парите, да има някаква амбиция...

— Пари си имаше. И нямаше амбиции. И после човек, който е избрал да живее в един малък град и е решил да не се отдалечава от него, какви амбиции може да има?

— Ами да стане лекар на града, като едновременните лекари — да си живее от своето, да не взема пари за преглед и дори да дава на болните бедняци пари за лекарства...

— Нещо подобно. Обаче той печелеше добре, минаваше за добър лекар и в съседните села и градчета и много хора ходеха на преглед при него. И после, името беше много известно: Рошо, старият професор Рошо... Знаеш ли, аз мисля да го навестя.

— Но изобщо, ти мислиш ли, че смъртта на Рошо наистина може да се свърже със заетата позиция против неизвестния първенец?

— Не, това не. Външната страна на нещата е против това подозрение. Рошо умря, понеже се сдружи непредпазливо (казвам непредпазливо, защото той знаеше за заплахата) с аптекаря Мано — това е външната страна.

— Клетият Рошо! — промълви депутатът.

---

[1] Част от Апенините. — Б.пр. ↑

[2] От „Уомо куалункуе“, вестник, основан през 1944 година от Гулиелмо Джанини. От тоя вестник възниква политическо движение (куалункуизмът), което ратува за създаването на една аполитична държава „администраторка“ и което се проваля напълно в изборите през 1953 година. — Б.пр. ↑

VIII

Старият професор Рошо, чиято слава на окулист още се носеше в Западна Сицилия и дори вече преминаваше в мит, от около двайсет години бе изоставил катедрата и професията си. Надхвърлил деветдесетте години, по ирония на съдбата или за да се затвърди по-добре в мита на човек, който е предизвиквал природата, като е възвръщал на слепите зрението, сега самият той беше засегнат от природата в зрението и поразен от почти пълна слепота. Живееше в Палермо, в дома на един от синовете си, който, като окулист, вероятно беше също тъй способен, ала — според предубеждението на повечето хора — преживяваше от рентата на бащиното си име.

Лаурана се обади по телефона, за да разбере в кой ден и час е най-удобно да посети професора. Професорът, когото прислужницата уведоми, се яви на телефона и му каза да отиде веднага. Не защото бе успял да си спомни за стария другар на сина си, а защото беше зажаднял за хора в мрачната самота, в която живееше.

Беше пет часът следобед. Професорът седеше на терасата в едно кресло. Встрани имаше грамофон, от който се носеше — ту гръмовен, ту потреперващ и сподавен — гласът на един прочут актьор, който декламираше тридесетата глава от „Ад“.

— Виждате ли докъде съм стигнал? — подхвана професорът, като му подаваше ръка. — Да слушам от тоя „Божествената комедия“ — сякаш актьорът присъствуваше, а професорът имаше някакви лични основания да го презира. — Бих предпочел да ми я четете моят внук, който е на дванайсет години, или прислужницата, или портиерът, но те си имат друга работа.

Отвъд парапета на терасата, под воалите на югоизточния ветрец, блестеше Палермо.

— Хубав изглед! — възкликна професорът, посочи уверено и додаде: — Сан Джовани дели Еремити, дворецът Орлеан, кралският дворец. — Усмихна се. — Когато дойдохме да живеем в тая къща, преди повече от десет години, виждах малко повече. Сега виждам само

светлината, но като някакъв далечен бял пламък. За щастие, в Палермо има толкова много светлина... Но да оставим личните си нещастия... Значи вие сте били другар на покойния ми син.

— В прогимназията и в лицей. После той се записа да следва медицина, а пък аз литература.

— Литература. И сте учител, нали?

— Да, по италиански и история.

— А вие знаете ли, че аз съжалявам, защото не съм станал професор по литература? Сега поне щях да зная наизуст „Божествена комедия“.

„Натраплива идея е“ — помисли си Лаурана и каза:

— Но вие в живота си сте извършили нещо далеч по-друго от това да четете и обяснявате „Божествена комедия“.

— Смятате ли, че това, което съм извършил, има повече смисъл от това, което вършите вие?

— Не. Искам да кажа, че това, което правя аз, могат да го правят хиляди други хора, а това, което сте извършили вие, могат да го вършат малцина, десет или двама души в света.

— Приказки — каза старецът и сякаш задрямва. После внезапно запита: — А моят син в последно време как изглеждаше?

— Как изглеждаше ли?

— Искам да кажа: проявяваше ли загриженост, безпокойство, нервност?

— Не забелязах такова нещо. Но вчера, като говорех с един човек, който го е срещал в Рим, спомних си, че в последно време наистина беше малко променен, поне в някои неща. Но защо ми задавате този въпрос?

— Защото и на мене ми се струваше малко променен... Но вие казахте, че някакъв човек го срещнал в Рим?

— Да, в Рим, петнайсет или двама дни преди да стане нещастieto.

— Странно... Но дали случайно този човек не греши?

— Не греши. Той е приятел, училищен другар. Депутат е, комунист. Синът ви е ходил в Рим, за да се срещне с него.

— За да се срещне с него ли? Странно, наистина странно... Не вярвам да е било за някаква услуга. Макар комунистите да са и те в известна степен на власт, винаги е по-лесно да се постигнат услуги от

тия другите — и той посочи с ръка към двореца Орлеан, седалище на областното управление. — А тия, другите, синът ми ги имаше дори у дома си. И, както чувам, те са могъщи.

— Не е било точно услуга, която е трябвало да иска. Искал е нашият приятел да разобличи в Камарата злоупотребите и кражбите на един първенец.

— Моят син?! — смая се старецът.

— Да — и аз съм учуден от това.

— Наистина, той беше променен — каза сякаш на себе си старецът. — Беше променен. И не знам точно от кога, не мога да си спомня кога за пръв път забелязах у него някаква умора, някакво равнодушие, а също тъй и някаква твърдост в преценките, която ме накара да си спомня за майка му... Жена ми произлизаше от семейството на габелоти^[1], хора, които между 1926 година и 1930 година трябваше да направят много усилия, за да се отърват от мрежата, която Мори^[2] бе хвърлил върху тях... И тя, жена ми, не обичаше ближния си, но може би е по-право да се каже, че не разбираше, и никой не би ѝ помогнал да разбира, а аз, по-малко от всеки друг... Но за какво говорехте?

— За сина ви...

— Да, за сина ми... Той беше интелигентен, но неговата интелигентност беше спокойна, мудна. И беше много честен... Може би от страна на жена ми бе наследил голяма привързаност към земята, към полята. Само че, докато дядо му, бащата на жена ми, и жена ми живееха на полето като диваци, моят син живееше с много литература, струва ми се... Той беше момък, мъж от ония, които минават за прости, а пък са дяволски сложни... Затова на мене не ми хареса, че със своя брак се пъкна във фамилия на католици... Казвам католици ей така, на дума, защото аз в живота си никога не съм срещал истински католик, а пък скоро ще навърша деветдесет и две години... Има хора, които в живота си са изяли половин салма^[3] майорско жито^[4] във вид на нафора, и пак са винаги готови да пъкнат ръка в чуждия джоб, да ритнат в лицето някой умиращ или да стрелят в гърба на някой здравеняк... Вие познавате ли снаха ми, роднините ѝ?

— Не отблизо.

— Аз никак. Срещал съм снаха си няколко пъти и само един път оня неин чичо каноник или протојерей или дявол го знае какъв е.

— Протойерей.

— Много благ човек. Искаше да ме обърне в своята вяра. За щастие, беше на път, иначе в края на краищата щеше да ми доведе неочаквано папата... Не можа да разбере, че съм религиозен човек... Но снаха ми е много красива, нали?

— Много красива.

— Или може би много жена, от ония, за които, когато бях млад, казвахме, че са жени за легло — рече старият професор с тон на обективен познавач, сякаш не говореше за съпругата на своя син, сега мъртъв, и раздвижи ръце, за да очертае изтегналото се тяло. — Струва ми се, че тоя израз сега вече не се употребява, жената падна от загадъчността на алкова и на душата. И знаете ли какво мисля? Че католическата църква днес отбелязва най-голямата си победа: мъжът най-сетне мрази жената. Тя не успя да направи това дори и в най-мрачните и най-тежки векове. Но днес успя. И може би някой богослов ще каже, че в случая провидението е проявило хитрост: мъжът е смятал, че и в еротиката върви по главния път на свободата, а пък е свършил всъщност в древната клопка!

— Да, може би... Макар в християнския свят тялото на жената никога да не е било тъй превъзнасяно, тъй излагано, както днес. А и търговската реклама сочи предназначението на жената в това да примамва, да обайва.

— Вие казахте една дума, която съдържа решително същността на въпроса: изложено, тялото на жената е изложено. Изложено, както едно време оставяха изложени обесените... с една дума, наказанието е изпълнено... Но аз се разбъбрих твърде много, по-добре е да си почина малко...

Лаурана разбра тия думи като сбогуване и веднага стана на крака.

— Не мърдайте — каза старецът, разтревожен, че ще му избегне толкова скоро редкият случай да поразговаря.

И сякаш той задряма отново, плъзна се в съня със своя хубав медален профил — такъв, какъвто после поколения студенти щяха да го виждат на бронзов барелеф в преддверието на университета, с един от ония надписи под него, на които, ако им обърнат внимание, се смеят. „Така ще се плъзне в смъртта“ — помисли Лаурана и остана да го гледа с известно безпокойство, докато старецът, все така

неподвижен, сякаш продължавайки да развива мисълта, в която се бе затворил, каза:

— Някои неща, някои факти по-добре е човек да ги остави в мрака, в който са... Поговорката, правилото гласи: мъртвият си е мъртъв, да помогнем на живия. Ако вие кажете тая поговорка на някой северняк, той ще си представи сцената на някоя крамола, в която има един убит и един ранен, и за него е разумно да остави на място мъртвия и да се погрижи да спаси ранения. Сицилианецът обаче вижда убития мъртвец и убиеца — и живият, на когото трябва да се помогне, е именно убиецът. А какво е мъртвият за сицилианеца, може би е разбрал Лауренс, който е допринесъл за прогонването на ероса в дъното на чувала: мъртвецът е смешна душа от чистилището, един малък червей с човешки черти, който подскача върху нажежени тухли... Но, разбира се, когато мъртвият е от нашата кръв, трябва да се направи всичко, щото живият, тоест убиецът, да отиде скоро при мъртвия сред пламъците на чистилището... Аз не съм сицилианец до такава степен: никога не съм бил наклонен да подпомагам живите, тоест убийците, и винаги съм мислил, че затворът е по-конкретно чистилище... Но в края на моя син има нещо, което ме кара да мисля за живите, което внася в душата ми известна тревога за живите...

— Живите, които са убийците ли?

— Не, не ми е думата за тези живи, които пряко са го убили, а за живите, които са го направили равнодушен, които са го накарали да види някои неща от живота, да извърши някои други... На възраст като моята, човек, който е имал щастието да стигне до нея, е наклонен да мисли, че смъртта е волев акт; в моя случай, един малък волев акт: в някой момент ще ми омръзне да слушам гласа на тоя — и той посочи грамофона — и шума на града, прислужницата, която, от шест месеца пее за една сълза върху лицето, и снахата, която от десет години всяка сутрин се осведомява за здравето ми с едва забулената надежда да научи най-сетне, че вече съм до амина, и ще реша да умра тъй, както някой затваря телефона, когато на другата страна има някой досаден човек или някой глупак... Но искам да кажа, че у някой човек може да има някаква опитност, някаква мъка, някаква мисъл, някакво душевно състояние, поради което смъртта в края на краищата е само формалност. И в такъв случай, ако има отговорни, трябва да ги потърсим между най-близките. В случая със сина ми, би могло да се

започне с мене, защото бащата е винаги виновен, винаги. — Угасналите му очи сякаш се губеха в далечината на миналото, на спомените. — Както виждате, аз също съм един от живите, на които трябва да се помогне.

Лаурана допусна, че в тия думи имаше някакво двусмислие, или само някаква тъмна, мъчителна догадка. И запита:

— Имате ли предвид нещо определено?

— О не, нищо определено. Нали ви казах, мисля за живите. А вие?

— Какво да ви кажа... — отвърна Лаурана.

Настъпи мълчание. Лаурана стана, за да се сбогува. Старецът му подаде ръка и каза:

— Това е проблем — и може би имаше предвид престъплението, може би живота.

---

[1] Габелот — сицилийска дума. Човек, който наема земи от собственика, за да ги дава под наем на други да ги обработват. Използвач и на едните, и на другите. — Б.пр. ↑

[2] Чезаре Мори — областен управител, изпратен от Мусолини в Сицилия с неограничена власт, за да се справи с мафията. — Б.пр. ↑

[3] Салма — стара мярка, която в различните области на Италия има различен обем. — Б.пр. ↑

[4] Майорско жито (на италиански: grano maiorchino). Лесно се мели и се получава много бяло брашно. Името му произлиза от Майорка (Испания). — Б.пр. ↑

IX

Завърна се в града в края на септември. Нямахше нищо ново, както веднага го осведоми Розело в клуба, като го дръпна настрана, за да не чуе ужасният полковник. Но Лаурана имаше какво да разкаже на Розело: за срещата с депутата, за историята с ония документи, които Рошо бе обещал на политика при условие да предизвика скандал.

Розело остана смаян. Той изслуша разказа, като възкликваше непрекъснато „Я гледай ти!“, а после започна да се ядосва, като задаваше въпроси и се опитваше да си припомни някой знак, някоя дума на Рошо, с която тая невероятна история можеше по някакъв начин да се свърже.

— Аз предполагам, че ти знаеш нещо за тая история — каза Лаурана.

— Нещо ли? Та аз просто съм смаян!

— Навярно би се намерило някакво обяснение във факта, че той се е готвел да нападне някого от твоята партия и е искал ти да не се месиш и да го убедиш да се откаже от намерението си. Рошо беше твърдоглав, но понякога и крайно податлив. Ако ти беше узнал, щеше да се намесиш, за да окажеш натиск върху него, за да го укротиш — нямахше да можеш естествено да останеш равнодушен пред една заплаха против човек от твоята партия и следователно против самата партия...

— Когато се отнася до рода, до някого от рода, няма партия, която да заслужава жертва. Ако беше се обърнал към мене, щеше да бъде напълно удовлетворен.

— Но може би тъкмо това не е искал — да изложиш положението си в партията заради въпрос, който се е отнасял до него. И той действително е казал, че се касаело за нещо деликатно и лично.

— Деликатно и лично... Но уверен ли си, че не е споменал имена, че не е дал някое указание, което може да помогне, макар и за приблизително разпознаване на тоя първенец?

— Нищо не е издал.

— Знаеш ли какво ще направя? Ще се обадя по телефона на братовчедката си и после ще идем заедно у нея. Трябва да е казал нещо на жена си... Ела.

Те отидоха на телефона. Розело каза на братовчедката си, че учителят Лаурана е научил някои неща, някои непонятни неща, които може би само тя е в състояние да обясни, и я запита, дали няма да я безпокоят, ако се качат при нея, в един може би неудобен час.

— Да вървим — каза Розело, като сложи слушалката.

Госпожата държеше ръка върху сърцето си, от вълнение, че ще научи неща, които учителят Лаурана щеше да ѝ разкаже. Тя остана смаяна от отиването на мъжа ѝ в Рим и като гледаше братовчедка си, промълви:

— Той навярно е ходил там, когато каза, че ще отиде в Палермо две или три седмици преди нещастieto.

Но за останалото не знаеше нищо. В последно време нейният мъж като че ли е бил малко угрижен, говорел малко, често страдал от главоболие.

— Неговият баща, старият професор Рошо, също ми каза, че в последно време синът му е изглеждал променен.

— Вие сте видели моя свекър?

— Оня ужасен старец! — намеси се Розело.

— Да, споходих го... Той си има своите приумици, но е трезв, бих казал — безпощаден...

— Човек без вяра — каза госпожата. — И как може да живее човек без вяра?

— Исках да кажа интелектуално безпощаден... А колкото се отнася до вярата, смятам, че я има.

— Няма вяра — обади се Розело. — Той е безбожник, от най-закоравелите, които не се трогват дори пред смъртта.

— Аз не допускам, че е безбожник — противопостави се Лаурана.

— Той е антиклерикал — намеси се госпожата. — Веднъж му отидохме на гости заедно с чичо протоiereя — аз, моят съпруг и протоiereят... Какво каза той тогава! Тръпки ме полазиха, вярвайте ми — и тя кръстоса ръце, за да притисне хубавите си голи мишници, сякаш отново я полазиха тръпки.

— Е, какво каза?

— Неща, които не мога да повтора, неща, които никога не бях чувала през живота си... А клетият ми чичо, протойерейт, който държеше в ръка своето малко сребърно разпятие и му говореше за милост, за любов...

— Действително, той ми каза, че протойерейт е много благ човек.

— Той наистина може да каже това — рече госпожата.

— Чичо, протойерейт, е светец — отсече Розело.

— Не, това не може да се каже, не бива да се казва. Ние не можем да създаваме светците — изясни госпожата. — Чичо, протойерейт, това да, може да се каже — има голямо сърце, което кара човека да мисли за светостта.

— Вашият съпруг — подхвана Лаурана — физически приличаше много на баща си; приличаше малко на него и по начина си на мислене.

— На оня стар грешник?! Но, моля ви се!... Моят съпруг хранеше голямо уважение към чичо ми протойерея, към църквата. Всяка неделя ме придружаваше на богослужението. Тачеше петъка и никога не е проявил присмех или съмнение спрямо религиозните работи... А аз, колкото и да го обичах, допускате ли, че бих се омъжила за него, ако се съмнявах, дори само ако се съмнявах, че мисли като баща си?

— Наистина — каза Розело, — него човек мъчно можеше да го разбере. Какво мислеше за религията, за политиката, смятам, че дори и ти, неговата съпруга, не можеш да кажеш с положителност...

— Положително е, че беше внимателен към хората — отстъпи госпожата.

— Е, да... Но от това, което ни каза сега Лаурана, е ясно, че е бил затворен човек, че не е доверявал дори на тебе мислите и плановете, които е имал в главата си.

— Това е вярно — въздъхна госпожата и като се обърна към Лаурана, запита: — Но на баща си нищо ли не е казал, дори на баща си?

— Нищо.

— И на депутата е казал, че се касаело за нещо деликатно и лично, така ли?

— Да.

— И обещал да му даде документи?

— Цяло досие.

— Слушай — предложи Розело на братовчедката си, — не можем ли да хвърлим поглед в чекмеджетата му, върху книгата му?

— Аз желая всичко да се запази както той го е оставил, нямам смелост да бъркам в нещата му.

— Но въпросът е да се освободим от една мисъл, от едно безпокойство... И после, знам ли, ако някой е постъпил несправедливо към него, аз, от почит към паметта му, заради любовта, която хранех към него, мога и да продължа, да отида докрай...

— Прав си — съгласи се госпожата и стана.

Висока, с набъбнали гърди и голи чак до гъстия кичур на мишниците ръце, окрилена от парфюм, в който някой по-опитен нос и някоя по-малко пламенна натура биха различили „Валенчага“ от потта, за миг тя се изправи до учителя, подобно на Самотракската Победа, която се изкачва по стъпалата на Лувр.

Заведе го в кабинета — малко мрачна стая или само наглед такава, поради светлината, която, като падаше върху писалищната маса, оставяше в сянка строгите лавици, натъпкани с книги. На масата имаше разтворена книга.

— Четях я — обясни госпожата.

Като държеше двата си пръста посред книгата, за да не се разбъркват страниците, Розело я затвори и прочете заглавието — „Писма до госпожа...“

— Какво представлява? — запита Лаурана.

— Много интересна, от един поляк.

— Той четеше толкова много — каза госпожата.

С още по-голяма деликатност от тая, с която я взе, Розело сложи отворена книгата върху писалищната маса.

— Да видим първо чекмеджетата — каза той и отвори първото.

Лаурана се наведе над отворената книга. Погледът му попадна на една фраза — „Само действието, което засяга реда на една система, поставя човека в жестоката светлина на законите“, после, разширявайки обхвата на зрителното поле върху страницата, сякаш разтваряше някаква диафрагма, без да плъзга поглед по редовете, той позна мястото от разсъждението, контекста, където писателят говори за Камю, за „Чужденецът“. „Редът на една система! А къде е тук

системата? Имало ли е, ще има ли някога? Да бъдем чужденци в истината или във вината и едновременно в истината и във вината, е разкош, който можем да си позволим, когато съществува редът на една система. Стига да не искаме да смятаме за система тая, в която клетият Рошо изчезна. В такъв случай човек е повече чужденец в ролята на палача, отколкото в тая на осъдения; повече в истината, ако управлява гилотината, и по-малко, ако е под нея.“

Търсеше и госпожата. Тя бе клекнала пред най-долното чекмедже на писалищната маса, в мрежата, образувана от играта на светлината и сянката — с голи ръце, с лице, загадъчно потънало в тъмната маса на косите. Мислите на Лаурана се стопиха в тъмното слънце на желанието.

Госпожата затвори чекмеджето и се изправи пъргаво на крака.

— Нищо — каза тя, но без досада, като че ли това търсене беше само за да задоволи братовчедата си.

— Нищо — додаде и Розело, със същия тон, като подреждаше последната папка книга.

— Може да е имал и някоя касетка в банката, знам ли? — продума Лаурана...

— За това мислех и аз — каза Розело, — утре ще гледам да науча нещо.

— Не е възможно — той знаеше, че тук никой не пипа нещата му, книгите му и книгата му, нито аз... Беше придирчив — възрази госпожата с тон, от който се подразбираше, че тя самата не е придирчива.

— Не ще и дума, тук има някаква загадка — додаде Розело.

— Ама ти смяташ ли, че тая история с депутата-комунист и с документите има нещо общо с неговата смърт? — запита го братовчедката му.

— Ни най-малко. — И като се обърна към Лаурана, запита: — Ти какво ще кажеш за това?

— Че кой може да каже?

— О! — възкликна, почти извика госпожата. — Значи вие мислите?...

— Не, не мисля... Но работата е там, че щом полицията тъпче на едно място в задънената улица на несъществуващи галантни приключения на аптекаря, всички предположения са добри.

— Ами писмото? Заплашителното писмо, което е получил аптекарят, къде го слагате? — запита Розело.

— Да, ами писмото? — настойчиво повтори въпроса госпожата.

— Слагам го — отвърна Лаурана — в хитрата сметка на убийците: аптекарят е лъжлив прицел, човек за прикритие...

— Наистина ли допускате това? — запита госпожата, смаяна и смутена.

— Не, не го допускам.

Госпожата сякаш се ободри. „Втълпила си е, че мъжът ѝ е убит заради аптекаря и смята, че всяко друго предположение помрачава паметта му, преклонението пред личността му“ — помисли Лаурана и се укори, задето я смути с това свое предположение, което в действителност не смяташе за съвсем неоснователно.

Х

— Първенец, който подкупва, който търгува на черна борса, който краде... Вие за кого бихте помислили?

— В града ни ли?

— Може би в града ни, може би в нашия край, може би в окръга.

— Вие повдигате труден въпрос — каза енорийският свещеник на църквата „Св. Ана“. Защото ако се ограничим с нашия град, дори и децата, които още не са се родили, могат да отговорят на въпроса... Но ако се разпрострем в нашия край, в окръга, ще се объркаме, ще ни се завие свят...

— Да се ограничим в нашия град — предложи Лаурана.

— Розело, адвокатът Розело.

— Невъзможно.

— Кое е невъзможно?

— Да бъде той.

— Че той подкупва, краде и търгува на черна борса ли?... Е, тогава извинявайте, но трябва да ви кажа, че вие нищо не виждате и нищо не чувате...

— Не, не... Искам да кажа: невъзможно е човекът, с когото говорих, да е имал предвид него. Невъзможно е.

— Че кой е тоя човек, с когото сте говорили?

— Не мога да кажа името му — отвърна Лаурана изчервен, като избягваше погледа на енорийския свещеник, който изведнъж се изостри.

— Ама, драги Лаурана, тоя човек не ви ли каза името на първенеца, не ви ли каза името на града? Той ви е дал признаци, които, вярвайте ми, прилягат — като изключим ония порядъчни граждани, които вече са били хванати и пребивават в родните затвори — на хиляди хора... И от тая голяма армия вие искате да извлечете своя човек, своя първенец? — учуди се свещеникът и се усмихна съчувствено, снизходително.

— Наистина, аз бях помислил, че човекът, чието име не мога да спомена, е имал предвид някой от нашия град... Но щом вие казвате, че в нашия град е само Розело...

— Розело е най-големият, за когото човек веднага се сеща; той е единственият, който влиза в категорията на първенците, строго казано. После идват малките. Някой може да сложи и мене в букета на малките...

— О, не! — противопостави се Лаурана, без да е убеден.

— Напротив, да, и може би с основание... Но, повтарям, Розело е най-големият... Вие имате ли точна представа какво е Розело? Искам да кажа — в неговите черноборсови сделки, в приходите, в неговата публична и скрита сила? Защото, какво представлява като човек, лесно можем да разберем: глупак, не лишен от хитрост, който, за да постигне някоя длъжност или за да я запази (някоя добре платена длъжност, разбира се) е готов да мине през трупа на всекиго... Само не през трупа на своя чичо протойерей, естествено.

— Знам какъв човек е, но нямам точна представа за силата му. Вие сигурно ще сте по-осведомен от мене.

— И то още как. Розело участва в административния съвет на фирмата „Фурарис“ — петстотин хиляди лири на месец, и е технически консултант на същата фирма, с възнаграждение няколко милиона годишно; съветник е в банката „Тринакрия“ — други няколко милиона; член е на изпълнителния комитет на „Вешерис“ — петстотин хиляди на месец; председател е на едно дружество за вадене на скъп мрамор, финансирано от „Фурарис“ и от „Тринакрия“, което действа, както всички знаят, в зона, където не би могло да се намери парче мрамор дори ако нарочно го оставеха там, защото веднага би изчезнало в пясъка; окръжен съветник — служба, от която няма материални облаги, тъй като заседателните едва му стигат за бакшиш на портиерите, но му носи почит... Вие знаете, че в окръжния съвет той откъсна съветниците християндемократи от съюза им с фашистите и ги съюзи със социалистите. Това е едно от първите действия в тоя смисъл, които бяха извършени в Италия... Затова именно се радва на уважението на социалистите. А ще има също и уважението на комунистите, в случай че се очертае някое друго изместване наляво на партията му и той успее и тоя път да изпревари времето... Мога дори да ви кажа, че комунистите в окръга вече поглеждат към него с плаха

надежда... А сега да дойдем до неговите частни работи, които аз зная само донякъде: места за постройки в околния град, а казват също и в Палермо; няколко строителни дружества в ръце; една печатница, която работи непрекъснато за учреждения и обществени организации; едно дружество за превоз... После идват най-тъмните сделки — тук човек не бива да си пъха носа, дори от чисто и безкористно любопитство... Ще ви кажа само това: ако някой ми каже поверително, че той набира проститутки за публичните домове по света, ще повярвам, без да ми се закълне.

— Никога не бих го повярвал — каза Лаурана.

— Естествено... Но знаете ли как стои работата? Веднъж в някаква книга по философия, по повод на относителността, прочетох: Фактът, че ние с просто око не виждаме краченцата на червеите в сиренето не е основание да смятаме, че червеите не ги виждат... Аз съм един червей от същото сирене и виждам краченцата на другите червеи.

— Забавно.

— Не е много забавно — каза енорийският свещеник и като изкриви лицето си от отвращение, добави: — Винаги сме между червеи.

Тая горчива реплика отнесе Лаурана на ръба на откровеността. Ами ако разкажеше на енорийския свещеник всичко, което знаеше за престъплението и за Рошо? Дали един умен, проникателен човек, с широк и непредубеден опит, не беше в състояние да намери ключа на загадката? Но съобрази, че енорийският свещеник говореше твърде много, че обичаше да се представя в образа на свободен, непредубеден, покварен човек. Освен това, знаеше се, че той мрази много протойерея и ако научеше нещо, което хвърля по някакъв начин сянка върху рода на протойерея, нямаше да се въздържа да го украси и разпространи. В това негово недоверие обаче играеше несъзнателно роля и отвращението към лошия свещеник, макар в светлината на съзнанието за него да не съществуваха добри свещеници; същото отвращение към свещеника на църквата „Св. Ана“, което майка му не криеше: на неговото неприлично поведение, както се изразяваше, тя противопоставяше невинното поведение на протойерея.

— Като изключим Розело, кой друг в окръга има тъй да се каже същите качества?

— Чакайте да помисля — отвърна свещеникът. После запита: — Трябва ли да изключим депутатите, сенаторите?

— Да ги изключим.

— Тогава комендатор Федели, адвокатът Лавина, доктор Якопито, адвокатът Анфосо, адвокатът Еванджелиста, адвокатът Бояно, учителят Камерлато, адвокатът Макомер...

— Изглежда, че загадката е неразрешима.

— Е, да, неразрешима е, нали ви казах по-рано... Те са твърде много, твърде много, повече, отколкото може да допусне някой, който не е в същото сирене... Но вие, извинявайте, какъв интерес имате да решавате тая загадка?

— Любопитство, обикновено любопитство... Срегнах, знаете ли, във влака един познат и той ми говори за едного от нашия край, който преуспявал по непозволен начин...

Откакто бе започнал да се интересува от престъплението, Лаурана лъжеше с известна лекота, и това малко го смущаваше, сякаш бе открил в себе си някаква скрита наклонност.

— Тогава... — рече свещеникът и запрати с движение на ръка малката загадка по дяволите. Но не изглеждаше съвсем убеден.

— Съжалявам, че ви накарах да загубите част от времето си — извини се Лаурана.

— Четях Казанова, достоверния текст на спомените му... На френски — добави той с известно задоволство.

— Аз още не съм го чел — каза Лаурана.

— Не че са много различията с текста, който вече знаем и който е малко по-цветист, може би... И си мислех, че най-интересното нещо, ако преценяваме тия спомени като един вид наръчник по еротика, е това, че да съблазниш две или три жени едновременно е по-лесно, отколкото да съблазниш само една.

— Наистина ли? — учуди се учителят.

— Уверявам ви — отвърна свещеникът, като сложи ръка върху гърдите си.

XI

Лаурана си спомняше много добре, че до навечерието на престъплението Рошо и Розело се поздравяваха, говореха си... Не че проявяваха помежду си роднинска задушевност или приятелска сърдечност, защото факт е, че Рошо се държеше като чужд с всекиго, дори и с аптекаря Мано, който му беше постоянен другар в лова — нещо, което можеше да се сметне за студенина и равнодушие от негова страна. После, в разговорите неговото участие се свеждаше до отговорите, и колкото по-многобройна биваше компанията, толкова повече той се затваряше в някакво съсредоточено и отдалечено мълчание. Само с някой стар другар като Лаурана, усамотили се настрана двамата, се отпускате малко в разговора. И можеше да се предположи, че правеше така и с аптекаря през дългите дни на лова.

Отношенията с братовчеда на жена му изглеждаха и в последно време непроменени: в лаконичността на Рошо впрочем би било трудно да се отбележи някаква промяна. Във всеки случай те си говореха — и тоя факт препречваше пътя на съмнението, че Рошо е подготвял някакъв капан за своя роднина. Ако, разбира се, не му се припише скрито и тънко вероломство — не рядка в тоя край способност да скриваш грижливо враждебността си спрямо някое лице, като в същото време го поразяваш с най-подлите средства. Но върху това предположение Лаурана не искаше дори да разсъждава.

На точката, до която бе стигнал, не му оставаше нищо друго, освен да зарече тая история, да не мисли повече за нея. През ваканцията тя беше едно развлечение, наистина май неразумно. Сега отваряха училищата и той трябваше да подхване отново трудния живот с всекидневното пътуване до окръжния град, тъй като майка му беше привързана към града и дома си и решително отхвърляше предложението му да се прехвърлят в окръжния град. И макар че той се смяташе донякъде жертва на това поведение на майка си, да се завърне в града след часовете в училище, да живее в старата и голяма

къща, в която бе роден, беше за него удоволствие, от което никога не би се отказал.

Неудобно беше обаче разписанието на рейса: Лаурана тръгваше сутрин в седем, пристигаше след половин час в окръжния град, след това трябваше да обикаля повече от половин час, докато стане време за училище, или да прекара тоя половин час в учителската стая или в някое кафене; после трябваше да чака да стане един и половина, за да си отпътува и да пристигне в къщи в два... Тоя живот от година на година ставаше за него все по-тежък, поради напредването на възрастта му.

Съветът, който всички (с изключение на майка му) му повтаряха — да се научи да кара лека кола и после да си купи една, винаги му се струваше неподходящ за възрастта му, за нервите му, за разсеяността му, а и за страховете на майка му. Но сега, когато се чувствуваше по-уморен и ленив, а му предстоеше да води цяла година занятия в училище и да пътува с рейса, реши да опита. Впрочем, ако още при първите опити да кара проявеше по преценка на ръководителя липса на рефлексии и внимание, той щеше веднага да прекъсне и с примирение да се върне отново към старите, макар и вече по-тежки навици.

Това незначително решение трябваше да изиграе съдбоносна роля. Всъщност той още съвсем не бе успял да избие от главата си мисълта за смъртта на Рошо (и на аптекаря), но все отлагаше да се занимае сериозно с тоя въпрос. Обаче срещата по стълбите на съдебната палата, където бе отишъл да си извади удостоверение за съдимост, необходимо, за да може да влезе в числото на дипломираните шофьори, отприщи нов елемент от загадката. Случаят се прояви за втори път, но сега вече изпълнен със смъртна съдбовност.

И тъй, той се изкачваше по стълбите на съда, като се отдаваше мазохистично на ония опасения, типични за италианеца, който влиза в лабиринта на някое държавно учреждение, свързано отгоре на това с правосъдието. И ето че се озова пред Розело, който слизаше с двама мъже, единият от които Лаурана позна веднага — депутатът Абело, ценен от своите привърженици като образец на нравственост и ученост. За тая своя ученост той бе дал много пъти убедителни доказателства, като посочваше, че у свети Августин, свети Тома, свети Игнатий и у всеки светец, който е хващал перото или чиито мисли са

били събрани от някой съвременник, марксизмът е бил победоносно преодолян. Преодоляванията бяха неговата сила във всяка област.

Розело сякаш се зарадва от тая среща, която му даваше възможност да представи на Лаурана, който си зобваше от културата, тоя властелин в културата, какъвто беше депутатът Абело. Действително той ги представи и депутатът, подавайки ръка на Лаурана, разсеяно промълви: „Драги приятелю“, ала стана повнимателен, когато Розело каза, че Лаурана, учител в класическия лицей, се занимава и с литературна критика.

— С литературна критика ли? — запита депутатът, като се намръщи изпитателно. — Че какво сте писали в областта на критиката?

— Дребни работи: върху Кампана, върху Куазимодо...

— Ох, ох, върху Куазимодо! — възкликна депутатът разочарован.

— Не ви ли харесва?

— Никак. Сицилия днес има само един голям поет, Лучано де Матия... Знаете ли го?

— Не.

— „Чуй, Федерико, гласа ми, който стига до тебе с вятъра на чайките...“ Не сте ли го чували? Това е едно чудесно стихотворение от Де Матия, посветено на Федерико II^[1], потърсете го, прочетете го.

В помощ на Лаурана, смазан от могъщата култура на депутата, и с усмивка, която показваше колко приятелска и съчувствена е тая помощ, се намеси Розело, който запита:

— Е, по какъв случай насам? Имаш ли нужда от нещо?

Лаурана обясни, че е дошъл да си извади свидетелство за съдимост, като спомена и защо му трябва. През това време той разглеждаше с неопределено любопитство човека, който беше в компанията на Розело и на депутата и който се бе дръпнал настрана. Някой помощник за дребни поръчки на депутата или клиент на Розело. Очевидно селянин. Но това, което будеше любопитство във външността му, беше контрастът между очилата с лека металическа рамка — от ония, които носят американците на известна възраст, като Труман изобщо, — и широкото, твърдо лице, обгорено от слънцето. И може би от досада, че е предмет на любопитство, макар неопределено и разсеяно, човекът извади от джоба си пакетче и от пакетчето — пура.

Депутатът подаде ръка на Лаурана с едно „Драги приятелю“, което сега носеше повече отпечатъка на презрението, отколкото на разсеяността. Докато я стискаше, учителят забеляза червения и жълтия цвят на пакетчето, което човекът пъхваше в джоба си. Сбогува се с Розело и кимна разсеяно на човека, останал настрана.

След двадесет минути Лаурана излезе от съда забързан, понеже имаше в училище още един час. Когато минаваше пред една тютюнопродавница, онова пакетче пури, ония цветове внезапно блеснаха в ума му. Той не усети как влезе вътре и поиска едно пакетче „Бранка“.

В миговете, в които ръката на тютюнопродавеца се придвижи по дължината на лавицата, за да се спре на преградката с пурите „Бранка“, пулсът на Лаурана се ускори и главата му пламна от вълнение, както става с играча на рулетка, който следи крайното бавно движение на топчето върху квадранта. И ето пакетчето с пурите „Бранка“ на щанда: жълто и червено. Толкова силно и парливо беше чувството, че е рискувал и спечелил, че си помисли — „*jaune et rouge*“^[2], като имитираше, може би мислено, може би на глас, напевния тон на някое крупие; може би на глас, защото тютюнопродавецът за миг го погледна в недоумение. Плати и си излезе. Ръцете му трепереха, когато отваряше пакетчето. И докато вадеше и запалваше една пура, като отлагаше несъзнателно удоволствието да размишлява върху ослепителния елемент, който се прибавяше към другите елементи, които вече знаеше Лаурана се отвлече при мисълта, че жълт цвят върху таблото на рулетката няма. И видя отново игралните зали на Монтекарло, където веднъж бе присъствувал с безумните очи на Иван Можухин — Матия Паскал^[3].

Пристигна в училище, когато вече директорът бе излязъл в коридора, за да наглежда класната стая, в която учениците бяха започнали да вдигат шум.

— Господин Лаурана, господин Лаурана! — укори го меко той.

— Извинете ме — каза Лаурана, като влизаше в класната стая със запалена пура в ръка. Беше доволен, смутен, объркан.

Неговите ученици отбелязаха на висок глас появата на пурата.

---

[1] Федерико (1272–1337), крал на Сицилия. — Б.пр. ↑

[2] Френски: „жълто и червено“. — Б.пр. ↑

[3] Матия Паскал — герой на филма „Покойният Матия Паскал“, по прочутия едноименен роман от италианския писател Луиджи Пирандело. — Б.пр. ↑

XII

От това, което Лаурана знаеше за него, човекът, който пушеше пури „Бранка“, можеше да бъде наемен убиец, а можеше да бъде и професор от Далас, дошъл да бозае от пълната със знания гръд на депутатата Абело. Само инстинктът, изтънчен у него както у всеки сицилианец от дълга поредица опити и страхове, го предупреждаваше за опасността, така, както кучето усеща по следите на таралежа, преди да го е видяло, болката от бодлите и жално вие.

От срещата, която същата вечер има с Розело, неговото предчувствие се потвърди.

Преди още да го поздрави, Розело го запитва.

— Какво впечатление ти направи депутатът?

При тези думи той се усмихваше от задоволство и гордост.

След като помисли, Лаурана отговори двусмислено:

— Достоен е за възхищението, на което се радва.

— Аз съм доволен от тази твоя преценка, наистина съм доволен. Той е голяма личност, необикновен ум... Ще видиш, че рано или късно ще го направят министър.

— На вътрешните работи — каза Лаурана, като издаде неволно своята ирония.

— Защо на вътрешните работи? — запитва подозрително Розело.

— Ами къде искаш да сложат един човек като него, в министерството на туризма ли?

— Естествено, ония в Рим трябва да разберат и да му дадат някое важно, ключово министерство.

— Ще разберат — потвърди Лаурана.

— Дано... Защото ще бъде истински грях, ако човек като него, в един толкова деликатен момент в политическия ни живот, в историята ни, не бъде използван за това, за което е годен.

— Но, ако не греша, неговите позиции са надясно. И може би в някой момент, в който се отива наляво...

— Ако искаш да знаеш, десничарството на депутата е по`наляво от китайците... Какво значи дясно крило, ляво крило? За него тия различия са безсмислени.

— Това ме радва — рече Лаурана и след малко запита, уж разсеяно: — А кой беше оня господин, който придружаваше депутата?

— Един от Монталмо, един добър човек. — Но веднага доби суров вид, очите му станаха неподвижни и студени. — Защо искаш да знаеш?

— Така, от любопитство... Стори ми се интересен тип.

— Да, наистина е интересен тип — промълви Розело с глас, в който прозвуча неясна подигравка и заплаха.

Лаурана го побиха тръпки от уплаха. Опита се да прехвърли разговора върху депутата.

— Но депутатът Абело — запита той — приема ли напълно линията, която следва вашата партия?

— Че защо не? В продължение на двайсет години залягахме надясно, сега е време да залягаме наляво. С това нищо не се променя.

— Ами китайците?

— Китайците ли?

— Искам да кажа: нали депутатът е по`наляво от китайците...

— Ето какво сте вие, комунистите — от една фраза правите цяло въже и обесвате човека на него... Аз казах така, за да обясня, че е наляво като китайците... Ако ти прави удоволствие, мога и да ти кажа, че е надясно като Франко... Той е необикновен човек, който има толкова големи идеи, че тая десничарска дребнавост и тая левичарска дребнавост, нали ти казах вече, за него са безсмислени... Но извинявай, за това ще говорим друг път: имам работа, трябва да се прибера в къщи.

При тези думи Розело си тръгна с малко помръкнало лице, без да се сбогува.

След половин час се върна напълно променен: весел, сърдечен, склонен към шеги. Но Лаурана забеляза напрежението, безпокойството, страха, които го караха да се върти, „като атроп — помисли си той, — като атроп, мъртвешка глава, около лампата“; и образът, излязъл от страниците на „Престъпление и наказание“, свърши, поради лош занаятчийски навик, смазан в бележка под текста към Гоцано, в бележка под текста към Монтале^[1].

Розело се опита да отклони разговора върху оня добър човек от Монталмо, за когото Лаурана го бе запитал. Може би всъщност да не е от Монталмо, а от окръжния град. Розело бе казал, че е от Монталмо, защото един път, единият от двата пъти, когато се бе срещал с него, го бе видял в Монталмо. Бил добър човек, защото депутатът винаги говорел за него като за добър човек — предан, верен... И така, накрая Розело си изгори крилата в пламъка на подозрението на Лаурана. И почти будеше съжаление.

На другия ден следобед Лаурана потегли с автобуса за Монталмо. В това градче живееше един негов другар от университета, който много пъти го бе канил във връзка с разкопки, от които напоследък бяха излезли на бял свят много интересни неща от древна Сицилия.

Беше хубаво градче — открито, хармонично, с прави улици, които излизаха от един площад, напълно в стил барок. В едно здание на площада живееше неговият приятел. То беше голямо, и колкото тъмно отвътре, толкова светло отвън, поради камъка от компактен пясъчник, в който слънцето сякаш се бе втвърдило.

Но неговият приятел го нямаше в къщи — отишъл на разкопките, на които бил почетен надзирател. Старата прислужница му събщи това при едва открената врата, с явното намерение да я затвори пред лицето му. Но от дома, сякаш отдалече, през отворени врати, долетя глас, който властно запита:

— Кой е?

Като държеше все едва открената вратата, прислужницата извика навътре.

— Няма нищо, един човек търси учителя.

— Нека влезе! — заповяда гласът.

— Но той търси учителя, а учителят го няма — възрази прислужницата.

— Нека влезе, ти казвам!

— Исусе! — простена прислужницата, като че ли щеше да стане някоя беда, и отвори вратата, за да влезе Лаурана.

Отдалече, през отворените врати се приближаваше един възрастен, прегърбен мъж, с ярка наметка върху рамената.

— Брат ми ли търсите?

— Да... Аз съм негов стар приятел, другар от университета... Много пъти ме е канил да дойда тук, за да видя разкопките, новия музей... И днес...

— Заповядайте, елате!... Няма да закъснее много — обърна се той, за да му стори път. Щом се обърна, прислужницата направи на Лаурана предупредителен знак: едно спираловидно движение с дясната ръка на височина на челото си. Недвусмисленото значение на жеста спря Лаурана. Но, без да се обръща, мъжът каза:

— Кончета ви предупреждава, че съм луд.

Учуден, но в същото време и ободрен, Лаурана го последва.

В дъното, в кабинет, пълен с книги, статуи и амфори, мъжът седна зад една писалищна маса и направи знак на Лаурана да седне от другата страна. Отмести малката купчина книги и каза:

— Кончета ме смята за луд: и истината е, че не само тя...

Лаурана направи неопределено движение с ръка, за да покаже, че не вярва в това.

— Бедата е, че за някои неща аз наистина съм луд... Не зная дали брат ми ви е говорил някой път за мене, поне за факта, че когато следваше в университета, аз, както твърди той, съм му стискал парите... Аз съм Бенито, най-големият брат... Името ми естествено не идва от оня, за когото си мислите: с него бяхме почти връстници... След обединението в нашия град е станало едно присаждане на републикански, революционни чувства, и моето име е Бенито, защото един мой чичо, умрял през годината, в която съм се родил, е бил роден на свой ред през годината, в която Бенито Хуарес^[2] е заповядал да убият Максимилиян^[3]. Убийството на един крал изглежда е било за дядо ми причина за неудържима радост. Това обаче не му е попречило да продължи в имената Бонапартската традиция, която се е затвърдила в рода ни: от революцията през 1820 година насетне не е имало в рода ни нито един, чието второ или трето име да не е Наполеон, ако е момче, и Летиция, ако е момиче. Действително, брат ми се нарича Джироламо Наполеон, сестра ми Летиция, а аз, зад Бенито Хуарес крия имената Джузепе Наполеон. Но не е изключено Джузепе да е тъй да се каже двойко — от Бонапарт и Мацини^[4]... Когато може, добре е с едно пътуване да се свършат две работи... По време на фашизма моето име правеше известно впечатление: някой, който носеше името Бенито и имаше възрастта на тоя, който, както се казваше, направляваше

големите съдбини на отечеството ни, в съзнанието на хората тоя някой и другият бяха толкова свързани, че им се струваше, че са започнали заедно похода към Рим още щом им е израснал първият зъб... Вие фашист ли сте?

— О не, съвсем не!

— Не се обиждайте: всички сме малко фашисти.

— Наистина ли? — запита Лаурана, развеселен и раздразнен.

— Ами да... И веднага ще ви дам един пример: който е и пример за едно от моите най-пресни и парливи разочарования... Пепино Тестакуадра, мой стар приятел, човек, който от хиляда деветстотин и двайсет и седма до хиляда деветстотин и четиридесет и трета премина най-хубавите си години между затвора и концлагера, човек, който, ако го наречеш фашист, би скочил, за да те заколи, или да ти се изсмее в лицето... А пък е такъв.

— Фашист ли казвате? Тестакуадра фашист?!

— Познавате ли го?

— Чувал съм някоя негова реч, чета статиите му.

— И естествено, като изхождате от неговото минало и от това, което казва и пише, вие сте на мнение, че само недобросъвестен или луд човек може да го смята за фашист... Е добре, луд може би да, ако смятаме лудостта един вид портофранко^[5] за истината; но не за лъжата, в никакъв случай... Той е мой приятел, казвам ви, мой стар приятел. Но няма какво да се прави — фашист е. Човек, който се изхитрява да си намери едно малко, макар и неудобно топло местенце при властта, и ето че от това топло местенце започва да разграничава интереса на държавата от тоя на гражданина, правото на своя избирател от това на своя противник, облагата от справедливостта... И не смятате ли, че можем да го запитаме защо е минал през затвора и концлагера? Не смятате ли, че ние можем ехидно да допуснем също, че тогава той е направил погрешна стъпка или че ако Мусолини го бе повикал?...

— Ехидно — подчерта Лаурана.

— Моята ехидност е мярка за разочарованието и мъката, които ми причини Пепино, още повече, че аз съм не само негов приятел, но и негов избирател.

— Вие за партията на Тестакуадра ли гласувате?

— Не за партията... Тоест за партията, разбира се, но поради зависимост... Както всички тук... Едни са свързани с някой политик поради известна помощ, други с кесия спагети, трети с разрешение да носят оръжие или със задграничен паспорт... Някой като мене пък е свързан с личното уважение, с приятелството... И помислете си каква голяма жертва съм направил, като съм излязъл от къщи, за да отида да гласувам за него.

— Та вие никога ли не излизате от къщи?

— Никога, от няколко години... В един момент в живота си направих точна сметка, че ако изляза от къщи, за да се срещна с един умен човек, с един честен човек, ще трябва да рискувам да се срещна с дванайсет крадци и седем глупци, които си стоят там, готови да ми съобщят своите мнения върху човечеството, правителството, общинската управа, Моравия... Как мислите — струва ли си труда?

— Не, действително не.

— И после в къщи съм си много добре, особено в тоя кабинет — при тия думи той вдигна ръце, за да посочи и привлече към себе си всичките книги наоколо.

— Хубава библиотека — забеляза Лаурана.

— Не че не ми се случва и тук, в тоя кабинет, да се натъкна на крадци и глупци... Думата ми е за писатели, разбира се, не за герои на романи... Но се освобождавам лесно от тях — връщам ги на книжаря или ги подарявам на първия глупак, който ми дойде на гости.

— Значи и като си стоите в къщи, пак не успявате да се отървете напълно от глупците.

— Не успявам... Но тук, в кабинета, е друго — чувствавам се по-уверен, по-надалеч... Все едно, че съм в театър, и дори се развличам... Мога да ви кажа също, че оттук всичко, което става в града — сватби, погребения, караници, заминавания, пристигания, — ми се струва театър... Защото знам всичко, чувам всичко, и всяко нещо стига до мене умножено, кънтящо от отзвуци...

— Запознах се с един от Монталмо — прекъсна го Лаурана, — чието име не мога да си спомня. Той е висок, с едро, тъмно лице, носи очила американски образец, запален избирател на депутатата Абело...

— Вие учител ли сте?

— Да, учител — отвърна Лаурана, като се изчерви при внезапното, студено недоверие на другия, сякаш скриваше своята

самоличност.

— И къде сте се запознали с тоя от Монталмо, чието име сте забравили?

— На стълбата пред съда, преди няколко дни.

— Между двама карабинери ли беше?

— О, не, беше с депутатата Абело и един мой познат, адвокат.

— И искате да научите от мене името му ли?

— Не че държа всъщност да го науча...

— Но искате ли, или не искате да го научите?

— Искам.

— А защо?

— Ей така, от любопитство... Тоя човек ми направи известно впечатление.

— Има с какво — подхвърли дон Бенито и прихна да се смее.

Смя се до хълцане, до сълзи. После се успокои и избърса очите си с голяма носна кърпа. „Луд е — помисли Лаурана, — наистина е луд.“

— Знаете ли на какво се смея? — запита дон Бенито. — На себе си се смея, на своя страх... Уплаших се, признавам си. Аз, който се смятам за свободен човек в страна, която не е свободна, за миг изпитах нявгашния страх, че съм между престъпника и полицейския агент... Но дори и да сте полицейски агент...

— Не съм... Нали ви казах, аз съм учител, колега на брат ви.

— И кой ви кара да се насочите към Рагана? — Отново прихна да се смее той, после обясни: — Въпрос, внушен от благоразумието, а не от страха... Във всеки случай, аз ви отговорих.

— Името му е Рагана и е престъпник.

— Точно тъй: един от тия престъпници, които не само че не са под надзор, ами са уважавани и никой не може с пръст да ги пипне.

— Мислите ли, че и днес още никой не може с пръст да го пипне?

— Не знам, вероятно ще стигнат дотам, че и него да пипнат... Но факт е, драги приятелю, че Италия е толкова щастлива страна, че когато почнат да се борят против „диалектните“ мафии, това ще рече, че вече се е утвърдила една „езикова“ мафия... — Нещо подобно видях преди четирийсет години. И е вярно, че щом се повтори един факт в голямата или в малката история, той придобива фарсов характер,

докато при първата си поява е трагедия... Но аз съм и в двата случая съм еднакво неспокоен.

— Но защо смесвате нещата? — подскочи Лаурана. — Преди четирийсет години, можех да се съглася с вас, една голяма мафия се опита да смаже малката... Но днес... Мислите ли, че днес е същото нещо?

— Не е същото нещо... Ала, слушайте, искам да ви разкажа като поучителна басня един факт, който вие, разбира се, знаете... Голямо индустриално предприятие решава да построи язовир в населена планинска област. Десетина депутати, възползувайки се от мнението на специалистите техници, настояват той язовир да не се прави, тъй като е опасен за по-долната област. Правителството разрешава да се построи язовира. По-късно, когато е вече построен, отправят се предупреждения за заплашваща опасност. Нищо не се прави. Нищо, докато става онова нещастие, което някои бяха предвидили. Последници: две хиляди души загинали... Две хиляди души — колкото типове като Рагана, които преуспяват тук, очистват в продължение на десет години... И бих могъл да ви разкажа маса други басни, които впрочем знаете много добре.

— Един несъстоятелен доклад... И после, откровено казано, струва ми се, че вашите басни избиват във възхвала... Вие не вземате под внимание страха, ужаса...

— Мислите ли, че жителите на Лонгароне не са изпитвали страх и ужас, като са гледали оная язовирна стена?

— Но не е същото нещо. Съгласен съм, че бе много тежък случай...

— И ще остане ненаказан, точно като майсторски извършените нашенски престъпления, като най-типичните.

— Но ако той Рагана, и всичките Рагана, които познаваме и не познаваме, бъдат най-сетне пипнати, въпреки закрилата, на която се радват, струва ми се, че ще се направи голяма, важна стъпка напред...

— Наистина ли вярвате? При тези условия, в които живеем.

— Какви условия?

— Половин милион емигранти, тоест почти цялото здраво и силно население; земеделието напълно изоставено; серните рудници затворени, а солниците към затваряне; петролът е в жалко състояние, областните учреждения само фантазират, а правителството ни оставя

да се пържим в собственото си масло... Ние потъваме, приятелю мой, потъваме... Тоя един вид пиратски кораб, какъвто бе Сицилия, със своя хубав гепард, който се катери на носа, с Гутузовите багри на знамената си, със своите най-декоративни *pezzi da novanta*^[6], на които политиците са възложили честта на жертвата, със своите заангажирани писатели, със своите Малаволия^[7], със своите Перколи^[8], със своите набедени диалектици^[9], със своите луди, със своите дневни и нощни демони, със своите портокали, сяра и трупове в хамбара си — потъва, приятелю мой, потъва... А вие и аз, аз като луд, а вие може би като заангажиран писател, с вода до колене се занимаваме тук с Раганà — дали е отскочил зад своя депутат, или е останал на борда между обречените на смърт.

— Не съм съгласен — възрази Лаурана.

— В края на краищата и аз не съм съгласен — приключи разговора дон Бенито.

---

[1] Гоцано, Монтале — италиански поети. — Б.пр. ↑

[2] Водач на републиканците в Мексико. — Б.пр. ↑

[3] Максимилиан (1832–1867), крал на Мексико от 1864 до 1867 г. — Б.пр. ↑

[4] Джузепе Маццини (1805–1872), италиански патриот, борец за независимостта на Италия. — Б.пр. ↑

[5] Пристанище, дето корабите са влизали свободно, без да се плаща някаква такса. — Б.пр. ↑

[6] *Pezzi da novanta* значи типове, а също и главатари на мафията. — Б.пр. ↑

[7] Героите в романа под същото заглавие от Джовани Верга. — Б.пр. ↑

[8] Перколи — герой от романа „Дон Жуан в Сицилия“ от Бранкати. — Б.пр. ↑

[9] Навярно авторът загатва за героите на Пирандело. — Б.пр. ↑

XIII

— Кое животно държи човката^[1] си под земята? — запита още от прага Артуро Пекорила.

Почти всяка вечер младият Пекорила влизаше в клуба с вулкан от шеги, игрословия и остроти, умело и бързо събирани от алманасите, вестниците и вариететните представления, които посещаваше в окръжния град. Когато обаче там биваше баща му, той влизаше печален и угнетен, защото, като човек с изтощена нервна система, за каквото искаше да мине младежът, за да оправдае бягството си от университета, нотариусът Пекорила приемаше, че се нуждае от весела компания, ала не и да стане веселата душа на компанията. Това мнение не се споделяше от лекарите, обаче нотариусът и неговият син го поддържаха твърдо, като нещо жизнено необходимо.

Тая вечер нотариусът го нямаше в клуба, и затова младежът още от прага изстреля смешния въпрос за животното, което държи човката си под земята.

Тия, които познаваха по-отблизо животинския свят, тоест ловците, споменаха бекаса, мравоеда; по-неосведомените избиха обаче в екзотичното с жеравите, щъркелите, щраусите и кондора.

Младият Пекорила ги остави да се помъчат и после тържествено заяви:

— Вдовицата.

Смеховете бяха последвани от следните три реакции.

Полковник Салваджо скочи от креслото си и с глас, който обещаващо непосредственото избухване на гнева, запита:

— Включвате ли в тоя виц и вдовицата от войната?

— И дума да не става — отвърна младежът.

И полковникът потъна отново в креслото.

— Вашият въпрос съдържа една езикова неправилност — забеляза счетоводителят Пиранио. — Вие употребихте глагола „държа“ вместо глагола „имам“ — поддадохте се на испанско, неаполитанско влияние.

— Съгласен съм — каза Артуро Пекорила, който не искаше да влиза в препирня, понеже бързаше да разкаже един съвсем нов виц.

Ала реакцията на дон Луиджи Корвайя беше съвсем странична, може би разсеяна и без съмнение непредпазлива.

— Кой знае — каза той, сякаш замислен — дали вдовицата на доктор Рошо ще се омъжи пак.

— И тя ли държи човката си под земята? — запита младият Пекорила с оная нетактичност, с която се отличаваше от другите.

— Ти не можеш да не ядосаш човека! — извика дон Луиджи изчервен. Съзнанието, че е сбъркал, подсилваше яда му. Тоя безделник Пекорила подчертаваше грубо грешката, изтъкваше я пред очите на всички. Деликатни неща, опасни неща, а пък на него му се искаше и с тях да се шегува. — Каквото казах, казах го автоматично — обясни той, като правеше усилие да се успокои, — чух думата вдовица и ми хрумна тая мисъл... А ти, който нямаш почит нито към живите, нито към мъртвите...

— Пошегувах се — каза момъкът. — Нима всички не разбраха, че се шегувах? Аз не бих си позволил...

— С всичко шегата не бива... Ако аз тук, между приятели, се питам какво ще прави вдовицата на клетия ни приятел Рошо, можеш да бъдеш уверен, че моите намерения са напълно почитени... Впрочем, всички ние тук знаем добродетелите на госпожата... — Обади се в хор много гласове: „Ама, разбира се...“ „Ама и дума да не става...“ и дон Луиджи продължи: — После, госпожата е толкова млада и — нека го кажем — толкова красива, че човек чувства известна мъка при мисълта, че тя трябва да остане завинаги затворена в своята скръб, в своя траур...

— Ех, да — въздъхна полковник Салваджо, — тя е снажна жена.

— Но вие, вече... — забеляза Артуро Пекорила, който съжеляваше, че е изтървал въпроса за вдовицата от войната и гледаше сега да накара полковника да избухне по въпроса за мъжкото безсилие.

— Вече какво? — запита полковникът и се наежи в креслото като пантера, готова за скок.

— Вече... — повтори момъкът с безутешен тон и жест.

Полковникът скочи.

— Ако искате да знаете, аз на моята възраст, на моите седемдесет и две години, ако поне един път на ден...

— Но, господин полковник, не ви прилича! — намеси се строго счетоводителят Пиранио. — Вашият авторитет, вашият чин!

Пиранио наистина беше убеден, че на един полковник подобаваше високо достойнство, тържествено благоприличие и затова неговите предупреждения оказаха бързо и дълбоко въздействие.

— Прав сте — каза полковникът, — прав сте... Но когато се почувствувам така подло предизвикан...

— Не приемайте предизвикателствата — отсече Пиранио.

Тая сцена се повтаряше всеки ден и който искаше наистина да се наслади докрай на гневните пристъпи на полковника, трябваше да се възползува от отсъствието на Пиранио.

След като полковникът седна отново в креслото си, разговорът за вдовицата Рошо бе подхванат сега от Пиранио.

— Млада, хубава, така е... Ала не бива да се забравя, че тя има момиченце и може би ще иска да се посвети всецяло на него.

— Какво значи да се посвети всецяло на момиченцето си? — намеси се пощенският чиновник. — Когато има пари, уважаеми приятелю, подобен въпрос не съществува. Бащата е оставил толкова много на дъщеря си, че всяка грижа за нея отпада — достатъчно е майката да я даде в някой добър колеж и ще стане излишно да се посвещава на нея.

— Така е — потвърди дон Луиджи.

— Обаче — възрази Пиранио — трябва да се има предвид и другата страна на въпроса: всеки ще си помисли повечко дали да се ожени за вдовица с момиченце, па макар да е добре материално.

— Наистина ли? А като изключим вас, има ли тук някой друг, който би си помислил повечко дали да се ожени за нея?... За една жена като нея? Но кой не би се хвърлил към плячката, без да помисли нито за миг? — запита комендатор Дзерило.

— Ех, дявол да го вземе! — изрева полковникът.

От тоя момент уважението към госпожата започна шеметно да пада. Към нейното тяло, разбира се, не към нейните добродетели. По предубеждение, нейните добродетели си оставаха редки и недосегаеми, докато нейното голо тяло и някои части от тялото ѝ се плъзгаха и уголемяваха в перспектива, подобна на тази, в която фотографът Бранд умее да влага натрапливо въздействие. Липсата на почит стигна дотам, че полковникът се прилепи като кърмаче към

гръдта на госпожата и беше необходим целият авторитет на Пирианио и припомняното на славни исторически събития, за да го откъснат.

Лаурана не казваше нищо. Целият голям разговор, който обикновено се водеше в клуба върху жените, почти винаги го развличаше. Една вечер в клуба за него беше все едно да четете някоя книга от Пирандело или от Бранкати, в зависимост от темите и настроенията в разговора; но истината е, че по-често от Бранкати. Затова ревностно го посещаваше: клубът беше за него дори и малка почивка от дневната работа.

Разговорът на тема госпожа Рошо обаче го караше да се чувства неудобно, смущаваше го, предизвикваше у него противоположни пориви. Той беше възмутен и в същото време очарован. На няколко пъти бе готов да си отиде или да изрази възмущението си, но неприличието и злорадството, и още повече някакво неопределено страдание, нещо, което приличаше на ревност, го привличаха и задържаха.

Като свърши еротичната интерлюдия, те се върнаха към темата, която комендатор Дзерило нарече тема на кандидатите за папския престол, тоест на ергените на възраст от тридесет до четиридесет години с висше образование, с хубава външност и добър характер, които биха могли да желаят с вероятен успех леглото и имота на вдовицата Рошо. И се намери един, който по едно време, може би повече, за да направи комплимент, отколкото по убеждение, спомена името на Лаурана. Лаурана се изчерви и се поглуми над тия думи като над комплимент.

Въпросът бе разрешен от дон Луиджи Корвайя.

— Какво сте се разтърсили? — запита той. — Когато и да реши госпожата да се омъжи повторно, съпругът ѝ е готов, в рода ѝ.

— Че кой е той? — запита полковникът така заплашително, сякаш вече бе стиснал мълнията, за да я запрати върху избранника.

— Че кой може да бъде? Братовчед ѝ, нашият приятел Розело — отвърна дон Луиджи, който никога не забравяше, когато биваше най-злюбен, да дарява щедро приятелството си на своите жертви.

— Тая църковна мишка ли?! — възкликна полковникът и с обичайното си точно прицелване улучи с презрението си плювалника от бял емайл на три метра.

— Именно — усмихна се дон Луиджи, доволен от своята прозорливост, — именно...

Тая мисъл вече от няколко дни безпокоеше Лаурана. До нея той бе стигнал като до единствената възможна подбуда за престъплението, а сега дон Луиджи стигна до нея от слабост към клюката и злословието. Само че оставаше извън рамките (или вътре в рамките като някакъв неразгадаем, неясен и противоречив елемент) фактът, че Рошо бе се опитал тайно, чрез депутатата комунист, да нанесе удар на Розело. Защото случаите можеха да бъдат два: или госпожата и братовчед й са били хванати в прелюбодеяние на местопрестъплението, както се казва в полицейските протоколи, или Рошо само е подозирал, макар и основателно, любовната връзка. В първия случай би трябвало да му се припише твърде странното поведение на мъж, който вижда, хладно заявява на любовника на жена си, че ще го съсипе и му обръща гръб, а после, докато подготви отмъщението си, продължава да поддържа с мъжа, когото мрази, непроменени отношения. Във втория случай оставаше да се обясни пък фактът, че Розело е узнал това, което Рошо е замислял в негова вреда. Имаше, да, и трето предположение — че госпожата, невинна, е била задиряна от братовчедата, и тя е уведомила за това мъжа си, или пък той сам е забелязал. Но в такъв случай, уверен в предаността на съпругата си, Рошо би се ограничил да промени или да скъса отношенията си с другия. Неговото разбиране и неговата търпимост по отношение на човешките страсти не можеха — пред една непоправима обида, макар и само да е направен опит за нея — да стигнат дотам, че да го накарат да търси непоправимо отмъщение.

Трябваше обаче да се има предвид, че Рошо беше отишъл при депутатата само за да разбере каква е възможността за разобличението. Той не е бил още решил да пристъпи към отмъщението, и дори ясно е казал на депутатата, че е трябвало да реши дали да му каже всичко, или нищо, в зависимост... В зависимост от какво? В зависимост от това, дали под заплахата Розело ще промени поведението си? И следователно, заплашвайки го открито, му е поставил някакво условие? Тогава би трябвало да се върнем към първото предположение за един странен начин на държание, чисто хайлайфски, кинематографичен, от страна на един съпруг с рога, но влюбен в съпругата си, упорито решил да си я задържи. И макар че Лаурана

беше строг съдия на един начин на живот, ръководен от страстите, и особено от тия на самолюбието и честта, не можеше да не забележи в това свое предположение липсата на почит към паметта на Рошо и затова гледаше да го премахне, да го прогони. Но от която страна и да бъдеше погледната, тая история имаше нещо двойнствено, двусмислено, макар още да не изглеждаха съвсем ясни връзките между причина и последица, връзките на главните действащи лица помежду им и на елементите в механизма на престъплението, доколкото му бяха известни. И той се чувствуваше въвлечен — морално и чувствено — в двусмислеността, в раздвоеността.

---

[1] *Весо* на италиански значи човка и пръч. Върху тоя двоен смисъл на думата е изграден и вицът. — Б.пр. ↑

XIV

Ако някое дело, водено въз основа на три донякъде убедителни улики, и на подбуда, която едва се провижда зад кулисите на злословието, завършеше с наказателна присъда, Лаурана би извлякъл от това основание да затвърди онова чувство и оная философия на отвращение и недоволство, които той носеше против администрацията на правосъдието и против самия принцип, от който администрацията на правосъдието произлизаше. Ала трите улики, които обсъждаше и сравняваше в себе си, и оная неясна подбуда му се струваха вече достатъчни, за да не оставят в него никакво съмнение върху виновността на Розело.

Както казваше свещеникът на църквата „Св. Ана“, Розело беше наистина глупак, не лишен от хитрост. И с жестока хитрост организира престъплението в схема, която съвсем не е нова в историята на престъпността, ала не обръща внимание на вестника, от който изрязва думите за заплашителното писмо, защото за него, свикнал да вижда „Осерваторе романо“ в къщи и в средите, които посещава, тоя вестник е като всеки друг вестник; и това е първата грешка. После, втората грешка: оставя на Рошо достатъчно време, което му позволява да се движи, да разговаря с някои. Но тая грешка, впрочем, беше неизбежна — човек не може за едно денонощие да замисли някакво престъпление и да начертае изпълнението му. И трета грешка: мярка се пред хората заедно с наемния убиец, докато пурата „Бранка“ още се носи като дирижабъл в анкетата и по вестниците.

Разбира се, едно е да имаш тайната увереност, че някой човек е виновен, и съвсем друго — да изразиш тази увереност черно на бяло с изобличение и присъда. Но може би, мислеше си Лаурана, полицаят или съдията намираха основния елемент на своето убеждение, на своето заключение, във физическото присъствие на заподозрения или обвиняемия човек — в неговите жестове, погледи, колебания, потрепвания, думи, неща, които мъчно се провиждат в изложенията на вестниците. И това беше, в края на краищата, елементът, който го

караше да бъде уверен, че Розело е виновен. А, знае се, има случаи, в които невинните се държат като виновни и затова се погубват; може да се каже дори, че почти винаги пред очите на общинския полицаи, митничаря, карабинера и съдията италианците се държат като виновни. Но той, Лаурана, беше по-далеч от закона и от облечените с власт от закона, отколкото Марс от Земята и виждаше полицаите и съдиите във фантастична далечина, като марсианци, които от време на време се материализираха при човешкото страдание, при лудостта.

От деня, в който Лаурана го бе запитал за човека, който го придружаваше по стълбата на съда, Розело бе загубил ума си. Често го избягваше, като едва му кимваше за поздрав, ако не можеше на време да свърне в друга посока или да се престори, че не го вижда. Ала понякога той се прилепваше към него, като проявяваше сърдечност и поставяше на негово разположение услугите си и влиянието си пред главни инспектори, заместник-министри и министри. Но понеже Лаурана оставаше смутен и хладен пред проявите на сърдечност и отговаряше, че няма нужда да го препоръчват на силните от училищната бюрокрация, Розело ставаше недоверчив и суров. Може би си мислеше, че Лаурана не отговаря на неговите прояви на сърдечност и не иска да се възползува от услугите, които му предлагаше, поради презрението — вече рядко впрочем — на честния човек към престъпника или защото чисто и просто смята да довери своите подозрения на старшината, на комисаря, с една дума — да ги направи достойние, пряко или косвено, на някой от следователите. Намерение, каквото Лаурана нямаше, и се измъчваше, че Розело му приписва тъкмо такова намерение. И не толкова страхът, който при спомена за края на Рошо и аптекаря понякога се промъкваше в него и го водеше, макар и машинално, към предпазливост, за да избегне същия край, колкото някакво неясно честолюбие го караше да отхвърля решително мисълта, че чрез него ще дойде справедливо наказание на виновните. Неговото любопитство беше човешко, интелектуално, което не можеше и не биваше да се смесва с любопитството на ония, на които обществото и държавата плащат, за да хващат и предават на отмъщението на закона лицата, които го заобикалят или нарушават. И в това негово смътно самолюбие се проявяваше вековното безчестие, за което един потиснат народ, един винаги побеждаван народ, смяташе отговорни законът и тия, които

бяха негови инструменти, и неизчезналото още убеждение, че най-доброто право и най-справедливото правосъдие, ако някой наистина държи на тях, ако не е склонен да провери изпълнението им на съдбата или на бога, могат да излязат само от цевта на една пушка.

В същото време обаче той чувствуваше неудобството на едно неволно съучастие, на един вид солидарност, макар и не в точния смисъл на думата, с Розело и неговия наемен убиец — чувство, което въпреки нравственото негодувание, въпреки отвращението, клонеше да им обезпечи безнаказаност и дори да им възвърне оная сигурност, която поради неговото любопитство в последно време несъмнено бяха загубили. Но можеше ли, от друга страна, да се обезпечи на Розело толкова голяма безнаказаност, че той да заеме мястото на своята жертва до оная жена, която безсрамно блестеше в ума на Лаурана, сякаш в центъра на някакъв лабиринт на страст и смърт? И тук чувствеността, желанието се раздвояваше: ревността, неоснователна, обременена с всичките неудовлетворения, стеснения и притеснения на живота му — от една страна, и едно остро удоволствие, удовлетворяването сякаш на желанието в един вид въображаемо сводничество — от друга страна. Но всичко това много неясно, в някакво трескаво, изпълнено с халюцинации мержелеене.

Така премина целият октомври.

В началото на ноември, когато се паднаха четири ваканционни дни — от празника на мъртвите до празника на победата, Лаурана разбра не само че всички беди на човека идват от това, дето не умее да си стои в къщи, но и че прекарването на времето в къщи открива възможности за труд и за наслада от препрочитане на някои книги. На втори ноември той излезе с майка си, за да я придружи до гробищата. След като установиха, че на гробовете не липсваха цветя и кандила, както бяха поръчали и платили, майка му, както всяка година, пожела да обиколят алеите, като се спрат пред гробове на роднини и приятели, за да прочетат по една заупокойна молитва. Така те се спряха пред фамилната гробница на Розело, дето завариха госпожа Луиза в изцяло траурно облекло, коленичила върху една кадифена възглавничка да се моли пред мраморната плоча, която носеше името на съпруга ѝ, „трагично грабнат от любовта на близките му“, и в средата — порцеланов портрет, на който клетият Рошо беше с двайсет години по-млад и имаше изплашен и печален вид. Госпожата стана и посрещна

майката и сина. Каза им, че е избрала тоя младежки портрет на съпруга си, понеже бил най-близък до времето, през което са се запознали. После им разясни родословието, степента на кръвното родство и сходството в характерите на всички тия покойници, зазидани в стените на гробницата. И добави, че тя останала жива, но нещастна, като избърса невидимите си сълзи. Старата госпожа Лаурана прочете своята заупокойна молитва. При сбогуване на Лаурана му се стори, че госпожа Луиза стисна ръката му продължително и многозначително, като го погледна за миг умолително. Представи си, че нейният любовник, братовчедът, ѝ е разказал всичко и сега тя го молеше да мълчи, и остана смутен, защото това утвърждаваше едно пряко съучастие с нея.

Ала нямаше нужда да го молят за мълчание. Неговото решение да прекара вечерите в къщи произлизаше от волята му да забрави и да бъде забравен, да възвърне на Розело оная увереност и свобода, които в последно време му липсваха. А също и на нея, на госпожа Луиза, която навярно изпитваше толкова голям страх, че се принуждаваше да се отдаде на това траурно усърдие, да стои коленичила по цели часове пред гроба на съпруга си и да чака да дойде някой, който да ѝ донесе облекчението да стане на крака.

Лаурана забеляза, че ставането ѝ бе внимателно очаквано и следено от неколцина безпътни младежи, понеже тясната ѝ черна рокля, която при неподвижното коленичене само загатваше за изобилната и изнемогваща плът, като на одалиска от Делаacroa, при изправянето ѝ трябваше по необходимост да разкрие белотата на бедрото над хубаво опънатия чорап. „Какви хора!“ — помисли Лаурана с презрение, смесено с ревност: на всяко място по света, където краят на някоя рокля биваше с някой сантиметър над коляното, в радиус от трийсет метра сигурно имаше поне един сицилианец, който да дебне това зрелище. И забравяше, че той също бе погълнал с лакомни очи бялото проблясване на плътта сред черното, и бе забелязал безпътните младежи поради простия факт, че и той беше като тях.

По едно време, като вървяха, майка му, която бе облежната на ръката му, каза, че вдовицата Рошо няма да закъсне да се омъжи повторно.

— Че защо? — запита Лаурана.

— Ами защото такъв е животът. Пък и тя е толкова млада, толкова хубава.

— А ти омъжи ли се повторно?

— Аз не бях толкова млада, а пък хубава никога не съм била — промълви старицата с въздишка.

Тия думи предизвикаха у Лаурана някакво неприятно чувство, почти отвращение. „Странно е — помисли си той — как така, като се разхождаме из гробищата, можем да се чувствуваме по животински живи... — може да е от деня...“ Защото денят беше особено хубав, топъл, с някакво приятно ухание на гнило, на пръст и корени. В гробището се носеше и уханието на див джоджен, розмарин и карамфили, а близо до гробниците на по-богатите също и на рози.

— И според тебе кой би трябвало да се ожени за нея? — запита Лаурана с известно раздражение.

— Ами че нейният братовчед, адвокатът Розело — отвърна старицата, като се спря и го изгледа изпитателно в лицето.

— Защо тъкмо той?

— Ами защото са израснали заедно, в една и съща къща, защото се познават добре, защото техният брак може да събере отново един имот.

— И тия основания добри ли ти се струват? За мене това е нещо срамно, и то тъкмо поради факта, че са израснали заедно, в една и съща къща.

— Знаеш ли какво се казва? Три „с“-та^[1] са опасни: братовчеди, девери и кумове. Най-силните любовни връзки се създават почти винаги в роднинството и в кумството.

— Но имало ли е между тях някаква любовна връзка?

— Ами кой знае? Наистина, едно време, когато бяха съвсем млади, когато живееха заедно, разправяха, че били влюбени... Хлапашки работи, разбира се... Разправяха още, че тая история донесла много неприятности на протоѳерея и че той намерил начин да ѝ тури край... Сега не си спомням добре, но че се носеха слухове, носеха се.

— Че защо ѝ е турил край? Щом са били влюбени, можел е да ги остави да стигнат до брак.

— Ти преди малко каза, че ти се струва нещо срамно — така е мислел и протоѳереят.

— Казах срамно, защото ти не спомена за любов, а посочи като основание за един евентуален брак факта, че са израснали в една и съща къща, имота. Но ако е имало любов, работата е била друга.

— За брак между братовчеди трябва разрешение от църквата — значи има известен грях в такъв брак... А мислиш ли, че протойерейт би допуснал да се роди в къщата му една не дотам почтена любов? Това би било нещо позорно, а протойерейт е много съвестен човек.

— А сега?

— А сега какво?

— Ами ако се оженят сега, не е ли едно и също нещо? Много хора ще помислят като тебе — че са се обичали по-рано, когато са живеели в къщата на протойерея.

— Не е едно и също нещо: сега това става почти милостиво дело... Да се ожениш за вдовица с момиченце, отново да събереш заедно имота...

— Милостиво дело — отново да събереш заедно имота?!

— Че защо не? И имотът иска милост.

„Исусе, каква религия!“ — помисли си Лаурана. Впрочем, тая религия на имота неговата майка всекидневно засвидетелствуваше, като не даваше да се хвърлят коравият хляб, останалото в чинията ястие, плодовете, които започваха да се развалят: „Мъка ми е“ — казваше тя и ядеше коравия хляб и размекналите се круши. И поради тази милост към остатъците от трапезата, които сякаш молеха за благодатта да станат изпражнения, имаше опасност някой път да се раздели с живота.

— Ами ако тези двамата, както са се обичали под покрива на протойерея, са продължили да се обичат и след нейния брак? И ако в някой момент са решили да се отърват от Рошо?

— Не може да бъде! — противопостави се старицата. — Знае се, че клетият доктор загина заради аптекаря.

— Ами ако, напротив, аптекарят е загинал заради Рошо?

— Не може да бъде! — повтори старицата.

— Добре, не може да бъде. Но ако за миг го приемем... Ще кажеш ли, че е било милостиво дело?

— Ставали са и по-страшни работи — отвърна старицата, без ни най-малко да се възмути.

През това време те бяха стигнали пред гроба на аптекаря Мано, който от порцелановия медалион под крилете на един ангел се усмихваше, доволен от някой щастлив лов.

---

[1] На италиански и трите думи започват със „с“. — Б.пр. ↑

XV

През четирите ваканционни дни Лаурана подреди и допълни бележките си за уроците по италианска литература и по история. Той беше вострастен и добросъвестен в своята професия и затова, увлечен в работата си, почти успя да забрави историята, в която се бе заплел. В моментите, когато мислеше за нея, я виждаше откъсната, отдалечена, отклонила се в техниката, във формата, а донякъде и в идеите на един Грахъм Грийн^[1]. Срещата на гробището с госпожа Луиза и мислите, които тая среща бе предизвикала, бяха влезли в някакъв литературен кръг с ритъма на един печален, католически романтизъм.

Но когато подхващаше отново обикновения си училищен живот, по-тежък след четирите почивни дни, той завари за своя изненада в рейса за окръжния град вдовицата Рошо.

Тя бе седнала на първата седалка, до отворената врата. Мястото до нея беше свободно. Като отговаряше на поздрава му, тя му го посочи със свенливо подканяща усмивка. За миг Лаурана се поколеба: чувството на срам, сякаш като седнеше до нея на първата седалка, щеше да покаже на всички в напречен разрез онова, което знаеше, което чувствуваше като желание и отвращение, за момент го подтикна да намери някакво извинение, за да не приеме поканата. Той потърси с поглед на задните места някой приятел, на когото уж имаше да каже нещо, но съзря само селяни и ученици, пък и всички места вече бяха заети. Прие поканата, като поблагодари. Госпожата каза, че за нея било щастие, дето до тоя миг мястото било останало свободно: така тя щяла да има до себе си човек, с когото да поприказва, а само като приказвала, успявала да преодолее неразположението, което предизвиквало у нея пътуването с автобус, и добави, че не й ставало никак лошо във влак или в лека кола. После заговори за хубавия ден, за лятото на Св. Мартин^[2], което било истинско лято; за добрата реколта на маслините, за чичо си протойерей, който не бил добре... Тя говореше несвързано и глупаво, от което на човек просто му заглъхваха ушите. И Лаурана наистина имаше чувството, че ушите му

заглъхват — също както когато човек се спуща бързо от върха на някоя планина в долината. Не че той слизаше от някакъв връх — той слизаше от съня, от лошото настроение, предизвикано от будилника, от чашата рядко кафе, което бе му сварила неговата майка. Но това чувство идваше и от кръвта му, която се разпалваше от близостта на Луиза Рошо. И с колкото по-изострен и по-безпощаден ум се стремеше да разбере човешката ѝ скръб и да отгатне нейната поквареност, с толкова по-голяма сила преливащата прелест на тялото, на лицето, на устните, изразяващи досада и подкана за любов, на косите, на парфюма, който едва забуляше острата миризма от леглото, от съня, разпалваха у него мъчително, физически мъчително желание.

Любопитен беше фактът, че преди смъртта на Рошо той я бе срещал много пъти и много пъти се бе случвало да говори с нея. Хубава жена, нямаше какво да се каже. Но колко много са хубавите жени, особено днес, когато каноните на женската хубост са толкова широки и разнообразни, благодарение на различните митове от киното, че обхващат тънките и дебелите, профила на Аретуза^[3] и тоя на някое озъбено рошаво кученце. „Нужен е каменният гост, за да се отпразнува пиршеството“^[4] — помисли си той, защото тя му се бе сторила особено хубава, особено желана в траурните си дрехи, под увеличения портрет на мъжа си, в онова салонче, в което притворените капаци на прозорците, запалената лампа и забулените с черно огледала придаваха на мъртвото присъствие на Рошо, поради нейното живо присъствие, поради присъствието на младото ѝ, пълно, властно тяло някакъв мрачен присмехулен ореол. И после, неговата възбуда бе подхранена и заплетена от разкриването на престъплението: от страстта, от измяната, от хладнокръвната престъпност, с която бе скроено, изобщо — от злото в неговото въплъщение, в неговото мрачно и блестящо превръщане на пол. И Лаурана чувствуваше в това свое увлечение задръжките на едно далечно възпитание, насочено против греха, възпитание на „Завъртане на бурмата“, пропито със страха от проявите на пола, от които задръжки никога не бе се освобождавал и които го връхлитаха толкова повече, колкото повече се стареше да се ръководи от внушенията на разума. Затова той се чувствуваше, и особено до нея, с нейното тяло, което при острите завои сякаш се разливаше върху неговото, като раздвоен, разполовен.

И темата на раздвоението, която винаги му бе правила силно впечатление в литературата, сега се осъществяваше в неговия живот.

Когато слязоха от автобуса, Лаурана не знаеше какво да направи — дали да се сбогува с нея или да я придружи, докдето тя трябваше да отиде. Постояха за малко неподвижни на площада. После госпожата, която изведнъж бе загубила лекомисления израз на лицето си, поддържан през цялото време на пътуването, и дори бе добила суров вид, каза, че тоя ден била дошла в окръжния град поради една причина, която искала да му довери.

— Открих — обясни му тя, — че моят съпруг наистина е ходил в Рим при оня ваш приятел-депутат, за да поиска от него онова, за което ми споменахте вечерта — спомняте ли си? — когато дойдохте в къщи с моя братовчед — и при думата братовчед тя изкриви лицето си от отвращение.

— Наистина ли? — запита Лаурана, втрещен, като потърси бързо подбудите на тая неочаквана откровеност.

— Да, открих го почти случайно, когато вече бях загубила надежда... Защото онова, което ми казахте тогава, ме накара после да си спомня толкова неща, толкова дребни неща, които, събрани заедно, правеха възможен факта, който вие случайно бяхте научили... И тъй, аз се залових да търся упорито и накрая изскочи един дневник, скрит зад редица книги, за който аз нищо не знаех... Когато вече бях загубила надежда, макар че все още залягах да търся, и то случайно, като дръпнах една книга, която пожелах да прочета.

— Дневник, водел е дневник...

— Един от ония бележници-календари, които аптекарските фирми изпращат на лекарите... В три или четири реда, всеки ден, като се почне от първи януари, със своя почти нечетлив почерк на лекар той е отбелязвал онова, което е смятал, че трябва да се помни, и особено неща, свързани с нашето момиченце. После, по едно време, през първите дни на април, започва да пише за едно лице, чието име не споменава...

— Чието име не споменава ли? — запита с подозрителна ирония Лаурана.

— Не го споменава, но се разбира много добре за кого става дума.

— А, разбира се... — промълви Лаурана с тон, в който се чувствуваше благосклонна готовност към шегата, без обаче да се навлиза в нея.

— Ясно е, без никакъв риск да сгреша — касае се за моя братовчед.

Лаурана не очакваше това. Усети, че не му стига въздух, задъха се.

— Аз ви се доверявам — продължи госпожата, — понеже знам какво приятелство, каква обич имахте към мъжа ми. Това е нещо, което никой не знае и никой не бива да узнае, докато не се добера до доказателствата... И днес дойдох тук, за да ги търся — имам известно подозрение.

— Но в такъв случай... — подхвана Лаурана.

— В такъв случай какво?

Лаурана смяташе да каже, че в такъв случаи тя е невинна, че несправедливо я е подозирал, ала се изчерви и промълви:

— В такъв случай вие не мислите вече, че вашият мъж е бил убит, защото е бил в компанията на аптекаря, нали?

— Това още не мога да кажа по съвест, но е възможно... А вие?

— Аз ли?

— Вие убеден ли сте в това?

— В какво?

— В отговорността на братовчедата ми и в това, че клетият аптекар е случайна жертва.

— Наистина...

— Моля ви, не крийте нищо от мене. Аз имам толкова голяма нужда от вас — каза госпожата тъжно, като го погледна в очите с гореща молба.

— Собствено, убеден не съм. Може да се каже, че имам подозрения, и то сериозни, наистина... Но вие... вие наистина ли сте готова да действувате против своя братовчед?

— Че защо не? Ако смъртта на съпруга ми... Но аз имам нужда от вашата помощ.

— На ваше разположение съм — промълви Лаурана.

— На първо място трябва да ми обещаете, че няма да кажете на никого, нито дори на майка си това, което сега ви казах...

— Заклевам ви се.

— После, като обсъдим заедно това, което вие знаете, и това, което аз се надявам да науча днес, ще гледаме да определим една линия на действие.

— Необходимо е обаче благоразумие, предпазливост, защото едно е да има човек подозрения...

— Днес се надявам да стигна до нещо сигурно.

— Но как?

— Такива работи не се разправят... пък и би било предивременно. Аз ще остана тук до утре вечер: ако не ви е неприятно, бихме могли да се срещнем утре вечер... Къде бихме могли да се срещнем?

— Не знам... Искам да кажа, не знам дали не ви е страх да не ви видят с мене...

— Не ме е страх.

— В някое кафене?

— В някое кафене, чудесно.

— В кафене Ромерис — там не ходят много хора, човек може да се отдели настрани...

— Към седем ли? В седем ли?

— Не е ли малко късно за вас?

— О, не. Пък и не вярвам да свърша преди седем — днес и утре трябва да изпълня трудна задача... Но утре вечер ще научите всичко... Значи, в седем, в кафене Ромерис... После можем да се върнем заедно в града, с последния влак, ако, разбира се, не ви е неприятно.

— Ще бъда щастлив — промълви Лаурана, като се изчерви от щастие.

— А какво ще кажете на майка си?

— Ще ѝ кажа, че ще бъда принуден да закъснея поради училищни работи. Впрочем, това няма да е за първи път.

— Ще го сторите ли? — запита госпожата с обещаваща усмивка.

— Заклевам ви се — отвърна Лаурана, сякаш понесен от някаква радостна вълна.

— Тогава довиждане — каза госпожата, като му подаде ръка.

Обхванат от любовен порив и угризение, Лаурана се наведе над ръката ѝ, сякаш за да я целуне. После остана да я гледа, когато тя се отдалечаваше по площада, изпълнен с палми и небесна синина — великолепно, невинно, смело създание. И почти му идеше да заплаче.

---

[1] Английски писател, журналист и литературен критик, роден в 1904 г. Автор на няколко романа. — Б.пр. ↑

[2] Хубавото време малко преди и малко след 11 ноември. — Б.пр. ↑

[3] Нимфа, която придружавала богинята Диана. — Б.пр. ↑

[4] Загатва се за „Дон Жуан“, операта на Моцарт, по текст от Тирзо де Молина — Б.пр. ↑

XVI

Кафенето Ромерис — цялото във флорален стил^[1] с големи огледала, украсени с превадени цветни рекламни лъвове на ликьора Бислери, с *baiser au serpent*^[2], която от тезгяха, на който беше издялана, сякаш протягаше глава към краката на столовете и масите — вече живееше повече в страниците на един писател от този град, умрял преди тридесет години, отколкото чрез посещенията на гражданите. Редките посетители бяха хора от провинцията, които си спомняха някогашния му блясък, или хора като Лаурана, които го предпочитаха, защото там можеха да си отдъхнат и да си почетат. И не можеше да се разбере как господин Ромерис, последният от една славна династия сладкари, го държеше още отворено. Може би и той се ръководеше от литературни съображения — да прославя писателя, който го бе посещавал и обезсмъртил.

Лаурана дойде там в седем без десет. Той рядко бе посещавал по това време кафенето, където завари същите хора, които виждаше там сутрин или през първите следобедни часове: господин Ромерис — зад маркировъчната каса, барон д'Алкодзер — полузадрямал, негово превъзходителство Моска и негово превъзходителство Лумия — двама съдии, които, стигнали до най-високите постове и от няколко години вече пенсионирани, играеха на дама и изпиваха по чаша марсала^[3] и половинка тосканско вино.

Лаурана ги познаваше. Поздрави. Познаваха го всички, дори и баронът, който беше най-малко склонен да познава хората. Негово превъзходителство Моска го запита как така е дошъл по това необичайно време. Лаурана обясни, че е изтървал автобуса и трябвало да чака влака. Седна на една маса в ъгъла и помоли господин Ромерис да му донесе един коняк. Господин Ромерис се вдигна тежко иззад тоя месингов паметник в стил либерти, защото не можеше да си позволи разкоша да държи келнер, наля коняка с религиозна бавност и го отнесе на масата на Лаурана. И понеже Лаурана вече бе извадил от чантата си една книга, господин Ромерис пожела да узнае каква е.

— Любовни писма от Волтер — каза Лаурана.
— Хи-хи! — присмя се баронът. — Любовни писма от Волтер.
— Знаете ли ги? — запита Лаурана.
— Приятелю — отвърна баронът, — аз зная всичко от Волтер.
— Че днес кой го чете вече? — запита негово превъзходителство

Лумия.

— Аз го чета — отвърна негово превъзходителство Моска.

— Е да, четем го и ние, чете го, не знам до каква степен, учителят тук... Но от това, което става около нас, не може да се каже, че днес Волтер е много четен или поне, че го четат, както трябва.

— Е, да — въздъхна баронът.

Лаурана остави да секне разговорът. Впрочем, в кафенето разговорите между тези стари хора се водеха така: дълги паузи, през които всеки обмисляше в себе си темата, а от време на време — две-три реплики. И действително, след четвърт час негово превъзходителство Моска подхвана:

— Тия кучета вече не четат Волтер.

В речника на кафене Ромерис кучета биваха наричани политиците.

— Волтер ли? Нищо не четат, нито дори вестници — допълни баронът.

— Има марксисти, които не са прочели нито една страница от Маркс — обади се господин Ромерис.

— И пополари^[4] — баронът упорито наричаше християндемократите пополари, — които не са прочели нито една страница от дон Стурцо^[5].

— Ух, дон Стурцо! — каза с досада негово превъзходителство Моска.

Настъпи отново мълчание. Часът беше вече седем и четвърт. Лаурана шареше с поглед по двойно неприличния италиански език на едно Волтерово писмо, без да прониква в смисъла му, като непрекъснато поглеждаше към вратата. Но известно е, че четвърт час или половин час закъснение влиза в нормалното схващане, което жената има за времето, и затова той не беше нетърпелив, а само обхванат от неспокойствие, от онова неспокойствие, в което се мятеше през последните два дни — едно радостно неспокойствие, смесено с опасението за Луиза (вече така я наричаше в себе си), която, застанала

до него, трябваше да издържи окончателната присъда на старата госпожа Лаурана.

В осем без четвърт барон д'Алкодзер каза на господин Ромерис с ясно предизвикателно намерение:

— Впрочем, не го четеше дори и вашият дон Луиджи. — Имаше предвид писателя, който бе обезсмъртил кафенето Ромерис и пред чиято памет господин Ромерис се прекланяше ревностно, фанатично.

Господин Ромерис се изправи иззад маркировъчната каса.

— Защо намесвате дон Луиджи? — запита той. — Дон Луиджи четеше всичко, знаеше всичко... А пък това, че неговият светоглед е нямал нищо общо с Волтер, е друг въпрос.

— Но драги комендатор Ромерис — обади се негово превъзходителство Моска, — съгласен съм, че светогледът на дон Луиджи нямаше нищо общо с тоя на Волтер, ами телеграмата до Мусолини, ами фесът с пискюлче^[6], който си слагаше...

— Извинете, ваше превъзходителство, но вие не сте ли полагали клетва на фашизма? — запита господин Ромерис настръхнал, едва овладявайки се.

— Аз, не — обади се негово превъзходителство Лумия, като вдигна ръка.

— Не знам това — отвърна негово превъзходителство Моска.

— Не го ли знаеш? — запита негово превъзходителство Лумия засегнат.

— Да, знам го, но е станало случайно, чисто и просто забравили са да те накарат да се закълнеш — допусна негово превъзходителство Моска.

— Не е станало случайно, а успех да избягна клетвата.

— Така или иначе, клетвата — каза негово превъзходителство Моска — беше за нас жизнена необходимост: или ще я приемеш, или е свършено с тебе.

— Ала дон Луиджи... — ухили се баронът.

— В тоя град — каза господин Ромерис — завистта яде сърцата на хората: дон Луиджи написа нещо, от които цял свят се възхищава, а тук той е само човек, който е изпратил телеграма на Мусолини и е слагал на главата си фес с пискюлче... Само луди могат да мислят така...

Но никой не се обиди — за тримата старци беше достатъчно, че са успели да ядосат стария си приятел.

При други обстоятелства Лаурана би се забавлявал доста, но сега дребната разпра го правеше нетърпелив, сякаш поради нея Луиза закъсняваше. Той стана, отиде до вратата, отвори я и погледна наляво и надясно. Нищо. Върна се на мястото си.

— Очаквате ли някого? — запита господин Ромерис.

— Не — отвърна сухо Лаурана.

„Няма да дойде — каза си той, — часът е вече осем.“ Но все още се надяваше.

За учудване на господин Ромерис, Лаурана си поръча още един коняк.

В осем и четвърт негово превъзходителство Моска го запита:

— А училището, господин Лаурана, как върви училището?

— Зле — отвърна Лаурана.

— Че защо би трябвало да върви добре? — намеси се баронът. — Щом всичко върви на провала, трябва да върви на провала и училището.

— Така е — обади се негово превъзходителство Лумия.

В девет без четвърт Лаурана изтръпна при мисълта, че Луиза може да е мъртва. Поиска му се да разкаже на тия четирима старци, които, разбира се, имаха по-голям житейски опит и по-добре познаваха човешкото сърце, това, което ставаше с него, това, което чувствуваше. Ала барон д'Алкодзер посочи книгата, която Лаурана бе затворил, и каза:

— Като чете тия писма на Волтер, човек се сеца за оная наша поговорка, за незначитането на родството, която при някои условия, при някои обстоятелства, една част от нашето тяло безпощадно потвърждава — и обясни на другите, че имало писма, които Волтер бил написал на своята племенница.

Негово превъзходителство Лумия чисто и просто изрече поговорката, а баронът уточни, че дори самата дума, която в поговорката събаряше преградите на родството, е употребена от Волтер на италиански, като поиска от Лаурана книгата, за да прочете на приятелите си писмата, в които тая дума изплуваше.

Позабавляваха се доста, докато в същото време Лаурана изпитваше отвращение. „И как може да говори човек на тия старци,

затъпели в злобата и безсрамието, за някоя своя грижа, за някоя своя мъка?“ В края на краищата, по-добре е да отиде човек в полицейското управление, да намери някой сериозен, свестен чиновник и да му разкаже... Да му разкаже какво? Че една госпожа му е дала среща в кафене Ромерис и не е дошла ли? Смешно. Да разкаже за причините на своето опасение? Но в такъв случай би се поставила в движение една неспираема, опасна машина. И после, какво знаеше той за онова, което Луиза бе успяла да научи през тия два дни? Ами ако е намерила доказателства, които водят към съвсем друга посока? Или ако не е намерила дори сянка от някакво доказателство? Ами, ако поради неразположение на момиченцето ѝ или поради някое непредвидено събитие са я повикали в къщи? Или ако в треската на търсенето е забравила за срещата?

Всички тия предположения обаче бяха неотстъпно сподирени от мисълта, че тя е в опасност, че е мъртва.

Лаурана закрачи неспокойно между вратата и бюфета.

— Безпокои ли ви нещо? — запита баронът, като прекъсна четенето.

— Не, ами нали съм тук от два часа.

— Ние сме тук от години — каза баронът, като затвори книгата и му я върна.

Лаурана я пое и я пхна в чантата. Погледна часовника: девет и двайсет.

— По-добре е да тръгна към гарата — каза той.

— За вашия влак има още три четвърти — предупреди го господин Ромерис.

— Ще се поразходя малко, вечерта е хубава — каза Лаурана, плати двете чашки коняк, сбогува се и излезе. Когато затваряше вратата, чу зад гърба си думите на негово превъзходителство Лумия:

— Трябва да е имал среща с някоя жена и смята, че е вече късно.

По улиците имаше малко хора. Вечерта беше хубава, но пронизващо студена и ветровита. Той се спусна към гарата, потънал в мрачните си мисли.

Като завиваше към площада на гарата, една лека кола го задмина, спря на десетина метра разстояние и след това се върна към него със заден ход. Отвори се вратичката и шофьорът, наведен над седалището, го повика:

— Господин Лаурана.

Лаурана се приближи, позна един от града, макар че в момента не си спомняше името му.

— На гарата ли отивате? Смятате да се върнете с влака ли?

— Да — отвърна Лаурана.

— Ако искате да се възползвате... — предложи другият.

„Добър случай — помисли си Лаурана, — ще стигна рано и може да се обадя по телефона в дома на Луиза, да се осведомя.“

— Благодаря — каза Лаурана, влезе в колата и седна до шофьора. Колата потегли с бясна бързина.

---

[1] Декоративен стил, чиято главна съставка е стилизирано цвете. — Б.пр. ↑

[2] „Целуване на змията“. Жена, която целува змия, е бил често срещан мотив в изкуството в началото на нашия век. По това време е бил нашироко рекламиран и ликьорът Бислери. — Б.пр. ↑

[3] Сицилийско вино от бяло грозде, силно алкохолно, тонично. — Б.пр. ↑

[4] Членове на „Partito popolare“. Народната партия, старата католическа партия. След войната тая партия се реорганизира в Християндемократическа партия. — Б.пр. ↑

[5] *Луиджи Стурцо* — католически свещеник, социолог и политик. През 1919 г. той основал италианската народна партия, на която бил секретар до 1923 г. От 1924 до 1946 г. бил изгнаник. През 1951 г. е избран за пожизнен сенатор. — Б.пр. ↑

[6] Такъв фес (черен) са носели фашистите. Дон Луиджи, за когото става дума в романа, е всъщност Луиджи Пирандело. — Б.пр. ↑

XVII

— Затворен, мълчалив, понякога нетолерантен, груб, един от ония, които са любезни, внимателни, може би дори сърдечни, но способни — поради погрешно впечатление или поради зле разбрана дума — да реагират по такъв начин, който човек не може да предвиди, да се заинатят... Като учител, няма какво да се каже: много добър, усърден, добросъвестен. Солидна култура, добър метод... В това отношение, повтарям, няма какво да се каже... Но колкото се отнася до личния му живот... Вижте, аз не бих желал да бъда неделикатен, но като човек, в областта на личните чувства, винаги ми се е струвал, как да кажа, пълен с комплекси, с натрапчиви мисли...

— С натрапчиви мисли ли?

— Може би изразът е малко силен и навярно не отговаря на представата, която повечето хора са си създали за него, за неговия живот, защото е спокоен, трезв, с много нормални навици и е искрен в мненията и преценките си, независим... Но на моменти, които го познава добре, го вижда, че става раздразнителен, зъл... Спрямо колежките, към ученичките — сякаш е женомразец, но аз смятам, че е срамежлив.

— Значи има натрапчиви мисли по отношение на жените, на пола? — забеляза комисарят.

— Нещо подобно — потвърди директорът.

— А вчера, как се държа вчера?

— Бих казал нормално: изкара си часовете, поговори малко с мене, с колегите, струва ми се, че говорихме за Борджезе^[1]...

Комисарят си отбеляза това име в бележника.

— Защо? — запита той.

— Защо говорихме за Борджезе ли? Само защото Лаурана от известно време насам си е втъпил, че Борджезе бил подценен, че трябвало да бъде справедливо оценен.

— А вие не сте ли на това мнение? — запита с известно подозрение комисарят.

— Откровено казано, трудно ми е да отговоря на тоя въпрос, би трябвало да го препрочета... Неговият роман „Рубе“ ми направи силно впечатление, но оттогава са минали трийсет години, драги комисарю, трийсет години.

— А... — възкликна комисарят и задраска нервно името Борджезе, което бе записал.

— Но може би — продължи директорът — за Борджезе да сме говорили оня ден. Вчера... Изобщо, вчера у него не забелязах нищо особено.

— Във всеки случай, вярно е, че вчера не е останал в града заради някакво събрание тук в училището, нали?

— Съвсем вярно.

— Ами защо е казал на майка си такова нещо?

— Че кой го знае? Няма съмнение, че е искал да скрие нещо, и единственото нещо, което може да се допусне е, че е искал да скрие от нея някоя връзка с жена, или ако не връзка...

— Някоя среща — ние мислехме вече за това... Но до тоя момент не сме успели да разберем как е прекарал времето си след като е излязъл от близкия ресторант, тоест от четиринайсет и половина насетне.

— Един ученик от неговия клас — каза директорът — тая сутрин ми съобщи, че снощи го е видял в кафене Ромерис, седнал на една маса.

— Бих ли могъл да поговоря с тоя ученик?

Директорът веднага нареди да го повикат. Ученикът потвърди, че предната вечер, като минавал край кафене Ромерис, хвърлил поглед вътре и забелязал на една маса учителя Лаурана, който четял някаква книга. Часът бил осем без четвърт или осем.

Ученикът бе освободен. Комисарят пхна в джоба си бележника и молива и стана, като въздъхна.

— Ще ида в кафене Ромерис. Трябва да привърша бързо тия работи, защото майка му от шест часа сутринта е в управлението и чака...

— Клетата старица... А той беше толкова привързан към майка си! — възкликна директорът.

— Кой го знае... — каза на свой ред комисарят. Той вече си създаваше една идея, потвърждение на която намери в кафене Ромерис.

— Според мене — започна пръв негово превъзходителство Лумия — той имаше среща с някоя жена — беше нетърпелив, възбуден.

— Очакваше да стане време и беше развълнуван като момче, което се впуска в първото си приключение — поясни баронът.

— Вие грешите, драги бароне. Според мене срещата трябваше да стане тук, но жената не дойде — намеси се господин Ромерис.

— Не знам — заяви негово превъзходителство Моска, — не знам... В случая жена има, това е безспорно... Когато след два часа излезе, един от нас каза, че бърза за среща с някоя жена...

— Аз казах — обади се негово превъзходителство Лумия.

— Но не постъпваше като мъж, който чака да стане време за среща — той вдигаше непрекъснато очи от книгата, за да погледне към вратата и тезгяха и веднъж дори отвори вратата, за да огледа наляво и надясно по улицата — каза негово превъзходителство Моска.

— Значи — забеляза комисарят — не е знаел от коя страна е трябвало да дойде жената, дали отдясно или отляво. От това може да се заключи, че не е знаел в коя част на града живее жената.

— Нека не правим никакви заключения — обади се баронът, — защото действителността е винаги по-богата и по-невероятна от нашите заключения. Но всъщност искаме ли да направим някакво заключение, ще кажа, че ако той наистина е очаквал тук, в това кафене, някоя жена, тя би трябвало да е дошла от другаде... Коя жена от тукашните ще излезе от къщи в седем или осем часа вечерта, за да отиде на среща в някое кафене?

— Стига да не е някоя паднала жена — допълни негово превъзходителство Лумия.

— Той нямаше нищо общо с падналите жени — обади се господин Ромерис.

— Драги комендатор Ромерис, вие нямате представа колко мъже, сериозни, културни, пълни с достойнство, търсят компанията на падналите жени — възрази негово превъзходителство Лумия. — По-скоро трябва да се каже, че някоя паднала жена би му дала среща у дома си или в хотел — тук могат да си дадат среща само влюбени.

— Въпросът — подхвана баронът — е в следното: имал е среща тук, чака два часа, жената не идва, той напуска кафенето, като казва, че отива на гарата, и изчезва; или пък: стои тук, докато стане време за

срещата, отива на срещата и изчезва. Ако е очаквал жената тук, когато разбира, че е бил излъган или пък жената не е могла да дойде поради кой знае каква причина, засегнат или озадачен, какво може да стори? Случаите са три: връща се в къщи, за да потисне в леглото си разочарованието или безпокойството; отива в къщата на жената, за да поиска обяснение, и се натъква на човек, който му одира кожата; отива да се хвърли от бастиона или под влака. Понеже не се е завърнал в къщи, остават открити другите две възможности. Ако е стоял тук, за да мине времето и после да отиде на срещата, в такъв случай остава открита една от двете възможности: на мястото на срещата заварва съпруга, бащата или брата, който му светява маслото и — на добър му час.

— Но всъщност може да се направи едно по-малко невероятно и по-просто и естествено предположение — че е отишъл на срещата, че е намерил желаната жена, че с нея е забравил майка си, училището, бога... Та не е ли възможно? — запита негово превъзходителство Моска.

— Не вярвам, той е толкова спокоен, сдържан човек — възрази господин Ромерис.

— Точно тъй — обади се негово превъзходителство Лумия.

Комисарят стана.

— Главата ми не е в ред — оплака се той.

Логичното, ясно разсъждение на барона бе открило пред него бездна. Иди ги търси всичките тия жени, които можеха да имат с учителя някаква случайна или трайна връзка! Като се започне от ученичките — момичета между петнайсет и осемнайсет години, способни днес на всичко. После колежките. После майките на учениците и на ученичките, поне тия, които са по-запазени и привлекателни. И после леките жени, ония развратни жени, които като в древността могат да се нарекат честни, и ония, незначителните, на които се плаща по определена цена. Работа, на която крайт не се вижда. Ако, разбира се, учителят до утре не изскочи отнякъде, като котка, която е отишла да прекара няколко ноци по покривите.

Ала учителят лежеше под тежка купчина сгурия, в една изоставена сярна рудница на половината път, по въздушна линия, между неговия град и окръжния град.

[1] *Джузепе А.Борджезе* (1882–1952), литературен критик, романист, драматург. От 1931 до 1949 година емигрант в САЩ поради антифашистките си идеи. — Б.пр. ↑

XVIII

Осми септември, в града се чествува празникът на Мария-дете — в шествие се носи статуята на едно дете, повито в злато и бисери, с бенгалски огньове и музики, от които стените трептят като камертон — първото клане на прасета и последното наводнение от сладолед... Протоiereят Розело поднови обичая да приема в къщи приятелите за слава именно на Мария-дете, към чийто олтар в църквата на Мария-майка имаше особена слабост. Обичаят съществуваше от години, но предната година го бе прескочил поради траура, който трябваше да спази след смъртта на Рошо. Сега, след като през август изтече първата годишнина от трагичното събитие, той отвори отново дома си за празника, още повече, че трябваше да обяви годеща на племенника си адвокат с племенницата си Луиза — събитие, казваше протоiereят, на което бяха съдействували враждебността на хората и непостижимата воля божия, на която той се подчиняваше.

— Помирявам се, това е... — обясняваше той на дон Луиджи Корвайя. — Господ знае дали бих пожелал брак между двамата, израснали в дома ми като брат и сестра, но сега, след трагедията, вече се касае за милостиво дело... За фамилна милост, разбира се... Можех ли да оставя тая моя клета племенничка, млада, с момиченце, да мине сама остатъка от живота си? И от друга страна, в тия времена, в които живеем, как да ѝ намеря добър съпруг, мъж, който да не се жени за нея, за да ѝ изяде имота, и който да е толкова добър, толкова милостив, че да гледа на момиченцето като на свое? Трудно е, драги дон Луиджи, трудно е... И тогава моят племенник, който всъщност не беше склонен да се задомява, реши — не казвам да се пожертвува, за бога! — да направи тая справедлива, милостива стъпка...

— Дявол да го вземе! — почти изрева полковник Салваджо, който зад гърба на протоiereя бе чул последната фраза.

Протоiereят се обърна, възмутен и изплашен, но като видя полковника, усмихна се и кротко го укори:

— Полковник, полковник, все същият сте...

— Извинете ме — каза полковникът, — но исках да кажа: вие, съвсем правилно, поради облеклото, което носите, свързвате тая работа с милостта; а пък аз, като стар грешник, я свързвам с друго. С две думи: госпожа Луиза е блестяща жена, а нейният братовчед, адвокатът, е мъж. Искам да кажа мъж, който е мъж пред красотата, пред женския чар...

Протоиерейт го заплаши шеговито с пръст и се отдалечи, а полковникът продължи по-свободно разговора с дон Луиджи.

— Говори ми за милост, тоя дърт поп. Аз, за да бъда близо до тая жена, бих сторил какво ли не, жена като нея... — и посочи с пръст към Луиза, която, много елегантна в траурното си облекло, стоеше до братовчедата си годеник. Тя го забеляза и отвърна с усмивка, с леко помръдване на главата. Полковникът трепна и се наведе над ухото на дон Луиджи, за да изкаже мъката на своето желание: — Видя ли каква усмивка? Когато се усмихва, сякаш се съблича — много силно ми действува... — И като вдигна неочаквано ръка, сякаш сграбил сабята си, извика: Атакувай, за бога, атакувай!

Като го видя, че се впуска напред, дон Луиджи помисли, че отива да се хвърли върху госпожата, ала полковникът се бе забързал към бюфета, където вече раздаваха сладоледите.

Към бюфета се отправи и дон Луиджи. Там бяха свещеникът на църквата „Св. Ана“, нотариусът Пекорила с жена си и госпожа Дзерило. Те клюкарствуваха с недоизречени думи, шепнешком, за гостите, разбира се. Ала на дон Луиджи не му беше до клюки и се отдалечи.

Нотариусът Пекорила изгълта набързо сладоледа си и отиде при него. Излязоха на балкона: празненството долу кипеше. Дон Луиджи си изля лошото настроение върху празника; от празника стигна до „Каса на Юга“, до Фиат, до правителството, до Ватикана, до Обществото на обединените нации.

— Колко много търпим! — възкликна той в заключение.

— Има ли нещо, от което да ти е криво? — запита го нотариусът.

— От всичко ми е криво! — отвърна дон Луиджи.

— Ние двамата трябва да си поговорим — рече нотариусът.

— Какво да си говорим? — запита го дон Луиджи, с израз на умора. — Това, което знам аз, го знаеш и ти, знаят го всички. Защо да говорим за него?

— Аз съм любопитен. И после, нуждата да си излея чувството... А ако не го излея пред тебе, когото познавам от шейсет години, пред кого друго мога да го излея? За тези работи аз не говоря дори с жена си.

— Да излезем — каза дон Луиджи.

— Да идем в моя кабинет — предложи нотариусът.

Кабинетът на нотариуса беше на две крачки, на първия етаж. Влязоха. Нотариусът запали лампата и заключи вратата. Седнаха един срещу друг и се загледаха изпитателно, без да говорят. После дон Луиджи каза:

— Ти ме доведе тук, за да поговорим. Е, хайде, говори!

Нотариусът се поколеба, после бързо, сякаш късаше парче от кожата си, решително и с болка каза:

— Клетият аптекар нямаше нищо общо с тая история.

— Какво откритие! — възкликна дон Луиджи. — Аз разбрах как стоят нещата още преди да бяха минали трите траурни дни.

— Разбра ли, или научи?

— Научих нещо, което ми помогна да разбера какво се криеше зад външната страна.

— Какво научи?

— Че Рошо открил любовните отношения на жена си с братовчедата ѝ — изненадал ги заедно.

— Точно тъй. Това научих и аз; може би след тебе, но го научих.

— Аз го научих веднага, защото жената, която шета в дома на Рошо, ходи да шета и в дома на леля Клотилде.

— Ах, да... Но аз ще запитам: като е заварил жена си, да кажем в сладък разговор с другия, Рошо какво е направил?

— Нищо не е направил: обърнал им гръб и си отишъл.

— Исусе Христе! Ами как така ги е оставил живи? Аз бих ги направил на парчета.

— Приказки... Тук, в тая земя на ревността и честта, се намират най-съвършените екземпляри рогоносци... И после факт е, че клетият доктор е бил влюбен като луд в жена си.

— А пък аз мога да ти разкажа останалото, защото го знам от първоизточника. Разказа ми го клисарят на катедралата. Но между нас да си остане...

— Ти ме познаваш — аз няма да проговоря, дори и на мъчения да ме подложат.

— И тъй, в продължение на около един месец Рошо не казал нищо. Един ден, после, отишъл при протоiereя, разправил му за любовната връзка, която разкрил, и му дал ултиматум: или да изгони племенника си извън града, в който вече никога да не се върне, или иначе той щял да предаде на един свой приятел, депутат-комунист, някакви документи, заради които любовникът на жена му щял да отиде веднага в затвора.

— Но как се е добрал до тия документи?

— Изглежда, че един ден е отишъл в бюрото на Розело, когато него го нямало... Стажантът, младежът от бюрото, го поканил да влезе и го оставил сам, като му казал, че адвокатът не бил в града и нямало да се върне, но Рошо твърдял, че му бил дал среща. Вече минало дванайсет, момъкът трябвало да отиде да обядва, пък и не знаел, че интимните отношения между адвоката и доктора били вече влошени... И тъй, той оставил доктора сам, а докторът взел, че направил снимки на какви ли не щещ документи... Казвам направил снимки, защото е сигурно, че Розело не е разбрал нищо, не е научил нищо, докато Рошо не проговорил пред протоiereя. Тогава, когато протоiereят казал на Розело за онова, което Рошо имал в ръцете си, Розело хукнал да разпитва стажанта. Момъкът си спомнил за това посещение и признал, че е оставил доктора сам в бюрото. Розело изпаднал в нервна криза, зашлевил му няколко плесници и го изгонил. После размислил, отишъл да го намери, обяснил му, че е изтървал нервите си, защото Рошо го укорил, задето го бил накарал да чака напразно, а и срещата, която имали, била важна. После му подарил десет хиляди лири и го възвърнал на работа в бюрото си...

— И това клисарят ли ти го разправи?

— Не, това го научих от бащата на момъка.

— Но нима Розело е държал толкова важни документи под ръка?

— Това не знам, Рошо може би е имал втори ключ... И после, Розело си плете кошницата от толкова години и при това с толкова голям успех, че вече може би е смятал, че е извън всяка опасност, че е неуязвим... Но когато протоiereят му казал за ултиматума на Рошо, той усетил, че губи почва под нозете си.

— Точно тъй — каза дон Луиджи. — Моята леля Клотилде пък твърди, че Рошо е бил премахнат, защото любовниците не можели вече да се крият, да се преструват... С една дума: причината е тяхната страст.

— Вятър страст! — възрази нотариусът. — Те са били свикнали, любовната им връзка е съществувала от времето, когато се връщали от колежа през ваканциите. Преди я криели от протоiereя, а после от съпруга. И може би са се забавлявали: имало е вълнение от нещо забранено, от риска...

Млъкна, понеже някой похлопа на вратата — леко, продължително.

— Че кой може да бъде? — обезпокои се нотариусът.

— Отвори му — каза дон Луиджи.

Нотариусът отиде да отвори. Беше комендатор Дзерило.

— Значи, оставихте празненството и сте дошли да се затворите тук вътре, а? — запита Дзерило.

— Е, да — отвърна хладно нотариусът.

— И за какво говорехте?

— За времето.

— Да оставим на мира времето, което сега си е хубаво и няма защо да говорим за него... Искам да бъда ясен: аз, ако не говоря с някого, ще се пръсна, а пък вие сте разговаряли за неща, които са ей тука — при тези думи той завъртя разтворената си длан върху горната част на стомаха си, като стисна зъби, сякаш от неудържима болка.

— Ако наистина не можете повече да мълчите, говорете, ние сме тук, за да ви слушаме! — каза дон Луиджи.

— А вие няма ли да говорите?

— Че какво да кажем? — запита нотариусът с наивен вид.

— Да сложим картите на масата: вие сте разговаряли за годежа, за Рошо, за аптекаря...

— Нищо подобно — обади се нотариусът.

— ... И за оня нещастен учител Лаурана — продължи комендаторът, — който изчезна като Антонио Пато в „Морторио“-то.

Преди петдесет години, при представянето на „Морторио“-то, тоест, на страданията и смъртта на Христа според кавалер Д'Юриолес, Антонио Пато, който играел ролята на Юда, изчезнал, както изисквала ролята, през подовата врата, която — както при стотици репетиции и

представления — се отворила, когато и както трябвало. Само че (това вече не влизало в ролята) от тоя момент насетне никой нищо вече не узнал за него. От тоя факт гражданите създали поговорка, която употребявали, когато ставало дума за тайнствено изчезнали хора или предмети. Припомнянето на Патò развесели дон Луиджи и нотариуса, но те веднага се овладяха, станаха сериозни, дадоха си вид на хора, които нищо не знаят и, като избягваха погледа на Дзерило, запитаха:

— Но какво общо има Лаурана с тая история?

— Клетите невинни хорица — възкликна иронично комендаторът, — клетите невинни хорица, които нищо не знаят и нищо не разбират... Дръжте, захапете това пръстенце, захапете го! — и той приближи първо до устата на нотариуса и после до устата на дон Луиджи кутрето, което стърчеше от свитата му в юмрук ръка, както през по-малко антисептическите времена нашите майки правеха с децата, на които никнеха зъби.

И тримата се засмяха. После Дзерило подхвана:

— Научих нещо, нещо, което трябва да си остане между вас и мене, имайте предвид това... Отнася се до клетия Лаурана...

— Той беше глупак — каза дон Луиджи.

Издание:

Автор: Леонардо Шаша

Заглавие: Изчезването на Майорана; Всекиму своето

Преводач: Никола Иванов; Петър Драгоев

Година на превод: 1979

Език, от който е преведено: италиански

Издание: първо

Издател: Издателство на Отечествения фронт

Град на издателя: София

Година на издаване: 1980

Тип: сборник; повест

Печатница: Печатница „Г Димитров“ — База

Излязла от печат: февруари 1980

Редактор: Светозар Златаров; Георги Чакъров

Художествен редактор: П. Мутафчиев

Технически редактор: В. Ставрев

Художник: Ив. Тодоров

Коректор: А. Славова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/5853>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.